

ПРЕДГОВОР

Ова књига је резултат сарадње Архива Југославије са Амбасадом Републике Индонезије у Републици Србији и Националним архивом Републике Индонезије.

Идеја о објављивању књиге о југословенско-индонежанским односима потекла је у априлу 2011. током Првог билатералног међуверског дијалога Србије и Индонезије у Београду, у разговору српских историчара проф. др Љубодрага Димића и др Александра Раковића са амбасадором Индонезије Самуелом Самсоном. О овој идеји разговарали су и представници Архива Југославије и Националног архива Републике Индонезије и сагласили се да она буде један од пројеката међуархивске сарадње. Тиме су се створиле околности да се напори тројице српских историчара обједине и преточе у јединствену монографску публикацију под насловом: *Југославија – Индонезија 1945–1967: истраживања и документа*.

Књигу отвара уводна студија *Југославија и Индонезија – Тито и Сукарно 1945–1967: Прилог историји несврстаности*. Уводна студија је писана на основу архивске грађе Архива Југославије у фонду Кабинет председника Републике (АЈ, КПП) и архивске грађе Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије (МСП РС, ДА), друге документације, штампе, стране и домаће научне литературе.

Затим следи 227 докумената из ових архивских фондова о односима председника Тита и председника Сукарна, сусретима државника и дипломата Југославије и Индонезије, виђењима Индонезије кроз речи југословенских дипломата. Објављена грађа обухвата временски период од 1947. до 1967. односно од првог југословенског дипломатског документа о Индонезији (1947) до првог контакта председника Сухарта с председником Титом (1967).

Књигу допуњују одабрани текстови дневног листа *Политика* о Индонезији од 1945. до 1947, затим кратке биографије важнијих личности Југославије и Индонезије и регистар личних имена.

Аутори и приређивачи се захваљују на сарадњи и помоћи у припреми ове књиге запосленима у Дипломатском архиву МСП РС и Нади Пантелић, архивском саветнику у Архиву Југославије, као и Друштву српско-индонежанског пријатељства НУСАНТАРА.

ЈУГОСЛАВИЈА И ИНДОНЕЗИЈА ТИТО И СУКАРНО 1945–1967.

Прилог историји несврстаности

Индонезјани су искрцавање јапанске војске у марту 1942. дочекали као прилику да збаци вишевековну холандску колонијалну власт над својим острвима (1602–1942) познатим као колонијална Холандска источна Индија. Јапанска окупациона управа је пробудила индонезански национализам и покренула стварање локалних институција на развалинама холандског поретка. Од пролећа 1942. холандска колонијална управа замењена је јапанском војном командом. Читав систем власти је измењен, а с променама су настали збрка и пометња. Како би успоставили ред у Индонезији, Јапанци су прибегли чврстој дисциплини коју су пратиле казне. Такође, војне мере су подразумевале преотимање извора нафте, транспортних средстава и залиха хране за јапанске потребе. Стога је растао гнев Индонезјана према Јапанцима. После капитулације Јапана (15. август 1945), националистички врх на челу са Сукарном прогласио је 17. августа 1945. независност Индонезије.¹

Према Уставу Индонезије (1945) ова држава је установљена на филозофији панчасила, пет недељивих и повезаних принципа: 1. Вера у једног и јединог Бога, 2. Праведно и грађанско друштво, 3. Јединство Индонезије, 4. Демократија вођена мудрошћу кроз сагласје народних представника, 5. Друштвена правда за све Индонезјане.² Панчасила је постала државна идеологија која је требало да споји бројне етничке, племенске, верске и географске разлике у широком архипелагу који чини Индонезију (1.027 етничких група, више од 13.000 острва).³ Упркос томе што је Индонезија највећа муслиманска земља на свету (више од 80% становништва је мухамеданске вере), она никада није била теократска држава. Панчасила је засводила признате религије Индонезије: ислам,

¹ Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia*, Cambridge 2005, 85–87, 92–95.

² <http://www.embassyofindonesia.org/about/pdf/IndonesianConstitution.pdf>.

³ И Маде Титиб, реферат на Међуверској конференцији Србије и Индонезије, Београд, 7. април 2011. Објављено у: *1st Indonesia-Serbia Bilateral Interfaith Dialogue*, Belgrade 2011, 37–42.

хришћанство (протестантизам и римокатолицизам), хиндуизам, будизам и конфучијанизам.⁴

Велика Британија и Сједињене Америчке Државе су по јапанској капитулацији почели преузимање индонежанских острва, а пораженом Јапану је наметнуто да одржи мир и ред у Индонезији да би се поново успоставила холандска власт. После британско-холандских војних акција у Сурабаји и Џакарти (1945) Сукарнова власт се повукла у Џогџакарту одакле је упућен позив осталим индонежанским острвима да ступе у борбу за слободу. Међутим, у две офанзиве холандске војске у јулу и августу 1947. простор који су држале индонежанске револуционарне власти био је сведен само на енклаве на Јави и Суматри. У исто време индонежанска војска и муслиманске милиције водиле су рат против леве коалиције на челу с комунистима. Исламисти су 1949. повели герилску борбу против снага индонежанске републике на Јави, Калимантану, Сулавезију и Аћеу (Суматра).⁵

Холандија је оружаним акцијама 1947. прекршила споразум потписан у Лингађатију у новембру 1946. којим је признала републиканске власти Индонезије на Јави, Суматри и Мадуре које би даље водиле ка стварању Уједињених Држава Индонезије [на простору који Република Индонезија заузима и данас, а у састав Уједињених Држава Индонезије није ушао само Западни Иријан који је Индонезија присајединила почетком шездесетих].⁶

Сукоб индонежанске владе с комунистима уверио је Сједињене Америчке Државе да су холандске оптужбе о комунистичком карактеру индонежанске револуције лажне. Холанђани су још више изневерили Американце јер су у децембру 1948. прекршили достигнућа неколико америчких мировних иницијатива. Упркос томе што су Холанђани у Џогџакarti заробили председника Сукарна, потпредседника Мохамеда Хату и премијера Сјахрира, револуционари су наставили герилски рат који је окончан примирјем 7. маја 1949. односно миром 1. августа 1949. Холанђани су 27. децембра 1949. признали суверенитет федеративној Индонезији. Већ 17. августа 1950. индонежанске власти прогласиле су унитарну Републику Индонезију.⁷

Од самог почетка велике силе супротставиле су своје интересе у Индонезији како би новоуспостављену државу увукле у свој идеолошки блок. Треба имати у виду да су лидери индонежанске револуције, без

⁴ Александар Раковић, „Међуверски дијалог Србије и Индонезије (2011), позитивно искуство у државној политици Републике Србије“, *Право, вера, култура: Међуверски дијалог Србије и Индонезије*, Београд 2012, 192–193.

⁵ A. Vickers, н. д., 97–120.

⁶ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c.1200*, Basingstoke 2001, 275.

⁷ A. Vickers, н. д., 110–115.

обзира да ли су били склони комунистичким идејама или чак антикомунисти, видели у совјетској револуцији узор за ослобођење потлачених народа. Совјети су 1946. у Уједињеним нацијама пружали подршку Индонежанима у напорима за остваривање независности. С друге стране, Совјетски Савез је 1948. имао симпатије за оружану побуну индонежанских комуниста против власти у Џакарти. Даље, Совјети су подржали Џакарту против побуњеника 1958. затим су јој почетком шездесетих пружили војну и политичку помоћ ради присаједињења Западног Иријана и били су на страни индонежанске политике у спору са Малезијом 1963.⁸

Американци током педесетих нису веровали приватним изјавама индонежанских државника да су прозападно оријентисани док су њихова дела ишла у правцу неутралности. Тражили су од Индонезије да се чврсто сврста уз Сједињене Америчке Државе и одрекне се средњег пута. Када Џакарта то није прихватила, Сједињене Америчке Државе су одбиле да јој пруже војну и економску помоћ. Стога се Индонезија, због америчког ригидног става, окренула ка земљи која јој није испостављала такве захтеве – Совјетском Савезу.⁹

Индонезија је сматрала да јој припада место лидера у азијско-афричком свету и стога је 1955. сазвала Азијско-афричку конференцију у Бандунгу која је тумачена као велики дипломатски догађај. Заправо, ова конференција је најављена током сусрета премијера Индије, Пакистана, Цејлона, Бурме и Индонезије у Коломбу током априла и маја 1954. После Азијско-афричке конференције у Бандунгу Сукарно је сматрао да има личну обавезу да Индонезију начини светским лидером.¹⁰ Сукарново виђење да је борба против империјализма најважнија за индонежанску националну политику, поклапало се са мишљењем комунистичког лидера Аидита чиме су се приближавали ставови националиста и комуниста.¹¹

Ови Сукарнови ставови и критике његове ауторитарне владавине (концепт познат као „Вођена демократија“) ујединили су Сједињене Америчке Државе, неке десно оријентисане официре индонежанске војске, врхове Социјалистичке партије Индонезије и муслиманске Масјуми партије у намери да Сукарна свргну с власти. Иза неуспешног атентата на Сукарна 1957. стајали су официри који су са лидерима Масјумија и организовали

⁸ Franklin B. Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence from Sukarno to Soeharto*, Jakarta 2007, 83–85.

⁹ Andrew Roadnight, *United States Policy towards Indonesia in the Truman and Eisenhower Years*, New York 2002, 183.

¹⁰ M. C. Ricklefs, *н. д.*, 301–302.

¹¹ Rex Mortimer, *Indonesian Communism Under Sukarno: Ideology and Politics, 1959–1965*, Jakarta 2006, 175–176.

оружану побуну (1958). Побуну је подржавала ЦИА. Сукарнова власт је угушила побуну и забранила деловање Социјалистичкој партији Индонезије и Масјуми партији (1960).¹² Неки побуњеници нашли су уточиште у Малаји, што је утврдило основу за сукоб између Индонезије и Малезије почетком шездесетих.¹³

Поред индонежанске спољне политике према Совјетском Савезу, Сједињеним Америчким Државама и азијско-афричким земљама, врло важна је била и политика према Кини и кинеској мањини у Индонезији. Индонежани су анимозитет према локалним Кинезима осећали још у холандском колонијалном периоду јер су Кинези, који су имали економску снагу, били повлашћенији у односу на Индонежане. На том трагу су и односи између Индонезије и Кине до 1953. били хладни јер је у званичној Цакарти постојала бојазан од утицаја Пекинга на индонежанске Кинезе. Долазак кинеског премијера Џоу Енлаја на Азијско-афричку конференцију у Бандунгу 1955. довео је до отопљавања односа две земље. Кина је потом подржала индонежанске аспирације према Западном Иријану и обрачун са побуњеницима у земљи (1958). Међутим, односи две земље поново су постали затегнути када је локалним Кинезима у Индонезији 1959. забрањено да се баве трговином у руралним областима.¹⁴ Ипак, ове мере да се подржи домаћа производња у руралним деловима Индонезије нису биле усмерене само против Кинеза већ и против Холанђана и других Европљана. Ти потези, као и национализација холандске имовине, довели су до исељавања око 100.000 Кинеза ка Кини и Сингапуру и одласка Холанђана и Европљана ка Аустралији.¹⁵

На Првој конференцији несврстаних у Београду (1961) Сукарно је најавио да би Индонезија могла ући у војну конфронтацију са Холандијом око Западног Иријана. За разлику од Тита и Нехруа који су сматрали да несврстани треба да избегавају конфликте и инсистирају на мировним решењима, Сукарно је подвлачио да се против остатака империјализма треба обрачунавати и силом. Пошто није добио подршку несврстаних за војну акцију на Западном Иријану, она је стигла из Совјетског Савеза. Индонезија је замерила Југославији што је не подржава у војним претензијама према Западном Иријану. Тиме је утврђен антијугословенски став Комунистичке партије Индонезије која је Тита сматрала прозападним државником, а комунизам у Југославији отпадничким.¹⁶ С друге стране,

¹² A. Vickers, *н. д.*, 140–145.

¹³ Matthew Jones, *Conflict and Confrontation in South East Asia, 1961–1965: Britain, the United States and the Creation of Malaysia*, Cambridge 2001, 127.

¹⁴ F. B. Weinstein, *н. д.*, 89–91.

¹⁵ A. Vickers, *н. д.*, 145, 152.

¹⁶ R. Mortimer, *н. д.*, 178–179, 184–185, 191.

Југославија, која се залагала за мировна решења, подржала је у Уједињеним нацијама дипломатске захтеве Индонезије у вези са Западним Иријаном и Малезијом.¹⁷

Индонезија је у августу 1960. прекинула дипломатске односе са Холандијом због спора око Западног Иријана. Нови амерички председник Џон Кенеди приметио је 1961. индонежански заокрет ка Совјетима. Заложиво се за стварање самоуправе на Западном Иријану и делимично је изашао у сусрет индонежанским захтевима како би Индонезију одвојио од комунистичког блока. Сукоби индонежанских и холандских снага довели су до новог америчког предлога мировног решења које је ишло у прилог Индонезији. Према мировном споразуму, Уједињене нације су преузеле Западни Иријан 1. октобра 1962. како би га предале Индонезији до 1. маја 1963. Индонезија се обавезала да ће најкасније до 1969. спровести референдум о статусу Западног Иријана. Сматрала је да је војним и политичким успехом на Западном Иријану реално постала лидер азијско-афричког света. Кенеди се, међутим, надао да би америчко посредовање могло да приближи Индонезију Западу па је у Џакарту послао експерте како би испитали прилике за пружање економске помоћи.¹⁸

Наиме, почетком шездесетих (а и раније) Индонежани су се суочавали с ниским платама и растућом инфлацијом. Тада је у јавном сектору било запослено 807.000 људи, а у војсци је радило око 200.000 мушкараца. Становништво Индонезије вртоглаво је расло. Број Индонежана је 1950. износио 77,2 милиона, затим 1955. већ 85,4 милиона, а 1961. чак 97 милиона. Док је 1930. само 3,8% становника Индонезије живело у градовима, 1961. урбана популација износила је 14,8%. Џакарта је 1945. имала нешто мање од милион становника, а овај број се до 1955. удвостручио да би до 1961. порастао на скоро 3 милиона људи. До 1961. само су још Сурабаја и Бандунг имали око милион становника, а Семаранг, Палембанг и Медан око пола милиона. Градови су постали седишта друштвеног живота и политичке активности а села су све више занемаривана. С друге стране, образовању је придавана највећа пажња. Док је 1930. само 7,4% одраслих Индонежана било писмено, до 1961. описмењено је чак 76% малолетних мушкараца. Широм Индонезије ницале су школе и универзитети.¹⁹

Упркос економским проблемима свака помоћ са Запада у првој

¹⁷ Јован Чавошки, „Сукарно између Маоа и Тита: Индонезија, Југославија и Народна Република Кина 1955–1965“, предавање одржано 28. децембра 2012. у Библиотеци града Београда у организацији Друштва српско-индонежанског пријатељства Нусантара. Рад је у рукопису, припремљен је за штампу.

¹⁸ R. Mortimer, *н. д.*, 186–194, 205–206.

¹⁹ M. C. Ricklefs, *н. д.*, 290–292.

половини шездесетих сматрана је као могуће губљење самосталности. Стога је, иако је економија земље била у кризи, Сукарно убеђивао Индонежане да је потпуна државна самосталност могућа само преко конфронтације са империјалистичким земљама. Опоненти су му приговарали да је то пут који земљу удаљава од бржег економског развоја. Сматрали су да кривицу за то сноси Сукарнова сарадња са Комунистичком партијом Индонезије која је водила ка изолацији од Запада.²⁰

Та сарадња је Индонезију све више приближавала Кини.²¹ Са сигурношћу се може рећи да је тада створен радикални антиимперијалистички савез Индонезије и Кине.²² У првој половини шездесетих Комунистичка партија Индонезије добијала је повећану материјалну помоћ од званичног Пекинга. Кинеска подршка комунистичким револуционарима у југоисточној Азији будила је сумње у индонежанској опозицији.²³

Нова прилика за конфронтацију Индонезије са Западом stigла је када се Сукарно 1963. успротивио стварању уједињене Малезије коју су чинили Малаја и дотадашњи британски колонијални поседи у Сингапуру и на северу Борнеа. Сукарно је сматрао да Малаја, Сингапур и северни делови Борнеа треба да буду део уједињене Индонезије. Стога је дошло до оружаног конфликта између Индонезије с једне стране и Малезије и Велике Британије с друге. Британска имовина у Индонезији је национализована. Америчким нафтним компанијама је дозвољено да остану у Индонезији.²⁴ Упркос томе, Сукарнов став према Малезији поново је погоршао индонежанско-америчке односе.²⁵

Највећу подршку Индонезији пружала је Кина која је била против стварања Малезије, још једне прозападне државе у региону какве су већ биле Тајланд, Јужни Вијетнам, Филипини и Тајван. Упркос томе што су Совјети такође подржавали Индонезију, Кинези нису желели да још више порасте совјетски утицај у југоисточној Азији. Комунистичка партија Индонезије стала је тада уз интересе Кине. Стога су се на том простору, када је реч о индонежанско-малезијском спору, укрстила копча три велике силе: Кине и Совјетског Савеза који су подржавали Индонезију и Сједињених Америчких Држава које су подржавале Малезију и Велику Британију. Индонежани су се током 1964. борили са малезијско-британском коалицијом у Малаји и на простору северног Борнеа. Када је Малезија 1965.

²⁰ F. B. Weinstein, *н. д.*, 31–33.

²¹ R. Mortimer, *н. д.*, 186.

²² J. Чавошки, *н. д.*

²³ Franklin B. Weinstein, *н. д.*, 91–92.

²⁴ A. Vickers, *н. д.*, 149–150.

²⁵ F. B. Weinstein, *н. д.*, 74.

добила место у Савету безбедности, Индонезија се повукла из Уједињених нација. Тиме се још више сврстала уз Кину али и одаљила од азијско-афричких земаља.²⁶ Две државе чије становништво води истоветно или веома слично порекло, Индонезија и Малезија, наставиле су одвојена постојања у постколонијалном периоду.²⁷

Сукарново ослањање на Кину прескупо га је коштало, као што га је прескупо коштао савез његове Националне партије Индонезије са Аидитовом Комунистичком партијом Индонезије. Наиме, земљом се 1965. проширила вест да се на скровитим местима обучавају припадници комунистичких парамилитарних формација. Група војних официра комунистичког опредељења „30. септембар“ је 1. октобра 1965. ликвидирала седморицу индонежанских генерала. Као одговор, генерал Сухарто је завео ред у престоници и оптужио Комунистичку партију Индонезије да стоји иза покушаја пуча. Широм Индонезије покренуте су масовне акције против комуниста у којима је страдало између петсто хиљада и милион људи. Убијен је и комунистички лидер Аидит. Генерал Сухарто је 1965. спречио да Индонезија сасвим сигурно постане комунистичка земља. Од тада је важио за заштитника Индонезије од комуниста. У марту 1967. преузео је председничку функцију од Сукарна.²⁸

Иако је кинеско оружје прошверцовано у Индонезију, не постоје докази да је Кина имала учешћа у покушају пуча 1965. као и да су кинески комунистички лидери унапред знали за планирање пуча.²⁹ У јавном мњењу је тенденциозно креирана слика о субверзивном деловању комуниста и агресивној Кини па је Сухартова власт 1967. суспендовала дипломатске односе с том земљом.³⁰ Спољна политика Индонезије направила је под Сухартом заокрет ка Западу.³¹ Уследило је ново велико поглавље у историји Индонезије које је трајало од 1967. до 1998. – три деценије Сухартове власти.

Какав је био југословенски поглед на Индонезију, њену политику, економију, друштвени живот и лидере током педесетих и шездесетих година 20. века?

²⁶ M. C. Ricklefs, *н. д.*, 330–336.

²⁷ Joseph Chinyong Liow, *The Politics of Indonesia–Malaysia Relations: One kin, two nations*, New York 2005, 2.

²⁸ Helen-Louise Hunter, *Sukarno and the Indonesian Coup: The Untold Story*, Westport 2007, 2–3; A. Vickers, *н. д.*, 152–160.

²⁹ R. Mortimer, *н. д.*, 423.

³⁰ F. B. Weinstein, *н. д.*, 28, 91–94.

³¹ Michael R. J. Vatikiotis, *Indonesian Politics Under Suharto: The Rise and Fall of the New Order*, London 1998, 46.

*

У априлу 1956. на дипломатској белешци којом је југословенски отправник послова из Џакарте јављао о планираној посети Ахмеда Сукарна Сједињеним Америчким Државама, појединим азијским и афричким земљама и Италији, Јосип Броз Тито је записао: „Мислим да би било добро позвати га као госта да посјети нашу земљу“.³²

Дипломатска преписка и протоколарни разговори који су након тога уследили показали су да постоји висока свест о „значају посете за обе стране“ и „о њеној важности на међународном плану“.³³ Време у којем је посета организована и тренутак када је дошло до првог сусрета Јосипа Броза Тита и Ахмеда Сукарна коинцидирани су са сазревањем нове југословенске спољнополитичке оријентације. Посети Сукарна Београду³⁴ претходио је сусрет Јосипа Броза Тита и Никите Сергејевича Хрушчова у Москви,³⁵ гушење радничке побуне у Познању,³⁶ састанак шефова „неангажованих земаља“ Тита, Гамала Абдела Насера и Цавахарлала Нехруа на Брионима,³⁷ египатска национализација Суецког канала и избијање Суецке кризе.³⁸ У таквим околностима Сукарно је био драгоцен саговорник. Сусрет је значио нову, вишу фазу у већ постојећим односима.

³² Архив Југославије (АЈ), Кабинет председника Републике (КПР), I-3-а/39-5, Евентуална посета председника Републике Индонезије Сукарна нашој земљи.

³³ АЈ, КПР (837), I-3-а/39-5.

³⁴ Југословенско-индонезански политички разговори одржани су од 13. до 17. септембра 1956. у Београду.

³⁵ Југословенска државно-партијска делегација боравила је у Совјетском Савезу од 1. до 23. јуна 1956. и том приликом је дошло до четири сусрета Никите Сергејевича Хрушчова и Јосипа Броза Тита. Тито се из Москве вратио с потписаном „Декларацијом о међупартијским односима Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Совјетског Савеза. Тај документ, који је после дуго година значио међупартијско помирење Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Совјетског Савеза, потврђивао је постојање „различитих путева у изградњи социјализма“ и истицао да сарадња социјалистичких земаља и радничких партија мора бити заснована на добровољности, равноправности и размени мишљења. На повратку у домовину југословенска државно-партијска делегација је од 23. до 26 јуна 1956. боравила у Румунији. Разговори Георгију Дежа и Јосипа Броза Тита били су посвећени нормализацији односа двеју држава и партија.

³⁶ Побуна радника у Познању угушена је 28. јуна 1956. а цео бунт је добио епилог повратком на власт Владислава Гомулке у Пољској 21. октобра 1956.

³⁷ Тито, Насер и Нехру су 18. и 19. јула 1956. на Брионима разговарали о спровођењу политике активне мирољубиве коегзистенције, уклањању узрока рата у свету, разорувању, помоћи неразвијеним земљама. Том приликом донета је Брионска декларација („Заједничке изјаве“) која је потврђивала принципе донете на Бандуншкој конференцији (април 1955) и наглашавала ванблоковску политику и несврстаност.

³⁸ Египат је национализовао Суецки канал 26. јула 1956.

У Београду се позитивно гледало на сваки спољнополитички корак Индонезије „који доприноси независности њихове земље“. Захваљујући дописничкој служби, дипломатским извештајима и анализама које су састављане у Министарству спољних послова државни врх је био упознат са историјом борбе за независност Индонезије, стањем њене привреде, државним уређењем, верском политиком (Устав од 18. августа 1950. гарантује слободу вере свим грађанима).³⁹

*

На уобличавање нове југословенске спољнополитичке оријентације „мирољубиве активне коегзистенције“ утицало је више чинилаца: аутентична револуција, која је у Југославији изведена током година Другог светског рата у стратешком окружењу, умногоме је опредељивала самосталност спољнополитичког наступа земље; негативно искуство које је Југославија имала са Совјетским Савезом и земљама социјалистичког лагера; политички притисци Запада. Међу њима и сусрет и сарадња са земљама афро-азијског простора, односно упознавање са светом који се рађао у антиколонијалним револуцијама, егзистирао мимо Европе, имао сличне проблеме онима са којима се суочавала и Југославија, настојао да се уздигне на лествици глобалне политичке моћи.

Извориште нове политичке оријентације налазило се у процесу деколонизације и покушају превазилажења неразвијености чије је размере „процес деколонизације“ разоткрио. Антиколонијалне револуције су омогућиле сарадњу новоформираних држава и учиниле Покрет несврстаних могућим. У њима је рођено независно спољнополитичко опредељење кога је надрасла потреба за регионалним окупљањем у циљу заједничког политичког и економског наступа. А то је, опет, надградио универзални значај проблема сиромаштва и неразвијености који је требало решавати и перспективе које је требало „освојити“ за милионске масе, у претходним вековима стављене на маргине светске историје. Размере неразвијености су пред вође антиколонијалних револуција поставиле питање избора модела развоја. У таквим околностима нова југословенска спољна политика била је одговор на основна обележја међународних односа која су представљали идеолошки блокови, блоковска подела света и „политика силе“ која је одатле произлазила. Одбацивање сврставања уз блокове било је најмаркантније обележје политике коју су Југославија, али и многе државе управо „рођене“ у антиколонијалним револуцијама, настојале да воде.⁴⁰

³⁹ АЈ, КПР (837), I-3-a/39-5, Индонезија, 1. септембар 1956.

⁴⁰ О томе више: Л. Матес, Несврстаност. Теорија и савремена пракса, Београд 1970; Л. Матес, Међународни односи социјалистичке Југославије, Београд 1976; О. Богетић, Д. Богетић, Настанак и развој покрета несврстаности, Београд 1981; Д. Богетић, Корени југословенског опредељења за несврстаност, Београд 1990; Д. Богетић, Нова

Потреба за радикалном променом постојећих међународних односа одређених блоковском поделом света, неравномерним економским развојем, претњом ратом и нуклеарном катастрофом, чине процес који је 1956. упутио Југославију и Индонезију на ближу сарадњу.

*

„Отварање перспективе“ у сарадњи Југославије и Индонезије може се пратити у „више фаза“ и по „више линија“. Индонезија и догађаји у тој удаљеној земљи нису били непознаница југословенској јавности. Непосредно по ослобођењу Београда и Србије од нацистичке окупације, тек покренута штампа помно је пратила активности колонијалних сила, међу њима и Холандије.⁴¹ У том контексту прве вести о Индонезији и делатности антиколонијалних покрета појавиле су се у штампи у октобру 1945. Југословенски читаоци су тако сазнали: за сукобе у Батавији, за протесте Сједињених Америчких Држава зато што Британци у оружаним сукобима у Индонезији користе америчко оружје добијено као помоћ, за одлуке и значај Конференције колонијалних народа у Лондону, за акције индонежанске армије и објаву рата Холандији и друго.⁴² Протести против сваког облика колонијализма и захтеви за потпуном слободом уклапали су се у спољнополитички курс југословенских комуниста. Наведене информације формирале су у јавности жељени став о колонијализму и његовој насилној природи. У том контексту Индонезија је представљала битну саставницу и важан емпирички узорак на коме је посматран значајнији и универзалнији феномен за југословенске комунисте – колонијализам.

Каквог су садржаја биле информације које су креирале мишљење југословенског читаоца?

Доминирала је агенцијска вест. Испуњавали су је садржаји терора и злочина које је вршила колонијална држава. Отпор антиколонијалних покрета сматран је легитимним. Југословенска јавност је упознала имена индонежанских острва, провинција, градова (Батавија, Сурабаја, Бандунг и тако даље) око којих су вођене борбе. Личности попут Сукарна, Хате и Сјахрира постале су блиске југословенском читаоцу. Свака информација

стратегија спољне политике Југославије 1956–1961, Београд 2006; Od Arne Vestad, Globalni hladni rat. Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba, Beograd 2008; Д. Богетић, Љ. Димић, Београдска конференција несврстаних земаља (1–6. септембар 1961): Прилог историји Трећег света, Београд 2013.

⁴¹ Београд је ослобођен 20. октобра 1944. а већ почетком јануара 1945. штампа доноси прве вести о Конференцији о Пацифику на којој су биле окупљене старе колонијалне силе, међу њима и Холандија.

⁴² Наведене информације доносила је београдска штампа, пре свих дневни лист *Политика* у октобру 1945.

била је натопљена идеологијом. Агенцијске вести су потицале из совјетских извора (најчешће совјетске телеграфске агенције, штампа, радио служба). Све до 1947. најприсутније су биле информације војног садржаја. После тога штампа је почела да објављује информације с лица места које су биле војног и политичког карактера, вести из Организације уједињених нација (ОУН) и садржаје о антиратним и антиколонијалним протестима који су долазили из Лондона, Вашингтона и Амстердама. Слика је била сугестивна и идеолошки одређена. Из ње се видела неморалност ратова које воде колонијалне државе. Разобличавана је „хуманост“ и „напредак“ у име којих је спровођена беспошtedна експлоатација. Посредно је сугерисано да изобилје појединих европских држава почива на колонијалној експлоатацији. Читаоцима је постајало јасно да „легитимност“ метрополе почива на сили и да побуна (антиколонијална револуција) и оружана борба представљају једину алтернативу која води промени света. После 1948. и сукоба Југославије са Совјетским Савезом и земљама Коминформа извор информисања је промењен али не нужно и садржај информација које је објављивала штампа. Суштински, све до почетка 1950. године, југословенска политика је функционисала у матрици совјетског погледа на југоисточну Азију. Од средине 1951. део информација о Индонезији стизао је преко дописничке службе Танјуга (Телеграфска агенција Нова Југославија) у Индији.⁴³ Од тог времена југословенска штампа је аналитички почела да пише о проблемима азијских земаља и Индонезије што је био сигуран знак већег политичког интересовања за тај простор.

Почев од 1947. информацијама које су давале медији придружиле су се вести пристигле дипломатским каналима из Хага, Лондона, Сиднеја, Вашингтона, Њујорка и Москве. Југословенска дипломатска служба је, од тог тренутка, настојала да упозна и аналитички сагледа процес решавања „индонежанског питања“.⁴⁴ У првим извештајима који су из европских престоница пристизали у Београд истицано је да је целокупна ситуација веома сложена и тешка, испуњена оружаним конфликтима које провоцирају холандске оружане трупе. Југословенске дипломате су скретале пажњу да је Индонезија „дословно блокирана“ холандском морнарицом и без могућности да остварује било какве трговинске односе са иностранством који су за ту земљу били од животне важности. Регистроване су и поделе у политичком животу посебно изражене око питања наставка борбе оружаним или дипломатским средствима, национализације страног капитала и судбине страних интереса, поимања национализма и

⁴³ Танјугов дописнички центар у Цакарти успостављен је тек јуна 1959.

⁴⁴ У првим извештајима о Индонезији који су пристизали у Београд било је информација о територијама које обухвата Индонезија, политичком саставу привремене владе, уставним приликама, унутрашњим политичким борбама, личностима које се налазе на челу земље и појединих партија.

демократије, односа према империјализму и револуцији, везама са некадашњом метрополом, колонијалним силама, земљама социјализма (пре свега с Кином), суседним територијама. Активност југословенских дипломата, када су у питању поуздане информације о Индонезији, делом је била условљена преговорима и потписивањем споразума у Лингађатију (споразум је био парафиран 15. новембра 1946. а коначно је потписан 27. марта 1947) и, касније, Ренвалским споразумом (17. јануар 1948). Посланство Холандије је 18. марта 1947. посебном нотом исцрпно обавестило Министарство иностраних послова ФНРЈ о суштини споразума у Лингађатију.⁴⁵ Амбасадор Владимир Поповић је из Москве у исто време саопштавао да „Холандска влада не испуњава обавезе из споразума него доводи нове војне јединице у циљу гушења националног покрета“.⁴⁶ На захтев Београда из Москве су стигле и прве дипломатске информације о Сукарну. Напомињано је да је председник Индонезанске Републике по професији инжењер, да је током јапанске окупације учествовао и „аутономној влади“ створеној од Јапанаца, да је „опортуниста и противник

⁴⁵ Према споразуму влада Холандије је признала *de facto* власт Индонезанске Републике на острвима Јава, Суматра и Мадуро „уколико ове територије нису окупиране од савезничких или холандских трупа“. Обе владе су се обавезале да сарађују на формирању „једне суверене демократске државе на федеративној бази која ће се звати Сједињене Индонезанске државе“ и у коју ће бити укључене све индонезанске територије. Чланице те сједињене државе биле би Република Индонезија, Борнео и Држава Великог Оријента. Владе Холандије и Индонезије су се у „циљу унапређења заједничких интереса“, такође, договориле да сарађују на формирању Холандско-индонезанске Уније коју би чинила Краљевина Холандија (Холандија, Суринам, Кирасоа) и Сједињене Индонезанске Државе. Споразум је дефинисао и заједничке интересе међу којима треба истаћи следеће: сарадња у погледу међународних односа, одбране, финансија као и свих питања која су имала економски и културни карактер; краљ или краљица ће бити шеф Уније а органи Уније ће у његово име издавати и проглашавати уредбе и одлуке које се тичу заједничког интереса; Устав Холандско-индонезанске Уније садржаће следеће прописе – о заштити права обе стране и гаранције у погледу извршења обавеза, одредбе о помоћи коју Холандија треба да пружи Индонезији уколико она не буде или не буде довољно снабдевена и организована, осигурање у оба дела Уније људских права и слобода као што је то предвиђено у Повељи ОУН. Било је предвиђено да Унија буде организована пре 1. јануара 1949. У случају да постоје различита тумачења постигнутог споразума била је предвиђена арбитража. Споразум је предвиђао да за Сједињене Индонезанске Државе буде затражен пријем у ОУН тек пошто буде формирана Унија. У споразуму се инсистирало на демократским начелима избора политичких представника. До оснивања Сједињених Индонезанских Држава и Холандско-индонезанске Уније „Краљевска Холандска влада остаје искључиво и једино одговорна за све међународне односе“. Холандија је исказивала спремност да у таквим околностима „у инострану службу“ прими „известан број индонезанских чиновника“. – Архив Министарства спољних послова Републике Србије (А МСП РС), Политичка архива (ПА), 1947, Ф-124, дос. 12, сиг. 47326, 18. април 1947, Нота бр. 1024

⁴⁶ А МСП РС, Политичка архива, 1947, Ф-124, дос. 12, сиг. 46768, 14. април 1947.

примене силе у извојевању независности“. Из извештаја југословенског дипломате је било очигледно да дипломатски кругови у Москви, на које је био упућен, у том тренутку нису располагали с довољно ваљаних података о Индонезији.⁴⁷

Информације које су у исто време стизале из Лондона биле су много богатије и конкретније. Југословенске дипломате су ситуацију означавале „компликованом“ а односе Холандије и Индонезије „нејасним“. И у Лондону су уочавали сталне оружане конфликте. Амбасада је извештавала да „Холандија доводи нове трупе“, а „Индонезија држи под оружјем и вежба за герилске борбе велики број свога становништва“. Југословенске дипломате из Лондона су уочавале да „холандска страна“ наступа с „провокаторским намерама“ ради „ширења својих експанзионистичких циљева“, да је Индонезија „дословно блокирана“ холандском морнарицом, да је онемогућен извоз „нарочито хране и гуме“, да је услед економске блокаде и оружане интервенције влада Индонезије „у тешком положају“. ⁴⁸ Али и поред „такорећи ратних прилика“ амбасадор Љубо Леонтић је у извештајима напомињао да индонежанска влада изграђује своју војску, учвршћује политичку власт, уводи „далекосежне мере за изградњу земље“. Уочено је да председник Сукарно и влада имају „главно вођство у својим рукама“ и да има сукоба између председника и парламента пре свега зато што „први издаје одлуке без одобрења парламента“. Анализа политичког живота Индонезије је говорила да у њему доминира више странака и фракција. Међу њима посебна је пажња посвећена Националној партији Индонезије која је окупљала већину интелигенције, трговаца, државних чиновника, бирократа и чија је платформа „социјално демократски национализам“. Од партија укорењеним међу муслиманским верницима истицана је Масјуми партија. Број чланова Комунистичке партије Индонезије није био познат југословенским дипломатама у Лондону али јесте податак да је та странка у парламенту имала 35 посланика. Омладинско крило Комунистичке партије Индонезије је сматрало да је „националистичко демократска револуција у Индонезији део марксистичко пролетерске револуције“ али да у датим околностима треба примењивати споразум из Лингађатија (јер би даље продужење борбе изазвало „империјалистичку интервенцију“), „економски изградити државу,

⁴⁷ Владимир Поповић из Москве извештава: „Остали састав влада за сада нам није познат а исто тако ни партијска припадност чланова владе. У парламенту најјаче групе имају селјачка партија, радничка партија и КП. Остале групе и партије су мање значајне. Све групе подржавају владу која има јаку подршку синдиката, омладинских и женских организација“. А МСП РС, Политичка архива, 1947, Ф-124, дос. 12, сиг. 46768, 14. април 1947.

⁴⁸ У дипломатским извештајима се напомиње да је Холандија једнострано прогласила одредбу по којој Индонезија „не може да извози артикле који су израсли на власништву странаца“.

ујединити остале земље и острва републици“. И у Лондону се није много знало о водећим личностима Индонезије. За владу је истицано да је у рукама социјалиста и неколико националиста, да је потпомажу левичари и да јој је опозиција из редова „реакционарних елемената националистичке и муслиманске странке“.⁴⁹

У априлу 1947. о Индонезији су извештавале и југословенске дипломате из Аустралије. Стање у тој земљи су сматрали недовољно познатим светској јавности, а саму Индонезију важном у међународним односима, посебно на Пацифику. Од исхода сукоба у Индонезији, по њима, најдиректније је зависила судбина Холандије у Европи. У извештајима из Сиднеја било је информација о становништву, националном покрету, политичким партијама и националним програмима. Сукарно је представљан као „грађански националиста“, политичар који често говори о социјализму и колективизму, демократији и независности, слободи и правди. Из извештаја је било видљиво да се холандске трупе не повлаче из Индонезије, већ да свакодневно повећавају своје ефективе (са 90.000 на 150.000 војника). Тај процес је сматран највећом опасношћу која прети Индонезији. Подједнако опасном означавана је неспремност власти да се одлучније супротставе пенетрацији старих колонијалних структура у економски живот Индонезије. Југословенске дипломате су, такође, извештавале о постојању чак седам „фронталних линија“ на којима се, с времена на време, воде борбе регуларних војних јединица индонежанске државе с противницима власти које је подржавају странци.⁵⁰

Неколико месеци касније, посматрајући ситуацију у некадашњим европским колонијама у Азији, југословенске дипломате су учавале сличност дешавања у Индији, Бурми, Индонезији (оружане интервенције, економска блокада, политички притисци), што их је наводило на закључак да је у питању политика некадашње колонијалне силе која настоји „да спречи или локализује националноослободилачке покрете данас у великом напону на свим странама далеког Истока“. Њиховој пажњи није измакла „заинтересованост“ Велике Британије да буде присутна „на сваком месту“ и да „балансира“ између „директне акције и посредничке политике“. То је пратила и процена „да је британски империјализам“, који је у Индонезији био ангажован „за рачун Холандије“, „изгубио своју унутрашњу снагу и да је принуђен да улази у компромисе“. Југословенске дипломате су

⁴⁹ А МСП РС, Политичко одељење, 1947, Ф-124, дос. 12, сиг. 46768, 14. април 1947.

⁵⁰ Да би у Министарству иностраних послова ФНРЈ боље разумели прилике у Индонезији из Конзулата у Сиднеју су слали препис Устава Републике Индонезије, препис Уговора између Индонезије и Холандије, више (5) публикација о Индонезији, Устав синдикалног покрета и друго. Из наведене литературе, по мишљењу конзула, могле су се видети крупне идеолошке и политичке слабости националног покрета Индонезије.

оцењивале да је у питању покушај Лондона да заузда процес распада свог колонијалног царства и сведе га на процес стапања „империјалних поседа у крунске доминионе британске заједнице“. Журба с којом је то чињено објашњавана је чињеницом да покрети који теже независности свакодневно јачају не само према некадашњим метрополама (у случају Индонезије према Холандији и у сукоб умешаној Великој Британији), већ и према оним друштвеним снагама у новонасталим државама које, независно од свог политичког курса, и даље настоје да задрже присуство бивших колонијалних сила на старим поседима. Други разлог за „журбу“, према проценама југословенских дипломата, био је страх од интернационализације колонијалног питања која је некадашњој метрополи одузимала „привилеговани положај“ у доношењу „решења“ везаних за њене бивше колоније. Када је у питању Индонезија процењивано је да је британски интерес да та земља буде укључена у „тзв. Холандску унију“, а преко ње у исти економско-политички систем са „британском заједницом“ који гарантује опстанак европских колонијалних сила и заштиту њихових интереса на Далеком истоку.⁵¹ Тим разлозима је објашњавано британско војно ангажовање у Индонезији 1945. и 1946. као и њено стално дипломатско и политичко присуство на простору те државе. Британско посредовање у преговорима између Холандије и Индонезије најдиректније је одредило природу споразума у Лингађетију. Али Британци и Холанђани, после краја Другог светског рата, ту више нису били сами. Геостратешки положај Индонезије, који „сече“ основицу „целог империјалистичког система на Далеком Истоку“, неминовно је утицао да се већ присутним колонијалним силама прикључе и САД. Заинтересованост Кине за тај простор била је традиционална, с тим што је нова Кина имала и идеолошке амбиције. Индија је такође била заинтересована и спремна да наметне своје вођство. Азијска политика Совјетског Савеза такође је рачунала на Индонезију и њен утицај. Ниједној од тих ваназијских држава и азијских „цинова“, по мишљењу југословенских дипломата, није одговарала самостална и богата Индонезија.⁵²

Југословенска дипломатија је с пажњом пратила све активности

⁵¹ Југословенске дипломате су сматрале да је интерес Лондона, када је Индонезија у питању, да она постане део Уније са Холандијом и тако „измакне“ утицајима Индије с једне и Сједињених Америчких Држава с друге стране.

⁵² А МСП РС, ДА, ПА, 1947, ф-124, дос. 12, бр. 418364. Поред војних интервенција из 1945. и 1946. године, које су „одржале“ присуство Холандије у Индонезији, влада Велике Британије је наоружавала холандске окупационе власти (у сукобима из 1947. британско Министарство рата је наоружало 62.000 холандских војника), обучавала и тренирала холандске војнике. Центар субверзивних активности према Индонезији био је Сингапур. Настојања Совјетског Савеза и социјалистичких земаља да обуздају субверзивне активности Холандије и Велике Британије у Индонезији и то питање интернационализују одбијена су у Савету безбедности ОУН.

Велике Британије и Холандије у Индонезији. Посебно их је бринуло настојање холандских власти да сваки „неспоразум“ или тешкоћу у преговорима комбинују са војним акцијама, а да при том своје ратне операције представе ка „полицијске мере“ спроведене са циљем да се обезбеди ред и мир у Индонезији. Што се тиче Велике Британије веома рано је уочено да се њена колонијална политика води и реализује увек мимо званичне владине политике и да је предузете мере влада тек касније одобравала или одбацивала, у складу с постигнутим циљевима и међународним реакцијама. У извештајима који су из Лондона стизали у Београд било је видно да „конзервативни кругови“ у Холандији нису у стању да се прилагоде променама које је ратно и послератно време наметнуло колонијалним силама на Далеком истоку. Само формално прихватање партнерског односа и једнакости са Индонезијом, истрајавање на контроли експлоатације некадашњих колонијалних поседа, монополисању тржишта, употреба силе (ангажована је војска од око 100.000 војника), све су то биле срачунате активности којима се настојало осигурати тумачење и примена споразума из Лингађатија. Представници југословенске амбасаде у Лондону су сматрали да ратног ангажмана Хага у Индонезији и не би било без чврсте подршке САД. Упоредо с тим уочавали су да Велика Британија губи утицај у Хагу, да то изазива немоћ и љутњу Лондона, да Вашингтон у све већој мери постаје политички субјект који контролише дешавања на Далеком истоку.⁵³ За Београд је од посебне важности било и уочавање да „дух нове Азије“ више није спреман да трпи „понижења Запада“, да Индија постаје „централна тачка“ за покрете који теже ослобођењу, да све више доминира свест да су европске интервенције на азијском тлу „увреда за целу Азију“.⁵⁴

„Укрштањем“ дипломатских информација и агенцијских вести југословенски политичари нису само добили обресе „слике“ Индонезије и њеног значаја, већ су досегли и до важних информација које ће, нешто касније, најдиректније утицати на обликовање југословенске спољнополитичке оријентације. Сабране информације су говориле да је Индонезија: веома важна земља у међународним односима на Пацифику и Азији, али и у Европи; држава која најдиректније „одређује“ судбину Холандије у Европи; простор на коме се одмерава моћ великих сила; земља у којој је европски колонијализам био принуђен на компромис са локалним политичким снагама што је био сигуран знак да је изгубио некадашњу снагу и почео да посустаје; држава где се демонстрира политика која

⁵³ А МСП РС, ДА, ПА, 1947, ф-124, дос. 12, бр. 418364. – Подржавајући безрезервно Хаг Вашингтон је, истовремено, економски уцењивао Цакарту изјављујући да ће јој одобрити кредите тек када прихвати „све холандске предлоге“, који се, уз остало, чине „у интересу мира и јавног поретка“.

⁵⁴ У питању су изјаве Нехруове сестре.

настоји да „распад“ колонијалних царстава заузда „стапањем“ новонасталих држава у оквиру нових форми колонијалне експлоатације; земља која „својом самосталношћу“ угрожава интересе Запада на Пацифику и „сече“ преко основице целог империјалног система на Далеком истоку; држава која својим отпором империјалној и колонијалној моћи јасно показује да није „кула од карата“ већ политички субјект који се за много шта мора питати у будућности. Сва та стечена сазнања несумњиво говоре да је југословенски државни и партијски врх већ октобра 1947. и поред тога што је верно следио совјетски образац у спољној политици, досегао до сопствене представе о суштини „индонежанског питања“. Било је јасно да оно представља међународни проблем са „укрштеним и сукобљеним интересима“ и да се као такав једино може и решавати. Упознајући Индонезију југословенска дипломатија је била у прилици да веома прецизно сагледа лице холандског колонијализма и неоколонијализма, економску важност Индонезије у тој политици, спремност метрополе да посегне за употребом силе, игнорише и онако пристрасна решења која је нудио Савет безбедности ОУН, избегава преузете обавезе, својим ратним кампањама угрожава светски мир, негира кључне принципе на којима је почивало међународно право. На примеру Индонезије југословенске дипломате су биле у прилици да јасније сагледају увек себичне интересе великих сила које се боре за простор који теже да контролишу, али и да боље упознају „механизме“ функционисања институција (ОУН) и тела (Савет безбедности) у којима се води светска политика и одмеравају снага, моћ, утицај идеолошки и политички сучељених фронтова Хладног рата.

Југословенски „поглед“ на Индонезију и решавање „индонежанског питања“ од 1945. до 1949. сасвим је био уклопљен у оквиру политике коју је водила Москва. Југословенска дипломатија у свему је пратила совјетску политику, али упоредо са тим и сабирала информације и вршила прве самосталне анализе. То својство југословенске дипломатије, проистекло је из особености аутентичне револуције изведене у стратешком окружењу, суштински је водило уочавању нијанси које су измицале дипломатама других држава „комунистичког лагера“ и одступале од совјетског спољнополитичког „курса“. Изоштравању погледа најдиректније је доприносило стечено искуство у дипломатским пословима и сабрано знање о међународним односима⁵⁵ Може се закључити да у првим годинама после

⁵⁵ Идеолошки заслепљен сукобом са Западом, без искустава у вођењу светске политике, располажући скромним информацијама о догађајима у Индонезији Београд је захтева да у Индонезију буде послата међународна комисија која би испитала ситуацију насталу холандском и британском војном интервенцијом, које је фебруара 1946. у ОУН изнео украјински министар иностраних послова Мануилски у ОУН, грубо тумачио као настојање Совјетског Савеза „да што више замрси ствари“. Годину дана касније, обogaћен новим искуством и знањима о међународним односима, указивање на исти проблем, које је учинио Нехру, није више сматрано политичком „интригом“

Другог светског рата Југославија, у односу на Совјетски Савез, није имала самосталан спољнополитички поглед на Индонезију, али јесте имала „поглед“ на Индонезију. Као таква, њена је политика функционисала у матрици совјетских погледа на југоисточну Азију и интереса које је на том простору настојала да реализује Москва.

*

До првих званичних контаката југословенских и индонежанских дипломатских представника, на иницијативу индонежанске стране, дошло је у веома деликатном тренутку за обе земље. Југословенски амбасадор Дарко Чернеј телеграмом је првих дана фебруара 1948. известио Министарство иностраних послова у Београду да га је отправник послова индонежанске Информационе службе у Прагу Сурипно обавестио да је актом председника Републике Индонезије Сукарна од 13. јануара 1948. именован за изванредног посланика и опуномоћеног министра за источну и средњу Европу и Совјетски Савез са седиштем у Прагу. Уз прослеђену информацију амбасадор Чернеј је од Министарства иностраних послова у Београду тражио „директиве“ по којима убудуће треба да поступа у контактима са индонежанском страном.⁵⁶ Потврда вести које је из Прага слао амбасадор Чернеј затражена је у Москви. На питање које је југословенски амбасадор Владимир Поповић 22. фебруара 1948. упутио Андреју Вишинском одговорено је да Москва од својих дипломатских представника у Прагу није добила „никакве вести о намерама индонежанске владе да успостави дипломатске односе са СССР-ом“. Такав одговор је вероватно већ био условљен неповерењем које је совјетски политички врх имао према Југославији и њеној спољној политици. У међувремену, како је време пролазило, а тражених инструкција из Београда није било, амбасадор Чернеј се 24. фебруара 1948. консултовао са совјетским дипломатским представником у Прагу Зорином и сазнао да је совјетска страна званично примила Сурипна, па је и сам тако поступио. О првом сусрету са Сурипном (11. март 1948) Чернеј је известио Београд констатујући да је разговор био информативног карактера. Амбасадор је у извештају посебно истакао да је био у прилици да добије више информација о ситуацији у Индонезији, као и да се индонежански дипломата обавезао да ће и југословенској амбасади прослеђивати материјале које буде достављао совјетској страни. Тих дана је, иначе, Сурипна званично примио чехословачки министар иностраних послова др Владимир Клементис, што је несумњиво јачало његову позицију и давало тежину контактима које је

већ „апелом“ међународној јавности да једном заувек спречи наметање колонијалне политике народима који су изашли из сфере туђег турства и експлоатације.

⁵⁶ А МСП РС, ДА, ПА, 1948, ф. 159, дос. 11, бр. 43702.

настојао да оствари.⁵⁷

Више је елемената чинило први сусрет југословенског и индонежанског дипломате крајње деликатним. По одлукама Савета безбедности холандска и индонежанска страна су, посредством „Комисије за добре услуге“ ОУН, управо започеле преговоре око зауздавања холандске агресије, обуставе непријатељстава, формирања демилитаризованих зона, потврђивања договора склопљених у Лингађатију и његовог спровођења. У таквим околностима, непосредно пред потписивање споразума на америчком бојном броду „Ренвил“ (склопљеног 17. јануара 1948), влада Индонезије је настојала да појача своју спољнополитичку позицију именовањем званичног дипломатског представника у Европи и Совјетском Савезу. За Индонезију је успостављање званичних контаката са Совјетским Савезом, земљама „народне демократије“, а самим тим и Југославијом, било од велике важности. Џакарти се отуда веома журило. У исто време свако успостављање званичних дипломатских контаката са представницима Индонезије изазивало је протесте Холандије и наилазило на неразумевање Запада који је управо тих месеци приводио крају последње договоре око склапања Бриселског уговора. Самим тим, у већ започетом Хладном рату, свака од сучељених страна је однос према представницима Индонезије тумачила као вид сврставања.

На другој страни, тренутак је за Југославију био деликатан јер се први званични дипломатски контакт са Индонезијом подударио с драматичним заостравањем југословенско-совјетских односа. Стаљинове замерке Титу и Димитрову око питања „Балканске федерације“ (29. јануар 1948), совјетско противљење југословенској политици у Албанији у коме је посебно место имала идеја о слању две југословенске дивизије у ту земљу (19. јануар 1948), спор око обавезних консултација о свим спољнополитичким питањима који ће бити окончан потписивањем обавезе о „узајамним консултацијама“ (ескалира у периоду од 31. јануара 1948. до 11. фебруара 1948), одлагање а затим и замрзавање совјетско-југословенских економских преговора, решавање питања регулисања међународне пловидбе Дунавом у коме је Југославија иступила са ставовима супротним Москви – били су неки од проблема који су драматично погоршавали односе Југославије и Совјетског Савеза. Москва је насталу ситуацију дефинисала као „озбиљно размимоилажење“ у схватању узајамних односа. Тито је своје погледе први пут дефинисао 19. фебруара 1948. на седници Политбироа Централног комитета Комунистичке партије Југославије речима: „Морамо бити упорни у погледу наше линије, у погледу јачања улоге Југославије у свету, што у

⁵⁷ А МСП РС, ДА, ПА, 1948, ф. 159, дос. 11, бр. 48105,

крајњој линији јесте и у интересу СССР-а“.⁵⁸ Десетак дана касније изнет је став: „Наша политика према СССР-у остаје и даље неизмењена, али смо дужни да строго бдијемо над интересима наше земље“.⁵⁹ У таквим спољнополитичким околностима, опхрвана стрепњом и настојањем да у што краћем року разреши нагомилане противречности у односима са Москвом, југословенска дипломатија је успостављање односа на дипломатском плану са Индонезијом несумњиво ставила у други план.

Први контакт југословенских и индонежанских дипломата, до кога је дошло 11. марта 1948. у Прагу, истовремено је захтевао опрезност и подстицао на сарадњу. „Да би се боље упознало са ситуацијом у Индонезији и њеним односима са Холандијом“, Министарство иностраних послова ФНРЈ је затражило од дипломатске службе што више информација, докумената, материјала, изјава политичара, реакција јавности. Тако је могућност успостављања дипломатских односа најдиректније утицала да се „индонежанском питању“ приступи са што више пажње и аналитичности. Ипак остаје без одговора питање у којој мери је та повећана „аналитичност“ југословенске дипломатије, као израз потребе не да се има „став“ већ да се има „сопствени став“ о једном важном међународном питању, коинцидирала са захлађењем југословенских односа са Совјетским Савезом (депеше о повлачењу војних и цивилних стручњака из Југославије, критике које доноси прво писмо ЦК СКП(б) од 18. марта 1948. и тако даље) и представљала први, вероватно несвесни корак који отвара перспективу (алтернативу) сарадње с Трећим светом и предуслов будуће политичке ангажованости на том правцу. Било како било захлађење, а касније и прекид југословенско-совјетских односа најдиректније су се одразили на успостављање дипломатских веза Југославије и Индонезије.

Југословенска амбасада у Прагу је средином јуна 1948. доставила Министарству иностраних послова ФНРЈ информацију о успостављању конзуларних односа између Републике Индонезије и Совјетског Савеза до чега је дошло 22. маја 1948. Ту поверљиву информацију и материјал је југословенској амбасади доставио Сурипно. Из те чињенице се могло закључити да Индонежани још нису уочили постојање сукоба између Москве и Београда. Када је Џакарта дефинитивно стигла до тог сазнања, успостављање дипломатских односа са Југославијом нашло се на сасвим споредном колосеку спољне политике Индонезије. Иначе, у околностима које је одређивао Хладни рат, успостављање конзуларних односа између Индонезије и Совјетског Савеза (назначено као „први корак за даљу присну сарадњу“) изазвало је праву панику у Холандији и на Западу.

Током 1948. и 1949. интересовање југословенске дипломатије за

⁵⁸ АЈ, Фонд ЦК СКЈ, III/31а, Седница Политбироа ЦК КПЈ од 19. фебруара 1948.

⁵⁹ АЈ, Фонд ЦК СКЈ, III/32, Седница Политбироа ЦК КПЈ од 1. марта 1948.

догађаје у Индонезији непрестано је нарастало. С посебном пажњом анализирана је неоколонијална политика Холандије после склопљеног споразума на „Ренвилу“ (војне операције, „полицијске акције“, дипломатски притисци, мере економске блокаде, инфилтрација холандског капитала у економски живот Индонезије, формирање марионетских творевина и режима на њеној територији, политичка употреба „локалних елита“, брутално наметање своје воље Индонезанској Републици). Југословенске дипломате су пратиле све активности у ОУН које су се тичале Индонезије (залагање за обуставу рата, спровођење одредби споразума). Пажљиво је праћен преокрет у политици Сједињених Америчких Држава и Велике Британије према Индонезији (мотиви, интереси, промене које је изазвала победа револуције у Кини, идеје о формирању „антикомунистичке Уније Тихог океана“, померање одбране на „ланац острва уздуж обале Азије). Регистровани су први заједнички наступи земаља Азије, Африке (Конференција земаља Азије, Африке и Јужног Пацифика од 20. јануара 1949). Највећа пажња посвећена је раду и одлукама Конференције округлог стола о преносу суверенитета (постигнут је споразум о предаји власти до 30. децембра 1949; признању нове државе као потпуно независне и суверене земље; изради пројекта статута Холандско-индонезанске уније с допуном која се тичала будуће сарадње; ратификација договора; избору Сукарна за председника 16. децембра 1949; формирању прве владе Републике Сједињене Државе Индонезије на чијем је челу Хата; унитарној политици нове државе).⁶⁰ О свему томе су дипломатској централи у Београду достављане информације с разних страна. Пажљиво је праћена реакција бивше метрополе и великих сила, састављани су први елаборати о „индонезанском питању“ и ситуацији у Индонезији. Прецизне, благовремене, исцрпне информације о Индонезији најдиректније су утицале да Југославија међу првима 27. децембра 1949. призна нову индонезанску државу. Да ли је то био знак вођења самосталне спољне политике, доказивање непоколебљивог спољнополитичког курса чланицама „социјалистичког лагера“, последица усамљености и потраге за новим пријатељима у свету – вероватно све по мало.

Током аналитичког посматрања догађаја у Индонезији југословенски погледи на спољну политику и међународне односе умногоме су сазрели. Крајем децембра 1948. Индонезија је била повод да југословенске дипломате изрекну једну од првих критика совјетске спољне политике. Критика се огледала у ставу да Совјетски Савез не користи довољно противречности у политици Сједињених Америчких Држава и Запада.⁶¹ У

⁶⁰ А МСП РС, ДА, ПА, 1949, ф-89, дос. 7, бр. 423254.

⁶¹ У питању је став који је 24. децембра 1948. изрекао југословенски амбасадор у Вашингтону С. Косановић. Он је то мишљење изнео поводом Резолуције која осуђује холандску интервенцију у Индонезији сматрајући да Совјетски Савезе не користи

исто време је почела да сазрева свест да „левичарењу“ нема места у пословима везаним за спољну политику. Дипломатски представници Југославије су се децембра 1949. „по индонежанском питању“ уздржали од гласања у Комитету и Генералној скупштини ОУН. Разлог томе био је „оштри совјетски став“ против канадске резолуције о прихватању Хашког споразума, одсуство сагласности око истог предлога од стране азијских земаља, настојање Холандије и појединих држава Запада да Хашки споразум тумаче као средство даљег разбијања политичког јединства Индонезије и, што је кључно, непостојања сопственог става о том питању.⁶² Не желећи да „следи“ било чију политику југословенска дипломатија је дошла до важног сазнања да добро и исцрпно познавање међународних питања представља предуслов за вођење самосталне политике. То је био и основни мотив да се као један од приоритета дипломатске службе донесе одлука „да сакупимо што више података о стварној ситуацији у Индонезији“ како би Југославија спремно и са сопственим ставом сачекала поновно „отварање“ индонежанског питања током 1950.⁶³ Наведени ставови су коинцидирали са одлукама о интернационализацији југословенског сукоба са Совјетским Савезом и земљама „социјалистичког лагера“ на седници Генералне скупштине ОУН (26. септембар 1949), доношењем нове резолуције Информационог бироа (29. новембар 1949)⁶⁴ и закључцима Трећег пленума Комунистичке партије Југославије (29–30. децембар 1949) који су представљали значајан прекид с постојећом праксом на унутрашњем и идеолошком плану.⁶⁵

противречности у америчкој политици (антиколонијализам и подршка акцијама Холандије). „Вештина би била“, сматрао је Косановић, „Америку доводити у такве противуречности и искоришћавати за мир“.

⁶² Све се ређе употребљавају изрази о: „издајничкој буржоаској влади Индонезије“, „контрареволуционарној републиканској војсци и полицији“, гушењу „револуционарне гериле“, улози Сукарна и Хате у „потпуном подјармљивању индонежанског народа“, „марионетској“ и „буржоаској“ влади Индонезије и њеним „издајничким корацима“.

⁶³ А МСП РС, ДА, ПА, 1949, ф-89, дос. 7, бр. 422378 и 422379.

⁶⁴ Ј. Јовановић, *Југославија у Уједињеним нацијама 1945–1953*, Београд 1984, 41–46. – Два дана после наступа Е. Кардеља у Генералној скупштини ОУН Совјетски Савез је отказао Уговор о пријатељству, узајамним односима и послератној сарадњи. Новембра 1949. одржано је у Будимпешти Друго заседање Информационог бироа и донета нова Резолуција чији је наслов говорио о основним ставовима које је износила – „Југословенска комунистичка партија у рукама убица и шпијуна“.

⁶⁵ О томе више у: *Партијска изградња*, бр. 2, 1950. – Последњих дана децембра 1949. на Трећем пленуму Централног комитета Комунистичке партије Југославије притисци чланица Информационог бироа су оцењени као „политика хладног рата“ коју Совјетски Савез испољава према Југославији, а „борба за независност“ коју југословенска држава води као „најважнија битка за социјализам у свету“. Такви ставови најдиректније су утицали да у свим наредним годинама, поред државне политике, југословенски комунисти врше и својеврсну мисију међу напредним и

И док је са пажњом пратила и регистровала све што се дешава у вези са Индонезијом, Југославија је на билатералном плану 1950. пропустила прилику да успостави дипломатске односе. Гашење перспективе о успостављању дипломатске сарадње створило је у неколико наредних година умањено интересовање југословенских политичара и јавности за дешавања у Индонезији. Југославија је, непосредно по проглашењу, признала индонежанску државу. Почетком фебруара 1950, непосредно по пријему поруке о југословенском признању Индонезије, премијер Мохамед Хата је наговестио спремност „да отпочне преговоре по питању успостављања дипломатских односа“.⁶⁶ Југословенска страна је после тога затражила успостављање дипломатских односа, али је одговор Цакарте изостао.⁶⁷ Јула 1950. затражен је агреман за југословенског амбасадора Михаила Јаворског али је одговор Цакарте изостао. Неколико месеци касније акредитовани југословенски посланик у Индији и Бурми Јосип Ђерђа је сигнализирао да је „отворен пут“ за добијање агремана за Индонезију. Показало се, међутим, да успостављена сарадња са Индијом и Бурмом није „отворила“ и Индонезију. Било је и више „сигнала“ из Лондона (амбасадор Цицмил), Њујорка (Бемлер), Њу Делхија (Ђерђа) о успостављању дипломатских односа, али не и конкретног резултата.⁶⁸ У другој половини 1952. индонежанска страна је поново наговестила скоро успостављање дипломатских односа али и тада су изостали конкретни резултати.⁶⁹ Према информацијама којима је располагало Министарство иностраних послова ФНРЈ у Београду спољнополитички приоритет Индонезије је у том тренутку захтевао да се успоставе дипломатски односи са Совјетским Савезом, Кином и земљама „социјалистичког лагера“. У Београду је постојало убеђење да је „ћутање“ Цакарте било последица притисака којима је условљена сарадња са Москвом и другим државама

револуционарним покретима у Трећем свету. Паралелизам политика (државна и партијска линија) заштравао је већ постојеће сукобе са Совјетским Савезом и земљама „социјалистичког лагера“ и отварао нове спорове са „капиталистичким светом“. У питању су били рецидиви некадашњег мита о „светској револуцији“, који су и даље постојали у свести југословенских комуниста и, још више, у бићу аутентичне револуције коју су током година Другог светског рата извели. Подршка револуционарним покретима света истовремено је била и најдиректније супротстављање политичкој пракси стаљинизма, али и конфронтирање са идеологијом Запада. Преношење сопствених искустава сматрано је обавезом.

⁶⁶ А МСП РС, ДА, ПА, 1950, ф-105, дос. 12, бр. 42220.

⁶⁷ А МСП РС, ДА, ПА, 1950, ф-105, дос. 12, бр. 41867.

⁶⁸ А МСП РС, ДА, ПА, 1950, ф-105, дос. 12, бр. 48449, 42220, 413888, 419043

⁶⁹ Иницијатива је наговештена преко дипломатских представника Индонезије у Лондону, Бону, Каиру. А МСП РС, ДА, ПА, 1952, ф-36, дос. 10, бр. 412232; А МСП РС, ДА, ПА, 1952, ф-36, дос. 8, бр. 415461, 415461, 415117; А МСП РС, ДА, ПА, 1952, ф-36, дос. 9, бр. 416929; А МСП РС, ДА, ПА, 1953, ф-38, дос. 3, бр. 4579.

„социјалистичког лагера“.⁷⁰

Почев од децембра 1952. на иницијативу индонежанске стране почели су разговори о слању југословенских војних стручњака у Индонезију ради извођења обуке и „организационог устројства“ индонежанске армије.⁷¹ Индонежански социјалисти су сматрали да се од југословенских комуниста могу стећи неопходна знања о изградњи модерне радничке партије.⁷² Ипак, тек после Стаљинове смрти разговори о успостављању дипломатских односа изнова су оживели.

Индонежанска влада је 5. новембра 1954. прихватила југословенску иницијативу о размени дипломатских представника. Тај чин је најдиректније био повезан са планираним Титовим путовањем у Индију и Бурму. Титов боравак у Азији (децембар 1954 – фебруар 1955) убрзао је и сарадњу са Индонезијом. Посланства су отворена 1955. а у ранг амбасада „подигнута“ 10. јуна 1956. Индонежански амбасадор Сударсоно предао је акредитиве 21. августа 1956. Нешто касније то је учинио и југословенски амбасадор Стане Павлич.⁷³

*

Сукоб са Совјетским Савезом и земљама Коминформа приморао је Југославију да редефинише спољну политику и „умири“ спољнополитички наступ. У први план су истакнути „принципи Повеље Уједињених нација“.⁷⁴ Из иступа југословенских представника у ОУН видели су се обриси новог дипломатског курса. Политика која инсистира на принципијелној сарадњи са свима који су за мир у свету (независно од њиховог политичког поретка), која се залагала за свет равноправних народа, која се супротстављала сваком мешању са стране у унутрашње послове суверених земаља, која је инсистирала на економској сарадњи уз поштовање равноправности и независности – партиципирала је са политичким погледима тек ослобођених земаља Трећег света. Садржаје својих наступа, који су у почетку били одређени великим степеном напетости коју је провоцирао сукоб са Совјетским Савезом и земљама „социјалистичког лагера“, Југославија је веома брзо надоградила низом

⁷⁰ АЈ, КПП (837), I-3-a/39-6, Односи ФНРЈ – Индонезија.

⁷¹ А МСП РС, ДА, ПА, 1952, ф-36, дос. 9, бр. 416929; А МСП РС, ДА, ПА, 1953, ф-38, дос. 3, бр 4579.

⁷² А МСП РС, ДА, ПА, 1953, ф-38, дос. 7, бр. 46109.

⁷³ АЈ, КПП (837), I-3-a/39-3, Информација о спољној политици Индонезије и о нашим односима са Индонезијом; АЈ, КПП (837), I-5-в/40-1, Забелешка о предлогу Владе Индонезије за подизање Посланства двеју земаља на ранг Амбасаде. – Ј. Б. Тито је 21. августа 1956. примио акредитивна писма од опуномоћеног амбасадора Републике Индонезије др Сударсоноа.

⁷⁴ Ј. Јовановић, *н. д.*, 41–53.

принципијелних ставова општијег карактера.

У том процесу југословенским дипломатама је постало јасно да светски сукоб војних блокова опредељује друге земље, посебно оне које су тек стекле независност, за политику неутралности. Приступање уз једну од страна у сукобу, како је показивала свакодневна пракса, најдиректније је значило „угрожавање сопствене земље“. Отуда су захтеви Југославије – за одбрану мира у свету, инсистирање на примени мирољубивих средстава у решавању међународних спорова, отпори у стварању вештачких баријера у трговини, критика политике интересних сфера, одбацивање сваке политичке и војне агресије, залагање за економску помоћ неразвијенима, противљење сваком облику хегемонизма и мешање у унутрашње ствари суверених земаља, подршка легитимним тежњама народа Африке и Азије да буду слободни и независни – наилазили на разумевање земаља Трећег света. Све то није била само допадљива спољнополитичка платформа Југославије већ један од начина одбране сопствене независности.

На досегнутим принципима отпочела је сарадња Југославије са многим земљама Трећег света, поред осталих и са Индонезијом. Подједнаки ставови су исказани 1952. на Седмој седници Генералне скупштине Уједињених нација, око питања неразвијених земаља и њиховог развоја. На Осмој седници Генералне скупштине Уједињених нација (1953) Југославија и Индонезија су имале слично мишљење око потребе за успостављањем Фонда за развој. На Деветој седници Генералне скупштине Уједињених нација погледи су били истоветни око „колонијалног питања“. Затим су Југославија и Индонезија 1955. на Петнаестој седници Уједињених нација имале истоветне ставове о разоружавању у свету. Успостављање контаката у ОУН значило је „отварање политичке перспективе“. Сарадња у почетку није проистицала из заједничких погледа на међународне односе већ из јединствених ставова о појединим актуелним питањима која су била на дневном реду Генералне скупштине Уједињених нација.⁷⁵

Како је процес деколонизације зачет у Азији, темељној југословенској анализи политике Индије, Бурме и Индонезије није могло да промакне у којој су мери елементи ванблоковске политике били уграђени у спољнополитичку доктрину тих држава. Независна спољна политика, несврставање уз војне блокове, политика деколонизације (слобода за „зависне народе света“), противљење расној дискриминацији, борба за мир

⁷⁵ О томе више: Ј. Јовановић, Југославија у ОУН 1945–1953, Београд 1985; Ј. Јовановић, Југославија у Савету безбедности ОУН 1945–1985, Београд 1990; Ј. Матес, Несврстаност. Теорија и савремена пракса, Београд 1970; Д. Богетић, Нова стратегија спољне политике Југославије, Београд 2006; Д. Богетић, Љ. Димић, Београдска конференција несврстаних земаља (1–6. септембар 1961), Београд 2013; Љ. Димић, „Титово путовање у Индију и Бурму 1954. године. Прилог историји Хладног рата“, Токови историје, 3–4/2004, 27–54.

у свету, сарадња са свим мирољубивим земљама, активна неутрална политика – најдиректније су „отварали“ перспективу сарадње. На тим проценама темељила се и инструкција упућена југословенским дипломатама крајем 1952. да „појачају контакте“ са представницима Азије и Африке. Тиме је трасиран пут за интензивнију економску сарадњу са Индонезијом. Две земље су 1953. потписале Трговински и платни споразум. Економски односи су суштински пратили политички курс исказан у ОУН око економске сарадње и помоћи неразвијеним земљама. Законску основу сарадњи давали су и следећи потписани уговори: Трговински споразум (1956), Споразум о културној сарадњи (1959), Споразум о научној и техничкој сарадњи (1960), Споразум о испоруци инвестиционих добара на кредит (1960), Споразум на пољу употребе нуклеарне енергије (1960), Споразум о привредној сарадњи (1962).⁷⁶ Југославија је у два наврата, после Титовог путовања у Индију и Бурму (1955) и после посете Индонезији (1959), настојала да прецизније дефинише своје економске приоритете у том делу света (економска, финансијска, војна, техничка, културна сарадња). Једна од предузетих мера тицала се и смањивања куповине исте робе коју је нудила Индонезија посредно преко Холандије и Велике Британије. По Титовим упутствима југословенске банке су настојале да Индонезији дају повољније развојне кредите. Са сваком наредном годином повећавала се и техничка помоћ Југославије, претежно заступљена у школовању кадрова и слању стручњака. Обимом успостављене економске сарадње у Београду нису били задовољни и поред тога што је Индонезија веома брзо постала најважнији економски партнер Југославије у Азији. У плановима за будућност било је предвиђено изучавање индонежанског тржишта, проширење робне размене, слање кадрова, пласирање капиталне опреме и финансијских средстава. Размишљало се о формирању заједничких предузећа и отварање заступништва. Процењивано је да се економска размена може проширити једино уз давање „кредита на дужи рок“, учешће југословенских предузећа у инвестиционим радовима и развоју техничке сарадње. Слична размишљања преовлађивала су и у Цакарти. Важно место у економској сарадњи имале су и војне испоруке.⁷⁷ У односима Југославије и Индонезије економија никада није предњачила испред политике.⁷⁸

⁷⁶ Министарство спољних послова Републике Србије, Међународни билатерални уговори.

⁷⁷ АЈ, КПП (837), I-3-а/39-16, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете Ј. Б. Тита Индонезији од 23. децембра 1958 – 1. јануара 1959; АЈ, КПП (837), I-3-а/39-16, Потсетник за разговоре са индонежанском делегацијом; Разговори са претседником владе Дјуандом; АЈ, КПП (837), I-3-а/39-16, Информативна белешка о Индонезији; Допуна информације о Индонезији – Војне испоруке.

⁷⁸ Статистички подаци из друге половине педесетих година 20. века показују да је робна размена Југославије са светом, независно од политичке повезаности са

*

Када је 1953. сарадња Индонезије и Југославије почела да се успоставља на политичком и економском пољу, дошло је до првих контаката Јосипа Броза Тита са политичким представницима Индонезије. Тито је у мају 1953. примио генералног секретара Социјалистичке партије Индонезије Ситоруса.⁷⁹ Гост је био заинтересован за природу и особености југословенског социјализма па је то била и основна тема разговора. Тито је говорио о односима са Совјетским Савезом, анализирао прилике у тој земљи после Стаљинове смрти и прве наговештаје приближавања које чини Москва. Одговарајући на саговорникова питања Тито је истакао да постоје мале могућности да још нека од комунистичких држава крене путем који је изабрала Југославија. Ново совјетско руководство ће покушати да стави под свој утицај напредне покрете у Азији, али ће при том покушају бити много еластичнији од Стаљина – оценио је Тито. Такође је изнео и мишљење да су перспективе за светски мир боље него у претходним годинама. Део разговора вођен је о економским и политичким приликама у Југославији. Тито је с пажњом саслушао анализу прилика у Азији коју је изнео секретар Социјалистичке партије Индонезије. Током сусрета Тито није поставио ниједно питање које се тицало Индонезије.⁸⁰

Крајем октобра 1953. Тито је примио потпредседника Националне партије Индонезије и министра просвете Саркореа и амбасадора Индонезије у Риму Сукардја. Госте је, такође, занимао југословенски социјализам – његове теоријске основе, друштвено уређење, систем власти, економска и културна политика, самоуправљање, децентрализација, индустријализација, политика Савеза комуниста Југославије (СКЈ), проблеми социјализма и њихово превазилажење. Основни резултати тог сусрета су били спремност на преношење искустава и упозорење да „нема шаблона“ у изградњи државе. Из питања која је спорадично постављао гостима приметно је било да је Тито у том тренутку поседовао оскудна знања о Индонезији.⁸¹

У истом периоду представници југословенске амбасаде у Џакарти започели су интензивну дипломатску активност. Разговори које је

несврстаним земљама, износила: 60% са Сједињеним Америчким Државама и земљама Запада, 27% са Совјетским Савезом, источноевропским земљама и Кином, 13% са земљама Трећег света.

⁷⁹ До сусрета је дошло 23. маја 1953. У том тренутку Социјалистичка партија Индонезије није била на власти. – АЈ, КПП, I-3-a/39-1, Забелешка о разговору Ј. Б. Тита и генералног секретара Социјалистичке партије Индонезије С. Ј. Мулиа 23. мај 1953.

⁸⁰ АЈ, КПП, I-3-a/39-1, Забелешка о разговору Ј. Б. Тита и генералног секретара Социјалистичке партије Индонезије С. Ј. Мулиа 23. мај 1953.

⁸¹ АЈ, КПП (837), I-3-a/39-2, Забелешка о посети г. Сармиди Мангун Саркоре и г. Сукардјо Вирјопаното, 27. октобар 1953.

отправник послова Радослав Брзић тих дана имао са представницима индонежанског Министарства иностраних послова, истакнутим члановима парламентарних партија, дипломатама, страним амбасадорима најдиректније су доприносили изоштравању југословенског погледа на Индонезију.⁸²

Кључну преломницу у односима две земље и „отварању перспективе“ шире сарадње представљале су 1955. и 1956. година. Томе је пресудно допринела посета Јосипа Броза Тита Индији и Бурми, државама које су већ имале политички уобличену и развијену доктрину коегзистенције.⁸³ Била је то прилика да југословенски државни и партијски врх ближе упозна проблеме Азије. Тито је том приликом од Нехруа и У Нуа добио савет да при следећој посети Азији обавезно посети и Индонезију. Друго драгоцену сазнање тицало се значаја регионалне конференције азијских и афричких земаља у Бандунгу и пажње с којом је Нехру приступао том догађају.⁸⁴ Директна последица разговора и информација које је добио у Њу Делхију и Рангуну било је формирање посебне комисије за праћење Азијско-афричке конференције у Бандунгу и много пажљивије сагледавање спољнополитичких активности и прилика у Индонезији. Томе је допринело и отварање дипломатских представништва у Џакарти и Београду као и проширивање економске сарадње. Прикупљене информације су говориле да је и Индонезија једна од земаља које су на сопственом искуству, базираном на читавом сплету досегнутих и проверених принципа, уобличиле спољну политику сличну југословенској. Југословенско помирење са Совјетским Савезом такође је подстицало приближавање Индонезије и Југославије. На тај процес, према проценама југословенских дипломата, десничарски и муслимански кругови нису гледали са симпатијама.

⁸² А МСП РС, ДА, ПА, 1955, ф-25, дос. 14, бр. 46284.

⁸³ Љ. Димић, „Титово путовање у Индију и Бурму 1954. године. Прилог историји Хладног рата“, *Токови историје*, 3–4/2004, 27–54.

⁸⁴ Приликом сусрета 1. јануара 1955. Нехру је Тито исцрпно обавестио о припреми конференције у Бандунгу и сусрету пег премијера земаља иницијатора, одржаном у Богору.

*

Из извештаја југословенских дипломатских представника уочава се да је пажња посвећивана географским и демографским подацима, од карактеристика тла и климе до социјалне, националне и верске структуре становништва.⁸⁵ Велико занимање је постојало и за историју, посебно за развој и идеологију покрета отпора, проглашење независности, оружану борбу, настојања нових власти да промене наслеђену структуру колонијалне државе и испуне је новим садржајима. Посебно је анализирана привреда. Уочавано је да мали сеоски посед, просечне величине од 0,8 хектара, није у стању да прехрани породицу која на њему живи, обезбеди акумулацију и приход већи од 30 америчких долара годишње, појави се на тржишту, промени и модернизује прадедовски начин производње. Сиромаштву земље, према проценама југословенских дипломата, пресудно су доприносили вишедеценијска колонијална експлоатација, економска зависност од бивших метропола, присуство великих плантажа и капитала који су сведочили да страна доминација и даље постоји у сфери економије и финансија, опадање укупне производње које је наступило после смене власти (у неким привредним гранама и до 50%), ниска продуктивност, мала стручност, распарчаност поседа, недостатак кредита и финансија, затвореност светских тржишта и друго. Насупрот ниском животном стандарду становништва указивано је на привредна богатства Индонезије. Када су у питању индустријска производња и рударство скретана је пажња на недостатак електричне енергије неопходне за покретање производње (Индонезија је 1954. имала 10 kWh по глави становника), недостатак стручних кадрова, слабу опремљеност и технолошку застарелост индустријске опреме, ниску продуктивност, слабо развијен саобраћај, скромну спољну трговину, мале буџете. Све је то било супротстављено мегаломанским плановима које је власт имала а који су, делом, били наслеђени од колонијалне државе. Југословенске дипломате су уочавале да у постојећим околностима, одређеним датим обећањима и великим очекивањима становништва, власт мора да крене напред „пуном снагом“.⁸⁶ У противном, под притиском незадовољстава која су нарастала из изневерених нада, указивали су на ризик да бивши носиоци отпора колонијалној власти изгубе све за шта су се борили. Анализе су показивале да тешкоће које су проистицале из нејаке економије, ригидне социјалне структуре, мале ефикасности, недостатка финансијских средстава којима би била покренута амбициознија производња, бројних „развојних баријера“ везаних за развој привреде, измену колонијалног типа економије и „услова“ под којима је давана страна техничка помоћ и друго – не могу бити решене

⁸⁵ Када је у питању верска структура становништва Индонезије процењивано је да 90% чине муслимани.

⁸⁶ АЈ, КПП (837), I-2/11–2, Индонезија (елаборат).

преко ноћи. Све је то утицало на повећање репресивности.⁸⁷

С подједнаком пажњом југословенске дипломате су опсервирале државно уређење Индонезије. Занимала су их уставна решења и законодавство, политички систем, статuti, делатност политичких партија. Анализирали су програме влада, сагледавали предности и последице раскида холандско-индонежанске уније, пратили борбу за укључивање Западног Иријана у састав Републике Индонезије. Скретали су пажњу на значај политичких и идеолошких пројеката у служби формирања заједничке националне свести. У том контексту посматрана је улога „националне културе“ и државних и верских школа. С подједнаком озбиљношћу праћена је и спољнополитичка активност Индонезије, њени односи са другим државама, реакције на међународне кризе и збивања.⁸⁸

Анализирајући делатност Националне партије Индонезије југословенске дипломате су уочавале да њени челници као муслимани желе да раде у корист здраве муслиманске заједнице, да се као демократе противе формирању исламске републике у којој би се религија мешала у политички живот, а да као националисти настоје да досегну стварање јединствене индонежанске нације и државе. Према Сукарну, формирање јединствене нације и државе не би било могуће уколико би држава била заснована на исламу. Зато се он придржавао основних Панчасила принципа (национализам, демократија, хуманизам, социјална правда, вера у Бога) сматрајући их језгром индонежанске политике, традиције и филозофије која брани земљу од милитантног ислама. На тај начин, према Сукарновим тумачењима, независна Индонезија није изборена за појединца или за групу макар она била и верска. Предност је давао стварању јединствене националне државе у којој би један од начелних принципа био „сви за све“. Снагу државе видео је у споразумевању и консултацијама репрезентативне Владе са представницима муслиманске већине и хришћанске мањине у парламенту. Под „социјалном правдом“ Сукарно је подразумевао политичку и економску равноправност. Под демократијом у „пуном смислу“ сматрао је само ону која је способна да у сиромашној земљи попут Индонезије допринесе „социјалном напретку“. У вези с принципом „вера у Бога“ Сукарно је наглашавао да ће Индонезија бити земља у којој ће „свако слободно исповедати своју веру“. Досезање до потпуне слободе у будућности за њега је било могуће једино под условом уколико „народ изгара у одлучности“.⁸⁹

⁸⁷ О томе више у: Ј. Матес, *Несврстани. Теорија и савремена пракса*, Београд 1970; О. А. Vestad, *Globalni hladni rat*, Београд 2008; АЈ, КПП (837), I-2/11–2, Индонезија (елаборат).

⁸⁸ АЈ, КПП (837), I-2/11–2, Индонезија (елаборат); АЈ, КПП (837), I-3-а/39–5, Индонезија, 1. септембар 1956.

⁸⁹ АЈ, КПП (837), I-3-а, Индонезија, 25–30 стр., Елаборат од 1. септембра 1956.

Насупрот том виђењу индонежанске стварности и будућности, постојале су и друге верске тенденције које су тежиле изградњи државе и друштва на исламским принципима. На том трагу је била Масјуми партија која се, поред осталог, залагала за ближу сарадњу са Западом. Трећа по снази политичка партија у Индонезији Надлатул улама била је верски екстремнија и захтевала је стриктну примену исламских принципа. Њено вођство је било убеђено да је за развој ислама независност земље један од најважнијих услова. Међу странкама леве оријентације се уочавало да је Комунистичка партија Индонезије најјача и четврта по снази у земљи. У њену опредељеност за националну независност није се сумњало али се уочавала идеолошка блискост и утицај Москве и Пекинга. С посебном пажњом је праћена улога и утицај војске у политичком животу Индонезије.⁹⁰

Анализирајући спољну политику владе Индонезије дипломате су потенцирале да власт неће одступити „од независног курса развитака“ и да је концепција њихове политике „ванблоковска“. Приклањање неком од блокова, по мишљењу југословенских дипломата, „разбило би национално јединство земље“ што ниједна власт не би смела да дозволи. Југословенска дипломатија је предвиђала да ће и у спољној политици, подједнако као и у унутрашњој, бити компромиса али не и пристајања на условљавања.⁹¹

*

Југославија није била учесник Азијско-афричке конференције која је у априлу 1955. одржана у Бандунгу на Јави али су јој ставови изнети у завршном коминикеу били блиски и умногоме истоветни са југословенском политиком.⁹² Значај скупа у Бандунгу превасходно је одредио тренутак у којем је одржан, а који је био испуњен великим надама и очекивањима (повлачење Француске из Индокине; стицање независности више афричких

⁹⁰ АЈ, КПП (837), I-2/11–2, Индонезија (политичке партије)

⁹¹ А МСП РС, ДА, ПА, 1956, ф-34, дос. 4, бр. 45347; А МСП РС, ДА, ПА, 1956, ф-34, дос. 2, бр. 48464

⁹² АЈ, КПП (837), I-4-е/1, Завршни коминике Бандуншке конференције. – Принципи на којима се заснивало окупљање несврстаних земаља изворно су формулисани у оквиру билатералних преговора Индије и Кине, и обнародовани у заједничкој изјави Нехруа и Чу Ен Лаја, датој у Делхију 28. јуна 1954. У питању је следећих пет принципа: обострано поштовање територијалног интегритета и суверенитета; ненападање; обострано немешање у унутрашње послове; једнакоправност и обострана корист; мирољубива коезистенција. Том приликом је посебно наглашена сарадња држава у којима постоје различити друштвени системи што „не треба да стоји на путу одржања мира и да ствара конфликте“. Ова декларација је умногоме и инспирисала учеснике Бандуншке конференције и утицала на садржај Резолуције која је у Бандунгу донета. – Ј. Матес, *Несврстаност. Теорија и савремена пракса*, Београд 1970, 248–249, 388–390.

земаља; „мировна офанзива“ Совјетског Савеза коју ће уз остало чинити потписивање мировног уговора са Аустријом и долазак Хрушчова у Београд; промене у политици Кине) као и успостављена свест о значају земаља Азије и Африке у светској политици.⁹³ Захтеви за успостављање економске сарадње на бази „узајамног интереса и поштовања националног суверенитета“ били су на трагу политике коју је и Југославија водила. Југославија је била сагласна и са препорукама Азијско-афричке конференције о хитном успостављању фонда Уједињених нација за економски развој. Као и представници земаља окупљених на конференцији у Бандунгу и југословенски државни врх је сматрао да је културна сарадња једно од најмоћнијих средстава унапређења разумевања међу нацијама и зато је ту идеју свесрдно подржавао. Југославија је оштро осуђивала колонијализам, расизам, туђинску експлоатацију и залагала се за слободу и независност колонизованог света.⁹⁴ Захтеви за равноправношћу свих раса и народа, великих и малих, као и њихово право на самоодбрану такође су били уклопљени у југословенску спољну политику. То исто важи и за став изнет у Бандунгу о поштовању „правде и међународних обавеза“. Већ и само окупљање представника 29 земаља „са различитим концепцијама и различитим гледањима“, сматрано је успехом. Југословенске дипломате су оцењивале да је најзначајнији резултат конференције био исказан у принципу „да треба поштовати права сваког народа на индивидуалну и колективну одбрану која је у складу с Повељом УН, као и у начелу по којем све земље треба да се уздржавају од коришћења аранжмана колективне одбране која служи посебним интересима било које велике силе“.⁹⁵ Такве ставове Београд је оцењивао као „победу антиблоковске концепције“ у међународној политици и јасан протест свих учесника конференције против „заоштравања блоковских антагонизама“ и противљење „служења интересима великих сила“. Југословенске дипломате су посебно цитирале речи Нехруа: „Ми не треба да се сврставамо ни на једну ни на другу страну у хладном рату; ми се не слажемо ни са комунистичким ни са антикомунистичким силама. Ми сматрамо да оне обе нису у праву и да нас њихова политика води на ивицу рата.“⁹⁶ Из Насеровог говора истицан је део у којем је осуђивао политику великих сила које „употребљавају мале земље као своје оруђе“ и подвлачио да мале државе имају конструктивну улогу у

⁹³ Ј. Б. Тито је о окупљању лидера азијских и афричких земаља основне информације добио 1. јануара 1955. од Нехруа, и том приликом је изразио мишљење да је идеја „врло позитивна“. Неколико недеља по његовом повратку у земљу формирана је посебна комисија за праћење свих активности на припреми Конференције у Бандунгу.

⁹⁴ АЈ, КПП (837), I-4-е/1, Завршни коминике Бандуншке конференције

⁹⁵ АЈ, КПП (837), I-4-е/1, Оцена Азијско-афричке конференције у Бандунгу.

⁹⁶ Исто.

међународним односима. У том контексту, посебно су наглашавани солидарни ставови азијско-афричких земаља о сарадњи око учвршћивања мира у свету и идентичност погледа о томе „да сами одлучују о својој судбини и да сами решавају своја спорна питања“. У свом излагању, Сукарно је презентовао настојања да у складном споју ислама, национализма и марксизма досегне до нове „моралне идеологије Индонезије“. Критички се одређујући према политици великих сила, заложио се за „подређеност свега добробити човечанства“. Сматрао је да морал у међународним односима може бити обновљен само кроз акцију неангажованих земаља. Испуњавала га је нада да у међусобним односима земаља Трећег света доминирају садржаји који „спајају“ (исти однос према колонијализму, расизму, потреби за миром у свету, истоветни економски проблеми и идеали националне независности) над онима који „површно раздвајају“.⁹⁷

Југословенске дипломате су процењивале да су на Конференцији у Бандунгу доживеле пораз тенденције које су се налазиле на „линији блоковске политике великих сила“. Насупрот томе, по њиховом мишљењу, „порасле су противблоковске снаге и тенденције“ и са њима убудуће „треба да озбиљно рачуна дипломатија и Запада и Истока“.⁹⁸ Скуп у Бандунгу је оцењиван као прекретнички по питањима „буђења и повезивања“ народа Азије и Африке, истицања „воље за независношћу“, „вере у сопствене снаге“, „све значајније улоге у светској политици“. Важним су сматрани сагласност око унапређења економског развоја на бази „узајамног интереса и поштовања националног суверенитета“, као и истицање да је културна сарадња „једно од најмоћнијих средстава за унапређивање разумевања међу нацијама“. То су пратили конкретни захтеви за унапређење културне и просветне сарадње, размену знања и информација, оживљавање националних култура, као и одбацивање свих видова културне и расне дискриминације. Једногласна осуда колонијализма и дискриминације сваке врсте као и прокламовање начела самоопредељења и „слободног бирања политичког и економског система“, сматрана је важном победом. Означавање колонијализма као „зла“ које треба најхитније окончати и као појаве која најдиректније води кршењу основних људских права, такође се уклапало у југословенски концепт политике. Осуда агресије, захтеви за општим разоружањем и забраном производње нуклеарног и термонуклеарног оружја, сматрани су посебним успехом. Југословенски политички врх је процењивао да принципи усвојени у Бандунгу доприносе

⁹⁷ А. Вестад, *Глобални хладни рат*, Београд 2009, 134–136; АЈ, КПП, 837, I-4-е/1, Завршни коминике Бандуншке конференције.

⁹⁸ АЈ, КПП (837), I-4-е/1, Оцена Азијско-афричке конференције у Бандунгу; АЈ, КПП (837), I-4-е/1, Завршни коминике Бандуншке конференције, Изјава друга Председника о Конференцији у Бандунгу.

„попуштању међународне затегнутости“ и стварању услова да постојећи проблеми буду решени на бази „равноправне међународне сарадње“. Све је то утицало да се у Београду Конференција у Бандунгу дефинише као „историјска прекретница“ која наговештава „стварање новог политичког стања“, победу антиблоковске политике и „побољшање светске ситуације“.⁹⁹ За Тита је од посебне важности била решеност народа Азије и Африке „да о својој судбини одлучују сами колико је највише могућно“, као и чињеница да је „концепција која је доминирала на тој конференцији потпуно у складу са нашом концепцијом како у погледу међународне сарадње и учвршћивања мира, тако и у гледању на право азијских и афричких земаља да саме решавају своје проблеме“.¹⁰⁰ Обриси својеврсне заједничке идеологије неангажованих земаља, за коју се веровало да може да обесмисли блоковску поделу света и хладни рат, почели су се назирати. У сусрету са Титом, премијер Бурме У Ну је навео да је, и поред тога што резолуције „садрже углавном платонске жеље“, Конференција у Бандунгу „имала снажан утицај на формирање начина мишљења код скоро једне половине становништва света.“¹⁰¹

У месецима који су следили, дошло је до још дубљих подела између земаља које су биле склоне сарадњи са војним блоковима и оних које су се томе противиле. Тај процес је унеколико угрозио дух сарадње исказан у Бандунгу, али је било видно да добар део земаља учесница на тој конференцији настоји да задржи политички курс у чијој су основи били принципи Бандунга. Да би се у томе успело, било је нужно прекорачити регионалне оквире организовања и окупљања, и за идеје Бандунга придобити ширу подршку у свету. Како су погледи Југославије на

⁹⁹ АЈ, КПП (837), I-4-e/1, Оцена Азијско-афричке конференције у Бандунгу.

¹⁰⁰ АЈ, КПП (837), I-4-e/1, Изјава друга Председника о Конференцији у Бандунгу, дата 27. априла 1955. Радио Београду.

¹⁰¹ Приликом сусрета са Титом у Београду и на Брионима (10–12. јун 1955) премијер Бурме У Ну је наводио да су у Бандунгу државе попут Пакистана, Цејлона, Ирана, Филипина, Тајланда „заступале, ако не баш западни блок, а оно западно становиште и западну идеологију“, док су земље као Кина и Северни Вијетнам „заступале, ако не баш источни блок, оно њихову идеологију и њихово становиште“. Насупрот таквим тенденцијама, како је наводио У Ну, биле су Индија, Индонезија, Бурма, Египат, које су „заступале неутрално становиште, тако да је у почетку постојала бојазан од распуштања конференције, односно до тога да она не донесе никакву корисну резолуцију“. Нешто касније, 23. августа 1957, Сукарно је на седници владе посвећеној спољнополитичким питањима истакао да је Бандуншка конференција „желела само консолидацију солидарности азијско-афричких земаља“. По његовом мишљењу било је погрешно приказивати да је Бандунг био уперен против било кога. Реакција Запада на одлуке Бандуншке конференције била је последица тежњи срачунатих са циљем „развијања солидарности АА земаља“. Део те америчке политике било је и отварање бројних питања која „раздвајају АА земље“. – А МСП РС, ДА, ПА, 1957, ф-38, дос. 18, бр. 419511; АЈ, КПП (837), I-3-a/15–5, Забелешка о разговорима Председника Тита и премијера У Ну-а, вођеним од 10. и 12. јуна 1955.

спољнополитичке односе били готово истоветни онима изреченим у Бандунгу и како су ти ставови претходно „проверени“ током разговора које је приликом посете Индији и Бурми, у зиму 1954/55, Тито имао са Нехруом и У Нуом, даљи развој догађаја није био случајан. Титу је недостајао још један саговорник, а то је био Сукарно.

Принципе усвојене у Бандунгу потврдио је у јулу 1956. састанак Тита, Нехруа и Насера на Брионима. Тај сусрет је већ значио прекорачење регионалних оквира сарадње. У заједничкој декларацији посебно се инсистирало на начелу „мирољубиве и активне коегзистенције“: шефови држава и влада су сматрали да њихове државе воде политику која је допринела „смањењу међународне затегнутости и развијању равноправних односа између земаља“. По њиховом мишљењу, постојећи сукоби и затегнутости у свету производили су „страх и стрепњу“ милиона људи што се, опет, најдиректније супротстављало успостављању чврстог мира. Насупрот политици блокова која је производила поделе, Тито, Нехру и Насер су сматрали да се мир може постићи само успостављањем „колективне безбедности у светским размерама“, проширивањем „области слободе“ и окончањем доминације једних над другима. Међу постављеним захтевима, значајно место је добило питање разоружања и пријема Кине у Уједињене нације. Оцењено је да процес разоружања најдиректније води смањивању могућности избијања сукоба. Од светских лидера је тражено да обуставе атомске пробе и да убудуће атомску енергију користе искључиво у мирнодопске сврхе. Захтевано је и појачавање напора како би неразвијене земље доживеле убрзан развој. У складу са тим, истакнут је значај међународне сарадње, осуђена политика економских притисака и ембарга, затражено хитно оснивање и функционисање специјалног фонда Уједињених нација за економски развој. Наглашено је да „опречни интереси великих сила“ отежавају решавање проблема на Средњем истоку. По питању Алжира заузет је став да треба подржати настојања народа те земље за независношћу. У начелу је осуђен колонијализам. Исти став као у Бандунгу заузет је по питању Палестине.¹⁰² Сусрет је обиловао неспоразумима, погледима које је било тешко ускладити, уздржаномшћу, „умањивањем значаја“ састанка. Ипак, скуп на Брионима суштински је допринео упознавању, а затим и приближавању спољнополитичких погледа Нехруа, Насера и Тита.¹⁰³ Национализација Суецког канала, којој је Насер

¹⁰² Брионски документ, Заједничка изјава председника Тита: у Л. Матес, *Несврстаност. Теорија и савремена пракса*, 388–390.

¹⁰³ Л. Матес, *Несврстаност. Теорија и савремена пракса*, 386–390; В. Петровић, Титова лична дипломатија. Студије и документарни прилози, Београд 2010; 130–165; В. Петровић, Југославија ступа на Блиски исток, Београд 2007; А. Животић, Југославија и Суецка криза 1956–1957, Београд 2008; Ј. Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1962*, Београд 2009, 86–87. Белешке разговора вођених на тројном састанку Тита, Нехруа и Насера чувају се у Нехруовом архиву у Њу Делхију. – У

прибегао непосредно после сусрета на Брионима, изненадила је и Тита и Нехруа, а делом их учинила и таоцима политике за коју се одлучио Насер. У исто време „отварање“ Суецке кризе убрзало је успостављање „редовне везе“ на релацији Њу Делхи – Београд – Каиро ради усклађивања ставова и јединственог иступања у њеном решавању. Језгро покрета, који ће персонификовати Нехру, Тито и Насер, почело се назирати.¹⁰⁴

*

Посета А. Сукарна Југославији била је организована у складу са израженом жељом да упозна индустријски развој и посети „исламски део“ земље. Југословенске дипломате из Цакарте су напомињале да је Сукарно инжењер и да га, отуда, интересују фабрике али и питање нуклеарне енергије.¹⁰⁵

Разговори Тита и Сукарна вођени су 13. септембра 1956. и били су, на неки начин, наставак дијалога који је Тито средином јула 1956. водио са Нехруом и Насером на Брионима. Већ на почетку разговора Сукарно је тражио да заједничка изјава садржи помињање мирољубиве и активне коегзистенције, да се позива на принципе Бандунга и да у „укључи“ став да Народна Република Кина треба да буде примљена у Уједињене нације. Тим захтевима Тито је придодао истицање значаја помоћи неразвијеним земљама, важности поштовања интегритета малих земаља и потребу решавања „колонијалног питања“ као опасности за светски мир, потребу да сва питања и спорови буду решавани мирним путем. Од међународних проблема дискутовало се једино о Суецкој кризи. Тито и Сукарно су по том питању били мишљења да Египат треба подржати на сваки начин. Сукарно је сматрао да је Суец „животна линија империјализма“ и да за бивше колонијалне силе одржати Суец значи одржати империјализам у свету. Ставове које је Француска заузела о питању Суеца Сукарно је упоређивао је са начином на који та бивша колонијална сила жели да „реш“ проблем

склопу разговора о одсуству „јединства акције“ неангажованих земаља, вођеног са Титом 18. новембра 1961. у Каиру, Насер се на следећи начин осврнуо на заједнички сусрет из 1956: „Очигледно је да не постоји јединство акције неангажованих земаља, што није ништа ново јер такво јединство није постојало ни раније. Кад смо се срели на Брионима 1956, нисмо могли да постигнемо сагласност о заједничкој изјави и ја сам морао да одложим пут да би се та изјава потписала. Нехру није био вољан да се таква изјава објави“. – АЈ, КПП (837), I-2/14, Записник о разговору између Председника Тита и Председника Насера, 18. 11. 1961. у 10 h пре подне.

¹⁰⁴ Од посебне су важности биле посете Ј. Б. Тита Етиопији и Египту (11. децембар 1955 – 6. јануар 1956) и Уједињеној Арапској Републици, Индонезији, Бурми, Индији, Етиопији, Судану (5. децембар 1958 – 5. март 1959).

¹⁰⁵ АЈ, КПП (837), I-3-а/39–5, Државном секретару за иностране послове, 16. мај 1956; Програм званичне посете председника А. Сукарна Југославији 12–18. септембар 1956.

Алжира али и Холандија питање Западног Иријана. За Тита је питање Суеца било „можда и одлучујућа битка у процесу деколонизације“. У активностима колонијалних сила он је видео настојање тих држава да на сваки начин стабилизују свој положај. Тито је био мишљења да у датим околностима не треба дозволити да Египат остане сам. Отуда је истицао да се државе које подржавају Египат морају повезати. На такве ставове Сукарно се надовезао потенцирајући свој предлог од 17. августа 1956. о сазивању друге азијско-афричке конференције чија би једина тема била Суец. Сукарно је сматрао да, за ту прилику, конференцију треба проширити представницима Југославије и комунистичких земаља. Опредељивање за политику „регионализма“ или „универзализма“ у решавању светских криза, које ће средином шездесетих удаљити Тита и Сукарна, видно је и у почетним разговорима два лидера.¹⁰⁶

Сусрет Тита и Сукарна допринео је проширењу билатералне сарадње две државе. Сукарно је инсистирао на повећању интензитета научне и културне сарадње (размена научника, студената, изложби, културних група, књига и публикација). Повећано интересовање је показао за сарадњу на „атомском подручју“. Тито је заговарао интензивнију економску сарадњу две земље. Свом госту је скретао пажњу на предности Југославије, њене економске и техничке могућности, потребу повећања робне размене и заједничких геолошких истраживања.¹⁰⁷

Током разговора Сукарно је говорио о значају револуционарних идеја у новијој историји Југославије и Индонезије. Изнео је уверење „да је напредни социјалистички систем, пун револуционарне динамике... најбољи начин да се обезбеде оријентација и корисно значење за живот и развој“ југословенске нације. Одредио се и према југословенском социјализму за који је истакао да није исти као на Западу. „Тамо је социјализам“, напомињао је Сукарно, „постао застарели систем, јер му недостају револуционарне идеје“. То је сматрао разлогом што социјализам Запада „не може цветати“ у Азији и Африци, па ни у Индонезији. За своју политику је истицао да је национализам, још увек, „главни извор“ идеја. „За нас у Азији и Африци“, саопштавао је Сукарно Титу, „национализам је млада прогресивна и револуционарна вера. Ми не изједначујемо национализам са шовинизмом и ми не тумачимо национализам као да значи супериорност наших народа над другима. За нас национализам значи уздизање наше

¹⁰⁶ АЈ, КПР (837), I-3-a/39-5, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима одржаним у Белом двору 13. септембар 1956; Заједничка изјава поводом државне посете председника Републике Индонезије А. Сукарна ФНРЈ, 17. септембар 1956; Говори Ј. Б. Тита и А. Сукарна; Порука председника А. Сукарна председнику Ј. Б. Титу и народима Југославије на крају своје посете Југославији.

¹⁰⁷ АЈ, КПР (837), I-3-a/39-5, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима одржаним у Белом двору, 13. септембар 1956.

нације, он значи напор да се стекне равноправно поштовање према нашем народу, он значи одлучност да се будућност узме у сопствене руке, на сличан начин као што је прогресивни социјализам пружио позитивна постигнућа Југославији“.¹⁰⁸

Епилог разговора Тита и Сукарна од 13. септембра 1956. била је „заједничка изјава“ која је трасирала перспективу будуће сарадње. Два лидера су се договорили да:

- односи две земље треба да буду засновани на политици мирољубиве коегзистенције и на принципима Бандунга;
- сви народи треба да равноправно учествују у међународном животу;
- земљама којима је отежан развитак треба пружити економску и техничку помоћ без политичких услова у циљу уклањања економске неразвијености;
- колонијалне проблеме (попут Западног Иријана), који су извориште затегнутости, треба решити без одлагања;
- проблем Суецког канала треба решити на мирољубив начин на основу суверености Египта и слободне пловидбе;
- треба да буде остварено законито право Народне Републике Кине на представништво у Уједињеним нацијама;
- треба смањити наоружање и забранити нуклеарне пробе;
- обе стране подвлаче спремност да прошире и ојачају сарадњу на техничком и економском пољу, прошире узајамну трговину и развију културну сарадњу путем размена делегација, студената и стручњака у области културе.¹⁰⁹

Тиме је отворен пут за политику коју су наредних година потврђивали и надограђивали нови сусрети Тита и Сукарна. О успостављеном односу лидера Југославије и Индонезије сведочиле су и бројне размењене поруке. Информације које су чиниле њихову садржину биле су у функцији формирања политичких претпоставки за јединствен наступ ванблоковских земаља у питањима од заједничког интереса. Лични тон којима је преписка одисала није изостао.¹¹⁰

¹⁰⁸ АЈ, КПП (837), I-3-a/39–5, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима одржаним у Белом двору, 13. септембар 1956.

¹⁰⁹ АЈ, КПП (837), I-3-a/39–5, Заједничка изјава поводом државне посете председника Републике Индонезије А. Сукарна ФНРЈ, 17. септембар 1956.

¹¹⁰ АЈ, КПП, I-1/420, Писмо А. Сукарна упућено Ј. Б. Титу од 6. маја 1957; АЈ, КПП, I-1/421, Писмо А. Сукарна упућено Ј. Б. Титу 1–8. јун 1957.

*

Политика независности јачала је односе Југославије и Индонезије током година које су наступале. Ипак, већ у раној фази односа постало је јасно да се Сукарно залаже за „регионални“, а Тито за „универзални“ принцип сарадње неангажованих држава. За Сукарна је јачање сарадње азијско-афричких држава био услов да „преживе притисак коме су изложене“. Полазећи од тога да су проблеми са којима се суочавају све државе Трећег света универзални, Тито је сматрао да и сарадња мора бити упућена на државе са свих континената.¹¹¹ Ипак, поред суштинских разлика у погледима на облике сарадње неангажованих земаља, Сукарно је током 1957. готово на свим митинзима обавезно спомињао Југославију. Говорио је о „херојској борби“ југословенских народа „против империјалиста, колонијалаца“, помоћи коју Југославија пружа Индонезији, председнику Титу, слози југословенских народа као предуслову опстанка, Југославији као озбиљном економском партнеру.¹¹²

Пријатељско држање власти пружало је могућност југословенским дипломатама да веома прецизно извештавају о проблемима са којима се Индонезија суочавала. Саговорници амбасадора Павлича били су председник Сукарно, председник владе Дјуанда, министар спољних послова Субандрио, генерални секретар Министарства иностраних послова Сувито, други министри, официри и партијски лидери. Државна, политичка и друштвена позиција саговорника била је веома висока.¹¹³ Део разговора је вођен и на приватним вечерама на које је Сукарно позивао југословенског амбасадора, што је додатно сведочило о успостављеном поверењу. Из тих разлога извештаји који су стизали у Београд садржали су драгоцене податке о: унутрашњој ситуацији у Индонезији; комунистичкој побуни; односима Индонезије са великим силама; нивоом успостављене сарадње са азијским државама, Кином, Јапаном; стању у војсци; политичким и економским односима са Холандијом. Бољем упознавању доприносиле су и размене војних, привредних, културних делегација које су се одвијале у атмосфери срдачности, пријатељства и међусобног разумевања.¹¹⁴

Међу учињеним посетама од посебне важности је био боравак Светозара Вукомановића Темпа у Индонезији. Послат са циљем да присуствује прослави Дана независности те државе Темпо је имао и задатак

¹¹¹ О регионалној политици Индонезије више: МСП РС, ДА, ПА, 1957, ф-38, дос. 17, бр. 410877.

¹¹² МСП РС, ДА, ПА, 1957, ф-38, дос. 2, бр. 424887.

¹¹³ МСП РС, ДА, ПА, 1957, ф-38, дос. 2, бр. 45415.

¹¹⁴ Од посебне је важности била је посета потпредседника Савезног извршног већа С. Вукмановића Темпа Индонезији у августу 1957. и посета потпредседника индонезанске владе Дјуанде Југославији из 1958.

да размотри могућности економске сарадње којом су обе стране биле незадовољне.¹¹⁵ Сећајући се касније сусрета са Сукарном Темпо је записао да „Сукарно или није хтео или није знао да говори о стварности“. У сусретима са председником владе Дјуандом и министром иностраних послова Субандријом Темпо је исказао заинтересованост југословенске стране да директно, а не преко посредника, у Индонезији купује гуму, кожу и дрво. У таквом виду сарадње Југославија је видела обострану корист две земље, како политичку тако и економску (био би „заобиђен“ Запад као посредник, а ојачале би политичке и економске везе).¹¹⁶ После Темпове посете остао је утисак да би економска размена две земље најдиректније подржавала и јачала политичку сарадњу, али да ће то тешко бити оствариво. Сукарно није Темпу изгледао као прагматична личност заинтересована за економску страну сарадње. Темпо је, такође, констатовао да Сукарно готово сва државна средства троши на одржавање армије. Отуда је продаја војних средстава и опреме у наредним годинама била најразвијенија област међусобне робне размене. Наравно, у томе се могао видети и ниво успостављеног политичког поверења. Подршка коју је Југославија пружала захтевима Индонезије у ОУН високо је вреднована у Џакарти.¹¹⁷

Посета Сукарна Југославији, до које је дошло средином јануара 1958, најдиректније је допринела даљем унапређивању односа две земље. Један од разлога посете била је међународна изолованост Индонезије и притисак „са обе стране“ коме је била изложена па су отуда разговори с Титом означавани као сусрет „од највећег значаја за Индонезију“. То мишљење су делили Министарство иностраних послова Индонезије, Сукарно и влада Индонезије. По свему судећи посету Сукарна Југославији одредила су два мотива: убеђење да та држава и њен лидер имају највеће искуство „у спровођењу политике независности, политике активне коегзистенције“ и углед који Југославија захваљујући својој спољној политици и борби против колонијализма има „као једина европска земља у АА свету“. Посета се одиграла у тренутку у коме је у Индонезији букнула комунистичка побуна, а у свету се заоштрио сукоб блокова и отпочела криза на Средњем истоку и Медитерану. У Џакарти је преовлађивало мишљење да треба хитно организовати састанак који би окупио лидере Југославије, Индонезије, Индије и Египта. Развој ситуације у свету, по мишљењу индонежанске стране, повећавао је „одговорност земаља које спроводе

¹¹⁵ У 1957. години та је сарадња износила нешто преко 1,2 милиона долара (извоз 0,59 а извоз 0,63).

¹¹⁶ С. Вукомановић Темпо, *Револуција која тече*, Београд 1971, 292–295.

¹¹⁷ АЈ, КПР, I-5-б/40–1; А МСП РС, ДА, ПА, 1957, ф-38, дос. 2, бр. 424877; АЈ, КПР, I-5-б/40–2. – Испорука оружја и опреме о којој се преговарало јануара 1958. износила је више од 14 милиона долара.

политику независности ван блокова, политику активне коегзистенције“. Из тих разлога у Џакарти се сматрало да у што краћем времену треба организовати разговоре „велике четворице независних“, међу које је, поред себе, Сукарно убрајао Нехруа, Насера и Тита. По мишљењу Министарства иностраних послова Индонезије, Сукарна и владе „очи АА света, без обзира на њихову садашњу блоковску припадност и повезаност, уперене (су) у рад ове четворице“. У круговима око председника Сукарна драматично је истицано да пропаст сарадње „ове четворице“ истовремено значи „колапс мирољубивог света“. У том случају „остала би само два блока и само једна алтернатива – рат“.¹¹⁸

У разговорима вођеним од 18. до 20. јануара 1958. у Београду превасходно је било речи о унутрашњим политичким проблемима са којима се Индонезија суочавала.¹¹⁹ Спор са Холандијом претио је међународном изолацијом земље, а унутрашњи сукоби провоцирали су додатну нестабилност. У таквим околностима Тито је на примеру Југославије и њеног сукоба са Совјетским Савезом из 1948. скретао пажњу Сукарну на опасности које проистичу из „једностране оријентације“ у економским односима са иностранством. Добро познавање међународних односа говорило је Титу да земље Запада често немају исте интересе на једном простору и да то треба користити. У том контексту саветовао је Сукарна да искористи све могућности и на Истоку и на Западу. Тито је изражавао спремност да подржи владу Индонезије у њеним настојањима да разреши унутрашње проблеме у складу са националним правима индонежанског народа, борбом за слободу, независност и мир у свету. Део сарадње у будућности, око које су се два председника сложила, било је веће ангажовање у сфери економије, повећања робне размене, војних набавки, кредита. Неколико месеци касније Сукарно је Титове ставове означио песимистичким. Насупрот Титу, који је сматрао да су за Индонезију од највеће важности „јединство земље, мобилизација маса и материјалне припреме као услов за успешан развитак кампање против Холандије“, Сукарно је био убеђен „да су Холанђани главни разлог за постојећу раздробљеност земље, пошто вешто потенцирају супротности међу партијама као и између региона и Џакарте“. Титове ставове Сукарно је, на себи својствен начин, вероватно схватио као критику политике коју води.¹²⁰

¹¹⁸ А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-40, дос. 2, бр. 45415.

¹¹⁹ У време Сукарнове посете Београду избила је комунистичка побуна што је додатно отежало позицију Индонезије на спољнополитичком плану. Сучељена са Холандијом која је „гушила“ свако настојање за економским осамостаљењем, Индонезија се нашла и под притиском Кине која је подржавала себи идеолошки блиске побуњенике окупљене око Комунистичке партије Индонезије и њеног вође Аидита.

¹²⁰ АЈ, КПР, I-3-a/39-8, Посета председника Индонезије др А. Сукарна Југославији 18-20. јануар 1958.

И Тито и Сукарно су у јануару 1958. били спремни да подрже широку акцију усмерену ка организовању међународне конференције која би окончала атмосферу Хладног рата и отворила могућност да међународни проблеми у будућности буду решавани на нови начин. Оба државника су била мишљења да државе које нису сврстане уз војне блокове могу да имају важну улогу у процесу учвршћивања светског мира и јачања међународне сарадње.¹²¹

Сукарно је средином јула 1958. поново предложио Југославији и Индији хитан састанак шефова влада Индије, Уједињене Арапске Републике, Југославије, Цејлона, Бурме и Индонезије у Њу Делхију. Предлог је, по свему судећи, био мотивисан унутрашњим тешкоћама које је Индонезија имала и развојем догађаја на међународном плану. Притешњена и изолована и са Истока и са Запада Индонезија је један од начина да ослаби „притиске“ којима је била изложена видела у активнијој улози на међународној сцени.¹²² Али, у том тренутку, ни Индија ни Југославија нису биле спремне да подрже предлог Сукарна. Нехруу и Титу је иницијатива председника Индонезије личила на формирање некаквог „трећег блока“, за чије су наводно стварање већ неколико година били оптуживани на Западу и критиковани на Истоку, а кога су се они на сваки начин клонили.¹²³ Насупрот томе, свестан осетљивости Сукарнове иницијативе и њених могућих последица по Југославију укљештену између два сучељена војна блока, Тито се залагао за заједничку декларацију влада ванблоковских држава као начин да се изрази став о међународним приликама. У том тренутку није био спреман да иде даље од тога. Нехру чак није био склон ни таквом изражавању политичких ставова у међународним односима.¹²⁴ Према процени југословенског амбасадора Павлича одбијање наведеног предлога је тешко пало Сукарну.¹²⁵ У Џакарти је владало уверење да су

¹²¹ АЈ, КПР, I-3-a/39-8, Посета председника Индонезије др А. Сукарна Југославији 18–20. јануар 1958. Забелешка о разговорима између председника Тита и председника Сукарна; Коминике о посети председника Сукарна Југославији.

¹²² У питању су биле војне побуне на Суматри и Целебесу које је подржавала једна од највећих политичких странака – Масјуми партија. Формално неутралне Сједињене Америчке Државе су пружале политичку подршку и војну помоћ побуњеницима што је прилике у Индонезији додатно дестабилисало. Из тих разлога Сукарно се одлучио да затражи подршку на међународној сцени.

¹²³ Љ. Димић, „Титово путовање у Индију и Бурму 1954. године. Прилог историји Хладног рата“, *Токови историје*, 3–4/2004, 27–54.

¹²⁴ О томе више у: АЈ, КПР (837), I-3-a/39-8 Забелешка о разговорима између председника Ј. Б. Тита и А. Сукарна, 17. јануар 1958; АЈ, КПР (837) I-3-a/39-9, Забелешка о разговору председника Тита са индонезанским амбасадором Сударсоном, одржаним на Брионима 22. јул 1958; Д. Богетић, Љ. Димић, *Београдска конференција несврстаних земаља (1–6. септембра 1961). Прилог историји Трећег света*, Београд 2013.

¹²⁵ А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-41, дос. 21, бр. 423793.

отворене Нехруове резерве основни разлог за одбијање иницијативе коју је дао председник Сукарно. Иначе идеја о организовању конференције и чвршћем организовању неангажованих земаља није наилазила само на отпор Запада. Такве иницијативе су Совјетски Савез и Кина оцењивали као претњу сопственим позицијама међу афричким и азијским земљама и настојање да се креира „трећи блок“ који би био супротстављен „социјалистичком лагеру“.¹²⁶

*

Индонезија и разговори са Сукарном имали су кључно место у великој азијско-афричкој турнеји Јосипа Броза Тита организованог у зиму 1958/1959.¹²⁷ После двадесет два дана проведена на путу Тито је 23. децембра 1958. стигао у прву званичну посету Индонезији и ту се задржао до 1. јануара 1959. Тренутак у коме је дошло до посете био је за Индонезију деликатан јер су се трагови заоштрених унутрашњих политичких прилика и „притисака“ којима је био изложен из иностранства осећали и у Сукарновом понашању. Југословенске дипломате су забележиле да је током разговора Сукарно „углавном ћутао“, да је предност давао председнику владе Дјуанди и министру иностраних послова Субандрију, да није присуствовао сусретима на којима се разговарало о спољнополитичким питањима, политичкој ситуацији у региону, односу са великим силама, међународним односима. На отворене разговоре са Титом, према учачавању југословенске стране, Сукарно је био спреман само у тренуцима када су се нашли насамо.¹²⁸

Током посете Индонезији била су одржана два главна и више мањих неформалних састанака. Титу је од стране Сукарна, као ратном борцу против „окупатора-колонизатора“, додељена „војничка медаља“ –

¹²⁶ J. Čavoški, *Jugoslavija i kinesko-indijski konflikt 1959–1961*, 115–155.

¹²⁷ Током турнеје Тито је посетио четири азијске (Индонезија, Бурма, Индија, Цејлон) и три афричке државе (Етиопија, Судан, Уједињена Арапска Република). У питању је била прва у низу значајних посета Ј. Б. Тита неангажованим државама у годинама 1958–1961.

¹²⁸ Титовог посети Индонезији претходила је посета председника владе Индонезије Дјуанде Картавидјаје Југославије од 12. до 23. октобра 1958. То је била прилика да се Тито и југословенски државни врх још једном упознају са приликама у Индонезији у којој је управо била угушена велика побуна на Суматри и северном Целебесу која је, уз остало, умногоме повећала утицај војске. Побуну која се зачела почетком године подржавале су Сједињене Америчке Државе док су се Совјетски Савез и земље „социјалистичког лагера“ солидарисале са Сукарновим режимом. Посета премијера Индонезије искоришћена је за припрему прве Титове посете Индонезији. – АЈ, КПР, I-2/11, Резиме разговора вођених у земљама Азије и Африке; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270; Б. Масалушић, *Титово путовање у Азију 1958–1959. године*, мастер рад у рукопису, 34.

престижно признање којим су искључиво одликовани представници војске Индонезије. Бандушки универзитет је Титу 25. децембра 1958. доделио почасни докторат права. У говору одржаном том приликом Тито је упознао индонежанску јавност са специфичним искуствима југословенске револуције, основним процесима унутрашњег развоја и спољнополитичким одређењима Југославије. Знајући за индонежанску заинтересованост за унутрашњи политички систем у Југославији посебну пажњу је посветио моделу унутрашњег развоја (самоуправљању), али и нагласио да његова успешна примена у Југославији не значи успешност примене тог „обрасца“ у некој другој средини. Тито се критички одредио према постојању војних блокова, употреби силе у решавању спорних међународних питања, колонијализму, трци у наоружању и заложиио за активну мирољубиву сарадњу држава заснованих на различитим друштвеним системима и решавање свих спорних питања мирољубивим средствима. Антиколонијалну борбу народа Азије и Африке и стицање слободе и независности Тито је означио једним од најпрогресивнијих чинилаца у свету подељеном Хладним ратом. У том контексту посебно је истакао значај Конференције у Бандунгу (1955) и нагласио како њен успех лежи у чињеници да представници окупљених држава нису разговарали о ономе што их дели и сукобљава већ о питањима која им обезбеђују заједничку будућност. Тито је управо то сматрао универзалним приступом који се може и мора применити у међународним односима, приступом који превазилази оквири регионалне сарадње, који разуме да су локални проблеми појаве глобалног карактера и да се само у светским оквирима и могу решавати.¹²⁹

Мимо церемонијалног дела посете и „ванредно топлог пријема и код руководиоца и код народа“, разговори вођени у Индонезији нису били лаки, а делом ни пријатни.¹³⁰ Сукарно је приликом сусрета у Богору 26. децембра 1958. изнео очекивања да ће разговори бити искрени и отворени и отуда затражио да прва тема буду билатерални односи две земље – оно „шта Индонезија жели од Југославије и обрнуто“. Тако је привредна сарадња две земље, којом ниједна од страна није била задовољна, постала кључна тема разговора.¹³¹ За разлику од претходних сусрета питања спољне политике и

¹²⁹ АЈ, КПР, I-2/11-2, Говор Председника Републике Ј. Б. Тита приликом промоције за почасног доктора правних наука Универзитета Падјадјаран, Бандунг, 25. децембар 1958.

¹³⁰ АЈ, КПР, I-2/11-2, Извештај о путу Председника Републике и југословенске делегације у пријатељске земље Азије и Африке поднет на седници СИВ-а 17. март 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270 Разговори у Индонезији, Стенографске белешке.

¹³¹ АЈ, КПР, I-2/11-2, Извештај о путу Председника Републике и југословенске делегације у пријатељске земље Азије и Африке поднет на седници СИВ-а 17. март 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270 Разговори у Индонезији,

међународних односа „стављена“ су у други план.

Разговори су показали да Цакарта није задовољна југословенским привредним наступом у Индонезији.¹³² Развој сарадње делом су спутавале објективне политичке и економске прилике изазване побунама које су потресале и паралисале Индонезију. Индонежанска страна је тражила повећање извоза у Југославију. Предлагала је да Ријека добије статус транзитне луке за индонежанску робу која би била пласирана у Југославији али и на тржишту целе Европе. Скретала је пажњу на чињеницу да реализација трговинске сарадње договорене уговорима стагнира, уз остало и услед неадекватне подршке југословенских банкарских установа (камате у висини од 5% и кратких рокова за враћање кредита). Недовољно познавање привредних капацитета обе земље сматрано је још једним од разлога такве сарадње на економском плану.¹³³ Индонежани су исказивали жељу да на школовање у Југославију буде послато што више њихових стручњака. Интересовали су се и за искуства која је Југославија имала са „страним стручњацима“ из Совјетског Савеза, као и за укупну финансијску и економску сарадњу с том земљом. Боље упознавање народа Индонезије и Југославије (студијски боравци, школовање, путовања, учење језика, културна размена) индонежанска страна је сматрала предусловом успешне економске и политичке сарадње у будућности.¹³⁴

Економском сарадњом није била задовољна ни југословенска страна.

Стенографске белешке; Д. Богетић, *Нова стратегија Југословенске спољне политике 1956–1961*, Београд 2006, 315–316.

¹³² Робна размена са Индонезијом, изражена у милионима динара, показивала је следећу тенденцију:

Година	Увоз	Извоз	Салдо
1953	29,3	1,44	– 27,86
1954	101,9	19,62	– 82,28
1955	242,5	121,6	–120,9
1956	168,9	65	–103,9
1957	8	126	+118
1958 (до августа)	129	6	–123

АЈ, КПР, I-2/11–2, Информативно политички материјал; Б. Масалушић, *н. д.*, 38. – Економска сарадња са Индонезијом се од јуна 1953. заснивала на Трговинском и Платном споразуму који је предвиђао плаћање на бази клиринга. Новим Трговинским споразумом из средине децембра 1956. регулисано је да роба буде наплаћивана у британским фунтама.

¹³³ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

¹³⁴ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

Тито је изнео мишљење да економска сарадња, поред учињених помака, није испунила могућности обезбеђене нивоом политичке сарадње и економским капацитетима обе земље. Југославија има потенцијале за извоз много ширег асортимана роба, опреме, машина којима се могу опремити читаве фабрике и то у будућности треба искористити, оценио је Тито. Био је мишљења да економска сарадња две привреде мора бити адекватна политичким односима две пријатељске земље. Да би то и било остварено обећао је да ће по повратку у земљу смањити каматне стопе кредита који су подржавали економску сарадњу са Индонезију (са 5% на 2%).¹³⁵ Другим речима економска сарадња две земље се није заснивала на економским интересима већ на политичким одлукама као неприкосновеном приоритету. Ту изјаву Индонежани су прихватили као „великодушну“. Сматрајући добре економске везе најбољом потпором успешне политике Тито је понудио индонежанској страни изградњу и опремање фабрике муниције и артиљеријских оружја (топови 105 мм). Исакао је спремност да се усавршавање индонежанских стручњака финансира из југословенских кредита. Тај вид сарадње сматрао је посебно важним у будућности. Изразио је сагласност и да се лука Ријека користи за прихват и складишћење индонежанске робе. На подстицај Сукарна Тито се заложио за утврђивање листе производа које Југославија и Индонезија могу да понуде једна другој. Покренуо је и питање формирања мешовите комисије која би се бавила питањима робне размене.¹³⁶

По повратку у земљу Тито је пропустио учињене са југословенске стране означено узроком стагнирања економских односа са Индонезијом. Из тих разлога је налагао да се сви уочени пропусти исправе у што краћем року. У противном је предвиђао да ће Југославија бити „истиснута“ са тржишта Индонезије као и других земаља Трећег света око којих се боре и сучељавају Запад и Исток. Захтевао је хитне промене у југословенској економској политици према земљама Азије и Африке. Дајући предност политици над економијом суштину његовог става, заснованог на сазнањима стеченим у Индонезији, чинила је опаска да су „проценти“ које су југословенски банкар и привредници настојали да остваре на том тржишту у кратким роковима „најмање корисна ствар“ у сарадњи са политички важном и у сваком погледу „богатом земљом“ каква је Индонезија. У свом политичком захтеву Тито је био веома јасан: „Ако ми сада закаснимо, тј. ако изгубимо ово тржиште сада, ми га лако нећемо добити натраг. Мислим

¹³⁵ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

¹³⁶ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

да морамо све предузети да се то спречи и да дође до ових промена у нашој економској политици“. Изречено је била јасна критика свима који су веровали да сем Запада и Истока Југославија ни политички, а још мање економски, нема других алтернатива. Из Тита су проговарала сазнања стечена на основу сопствених искуства о цени која се плаћа услед постојања политичке и економске зависности од Запада и Истока.¹³⁷

Приликом посете Индонезији дошло је и до веома креативне размене мишљења и информација о бројним питањима везаним за актуелне међународне проблеме. Излагање министра Субандрија потврдило је југословенске процене о заинтересованости великих сила за простор на коме се налази Индонезија.¹³⁸ Тито је био сагласан са ставом индонезжанске стране да део међународних проблема, захваљујући „циничном“ понашању великих сила, добија „експлозивну форму“. У промени спољнополитичког наступа Сједињених Америчких Држава и повећању њихове економске помоћи земљама региона Тито је, подједнако као и његови саговорници, видео тенденцију спречавања „померања“ тих држава ка комунизму. Сазнање да Запад почиње да више стрепи од социјалног незадовољства које провоцира сиромаштво и неразвијеност него од комунистичка пропаганде, било је од велике важности. Подједнаки значај су имале и оцене које је износио министар иностраних послова Индонезије Субандрио – да поновно „отварање“ питања Берлина представља настојање Москве да узнемиравањем Запада скрене пажњу са „главног бојишта“ које се налазило на простору Азије и Африке. Од важности су били и утисци министра Субандрија о политици коју Москва планира да води према Западу и у Азији, позицији Кине у региону и дешавањима у тој земљи, понашању САД на Далеком истоку, сталним настојањима Запада да разара солидарност и регионално јединство афричких и азијских земаља. Из излагања је била уочљива стрепња Цакарте од расцепа у социјалистичком лагеру и међу земљама Азије и Африке. Појачану субверзивну политику Запада према регионалном повезивању и сарадњи земаља Африке и Азије Индонезија је

¹³⁷ АЈ, КПП, I-2/11-2, Забелешка о југословенско-индонезжанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији; Б. Масалушић, *н. д.*, 41-42.

¹³⁸ Непосредно пре сусрета са југословенском делегацијом министар Субандрио је представљао Индонезију на састанку „Коломбо земаља“ где се сreo са високо рангираним представницима Сједињених Америчких Држава (државни секретар Џ. Ф. Далс), Совјетског Савеза (Н. С. Хрушчов и А. Микојан), Велике Британије (премијер Х. Макмилан и министар спољних послова С. Лојд), СР Немачке (министар спољних послова Х. фон Брентано). – АЈ, КПП, I-2/11-2, Забелешка о југословенско-индонезжанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији; Б. Масалушић, *н. д.*, 45.

сматрала потврдом исправности политике коју је трасирала Конференција у Бандунгу. Представници Индонезије су у том смислу и од Тита тражили да се приликом својих путовања ангажује на побољшању односа и регионалне сарадње међу афричким и азијским земљама „па макар на културном и другом пољу“. Били су мишљења да интереси западних држава, усмерени ка разарању азијско-афричког регионалног јединства, представљају једну од највећих опасности по Индонезију.¹³⁹ Из излагања премијера Дјуанде било је видно да Индонезија не одустаје од политике коју би симболизовала нова конференција афро-азијских земаља, али да у организовању „новог Бандунга“ не жури услед тренутних политичких околности које нису ишле на руку процесу стабилизације регионалног јединства и јачања солидарности земаља Африке и Азије. Титови индонежански саговорници су били убеђени да ће „заједничка независна политика“ неангажованих држава „добити на крају признање како Запада тако и Истока“. Они нису крили да спољна политика коју Југославија води представља узор и инспирацију Индонезији.¹⁴⁰

У експозеу о међународним проблемима Тито је посебну пажњу посветио питању Берлина, односима са Западом и Истоком, сарадњи са Египтом и ванблоковским земљама. Његово излагање, ставови које је заступао, примери које је наводио, афирмисали су принципе који су чинили суштину политике за коју се у међународним односима Југославија залагала.¹⁴¹ Из Титовог наступа било је видно да треба подржати дијалог великих сила око битних питања међународних односа, али не и допустити да оне, у складу са својим искључивим интересима, одлучују о судбини света. Одбацивање употребе силе у међународним односима, стални дијалог који подстиче разрешење спорова, трагање за алтернативама које воде зауздавању сукоба и трајном миру, још неки су од принципа за које се Тито залагао. Из примера које је Тито наводио проистицало је да активна улога у међународним односима, сабирање и аналитичко вредновање дипломатских информација, прилика да се на местима где се креира светска политика и доносе далекосежне одлуке искаже сопствено мишљење, најдиректније доприноси повећању утицаја и потврђивању „неопходности постојања“ у светској политици. Из дела излагања у коме је говорио о односима Југославије са Западом и Истоком било је видно да бити субјект у светској политици и имати улогу у светској политици, представља

¹³⁹ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

¹⁴⁰ АЈ, КПР, I-2/11–2, Забелешка о југословенско-индонежанским разговорима у току посете друга Председника Индонезији од 23. децембра 1958. до 1. јануара 1959; А МСП РС, ДА, ПА, 1958, ф-42, дос. 8, бр. 32270, Разговори у Индонезији.

¹⁴¹ Исто.

предуслов опстанка и циљ коме треба тежити. А за земље које нису штитили војни пактови и гаранције великих сила, висок степен међународне повезаности био је предуслов опстанка. У том контексту Тито је сматрао важном сарадњу са ванблоковским државама и јединствен наступ у ОУН.¹⁴²

По окончању путовања по земљама Азије и Африке Тито је 9. априла 1959. упутио Сукарну исцрпан извештај о разговорима које је водио и утисцима које је сабрао за време посета Бурми, Индији, Цејлону, Уједињеној Арапској Републици, Етиопији и Судану.¹⁴³ Сукарно је био задовољан садржајем поруке, али не и званичним тоном којим је она одисала. Том приликом је изразио жељу да му се Тито обраћа „као пријатељу“. Преко амбасадора је поручио да ће у наредној поруци коју буде упутио Титу са утисцима из посете неким државама Европе и Јужне Америке „Тито видети моју форму“.¹⁴⁴ И заиста, следеће обраћање Титу Сукарно је започео речима „Драги мој пријатељу Тито“, а окончао „најсрдачнијим поздравом“ и потписом Сукарно.¹⁴⁵ Пријатељским односом одисало је и следеће обраћање Ј. Б. Тита председнику Индонезије. „Драги пријатељу Карно“ биле су речи које су одавале висок ниво пријатељства и људске присности.¹⁴⁶

У првој оцени разговора вођених у Индонезији амбасадор Павлич је упутио телеграм Државном секретаријату за иностране послове ФНРЈ кроз који је било могуће препознати део атмосфере у којој је посета протицала: „1. Посета успела. Председник задовољан. Поново изјавио да је изненађен пријемом, разуме веће могућности за проширење сарадње у свим областима. Дочек, посета Јави и Балију превазилази све досадашње посете. Сукарно био стално са другом Председником, те на Галебу. 2. Разговори бројни, плодни... Сукарно разговарао са другом Председником пре свега у колима, о проблемима изградње Индонезије... У разговорима очито изражена жеља Индонежана да се избегне слабљење источног блока. Основну опасност представља, у датим условима, западни блок. Вођени жељом да дође до побољшања наших односа са НР Кином понудили своје 'добре услуге'. 3. Коминике добро примљен, предмет велике пажње... 4. Штампa посветила пуну пажњу посети... 5. На дочеку, пријемима и испраћају учествовали сви амбасадори, укључујући и источни блок... 6. Организација безбедности перфектна. Наши другови пружили одличну

¹⁴² Исто.

¹⁴³ АЈ, КПП, I-1/424.

¹⁴⁴ АЈ, КПП, I-5-б/40-3, Забелешка о разговору амбасадора Павлича са Председником Сукарном 19. април 1959.

¹⁴⁵ АЈ, КПП, I-1/425. Сукарнова порука Ј. Б. Титу од 6. октобра 1959.

¹⁴⁶ АЈ, КПП, I-1/424. Титова порука Сукарну од 19. октобра 1959.

сарадњу. Није познат случај неке акције, мада прилика довољно. Друг председник уопште није користио наша кола. Често возио се заједно са Сукарном у отвореним колима, пробијајући се кроз масе. Поново сишао из кола и шетао кроз масе. На Балију чак користио хеликоптер... Новогодишња прослава незаборавна. Оба председника целу ноћ...¹⁴⁷

*

Југославију и Индонезију је суштински повезала политика несврстаности која није била апстрактна. Њу је најдиректније обликовао развој међународних односа. Извори несврстане политике налазили су се у процесу деколонизације и покушају превазилажења неразвијености. Та политика је истовремено била и одговор на основно обележје међународних односа одређених постојањем војних блокова, блоковском поделом света и политиком силе која је из тога произилазила. Супротстављање блоковској подели света било је „најмаркантније обележје“ политике несврставања, која се темељила на процени да ће мир у свету бити угрожен све док у међународним односима преовлађује „политика силе“, док постоји подела на војне блокове и интересне сфере и све док јачи слабијима намећу своју вољу без санкција. За управо ослобођене земље Азије и Африке, међу њима и за Индонезију, приклањање неком од блокова значило је одрицање од тек стечених суверених права, независне унутрашње политике, активног учешћа у међународној политици, сарадње са свим мирољубивим земљама света и вођења политике у складу са сопственим интересима.¹⁴⁸ Све наведено подстицало је сарадњу ванблоковских држава.

Почетком априла 1960. председник Сукарно и министар спољних послова Субандрио поново су се обрели у Југославији. Била је то прилика да два државна руководства још једном размене мишљења о ситуацији у свету и свестрано сагледају међусобну билатералну сарадњу. У разговорима Тита и Сукарна размењене су информације о ситуацији у Ираку и позицији премијера Касема. Заузет је заједнички негативни став према предлогу Кубе о сазивању конференције економски неразвијених земаља. Оба председника су принципијелно била за сазивање конференције таквог типа али су делили мишљење да односи које Куба има са већином земаља Латинске Америке говоре да би такав састанак у Хавани био неуспешан и контрапродуктиван. Неизбежна тема разговора биле су велике силе и њихова политика, посебно односи које је Сукарно изградио са Хрушчовом. Истоветност ставова исказана је у погледима на опасност коју

¹⁴⁷ МСП РС, ДА, ПА, 1959, ф-41, дос. 13, бр. 4318, Телеграм амбасадора Павлича упућен 5. јануара 1959. Државном секретару за иностране послове ФНРЈ Кочи Поповићу.

¹⁴⁸ О томе више у: О. Богетић, Д. Богетић, Настанак и развој покрета несврстаности, Београд 1981; Д. Богетић, Корени југословенског опредељења за несврстаност, Београд 1990; Ј. Матес, Несврстаност – теорија и савремена пракса, 34–59, 78–162.

представља обнављање атомских проба. Апсолутна сагласност је постојала и око оцене сукоба у Алжиру и помоћи Фронту националног ослобођења. Тито и Сукарно су делили мишљење о потреби за што већим ангажовањем ванблоковских држава око питања разоружања, помоћи економски мање развијеним земљама, убрзавања процеса ослобођења народа који и даље живе у колонијалном ропству. У питању је био читав програм око кога се могао окупити ванблоковски свет. По повратку у Џакарту, на састанку са југословенском амбасадором Павличем, индонезанска страна је још једном истакла заинтересованост за сазивање састанка представника независних и неангажованих земаља. После разговора са Титом представници Индонезије су били додатно убеђени да „мир не може бити предмет само великих“. Сматрали су да „велике силе треба да воде рачуна о другим земљама“ и да ће то посебно чинити уколико независне земље почну да се састају и дају своје сугестије.¹⁴⁹

Приликом сусрета у Београду разговарало се и о важним унутрашњим политичким питањима. Индонезански политичари, међу њима и Сукарно, веома су се „интензивно и детаљно“ интересовали за принципе функционисања југословенског унутрашњег система – децентрализацију, радничко самоуправљање, институције, организацију политичког живота, питање својине и друго. Загледаност у Југославију проистицала је из чињенице да је, после тешком муком извојеване националне револуције, требало приступити темељној друштвено-политичкој изградњи земље. Како стаљинистички и маоистички модели развоја за Индонезију нису били прихватљиви из мноштва разлога, у Џакарти је процењивано да југословенско искуство може бити од посебне важности. Свест о томе да се ниједан модел развоја не може напросто копирати била је обострана. Процењивано је да Споразум о дугорочној привредној сарадњи већ даје добре резултате, а да ће размена искустава на пољу научно-техничке сарадње додатно појачати политичке односе и пријатељство.¹⁵⁰

Разговори у Београду отворили су перспективу даље сарадње на економском, научно-културном и војном плану. Даљи корак у том правцу учињен је већ крајем јула 1960. приликом посете председника владе

¹⁴⁹ АЈ, КПР, I-3-a/39-15, Записник разговора Тито–Сукарно, Београд, 5–8. април 1960; А МСП РС, ДА, ПА, 1960, дос. 1, ф-41, бр. 418289, Забелешка о разговору амбасадора Павлича са министром иностраних послова Субандриом од 13. априла 1960.

¹⁵⁰ О томе више: А МСП РС, ДА, ПА, 1960, дос. 3, бр. 410142, Забелешка о разговору државног секретара Коче Поповића са министром иностраних послова Индонезије Субандриом од 6. и 7. априла 1960 у Београду; МСП РС, ДА, ПА, 1960, дс. 1, ф-41, бр. 418289, Забелешка о разговору амбасадора Павлича са министром иностраних послова Субандриом од 13. априла 1960.

Републике Индонезије Дјуанде Картавидјаје Југославији.¹⁵¹

Јединство у настојању да радикално буду измењени међународни односи одређени блоковском поделом света, неравномерним економским развојем и претњом нуклеарном катастрофом, постигнуто је већ у првим контактима лидера неангажованих земаља. Свест о томе да активно учешће у међународним збивањима учвршћује „сопствену независност“ сваке земље понаособ и утиче на то да све скупа представљају значајан чинилац у међународним политичким и економским односима, ипак није значила брзо постизање „јединствене акције“. Томе су се испречили конкретни интереси сваке земље појединачно, које је, како се показало, тешко било ускладити. Универзалност постављених циљева и принципа није увек могла да превлада поделе и умири сукобе. Ипак, право на равноправно учешће у решавању међународних проблема – схваћено као одговорност и активна борба за мир у свету – није тражено, већ је извојевано. То је демонстрирано Иницијативом петорице (Нехру, Нкрумах, Насер, Сукарно, Тито) поднетом Генералној скупштини ОУН септембра 1960, у којој је захтевано да председници Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза „обнове своје контакте“ и „нађу решења отворених проблема путем преговора“. Контакти дипломатских и политичких представника Југославије и Индонезије пред Петнаестом заседање Генералне скупштине ОУН били су чести и подстицајни.¹⁵²

Контакти Тита, Насера, Нкрумаха, Сукарна и Нехруа, до којих је дошло на Петнаестом редовном заседању Генералне скупштине ОУН септембра 1960. у Њујорку, били су иницирани проценом да велике силе нису способне за постизање компромиса око кључних питања светског мира. У таквим околностима Тито је био мишљења да и сукоб великих сила око избора новог генералног секретара Уједињених нација додатно доприноси потискивању у други план важних питања каква су разоружање и колонијално питање. Основна идеја бројних сусрета и разговора Тита са представницима несврстаних земаља, међу њима и са Сукарном, била је да оне предузму посредничку акцију са циљем да дође до сусрета Хрушчова и Ајзенхауера. Насупрот томе, Нехру се дуго опирао било каквој заједничкој акцији сматрајући да предност треба дати „појединачним акцијама на општој заједничкој линији“. Смисао Иницијативе петорице, исказане у посебној резолуцији, био је у покушају да ванблоковске државе преузму

¹⁵¹ АЈ, КПР, I-3-a/39–16, Заједничко саопштење о посети првог министра владе Републике Индонезије Дјуанде Картавидјаје ФНРЈ, Београд – Бриони, 29. јул – 3. август 1960.

¹⁵² О томе више: А МСП РС, ДА, ПА, 1960, дос. 1, ф-41, бр. 428573. Разговори амбасадора са министром иностраних послова Субандриом од 1. септембра 1960; премијером Дјуандом од 6. септембра 1960; председником Сукарном од 9. септембра 1960.

посредничку улогу између супротстављених сила и њихових конфронтираних лидера. Лидери неангажованих земаља су процењивали да висок степен „међународне затегнутости“ посебно погађа народе који воде борбу за своју независност. И поред тога што Резолуција није добила довољну подршку, несумњиво је назначила будућа престојавања у ОУН, утрла пут организованом иступању ванблоковских земаља и допринела повезивању држава са сличним спољнополитичким ставовима. „Линија смиревања у свету“ однела је том приликом моралну победу над политиком силе (за Резолуцију је гласала 41 држава, против ње је било 37 земаља окупљених око Сједињених Америчких Држава, док је 17 чланица блиских Совјетском Савезу остало неутрално), а неангажоване земље су себе почеле доживљавати као „позитиван и миротворан фактор“ у светској политици.¹⁵³ У наступима наведених државника на Петнаестом заседању Генералне скупштине ОУН у првом плану су била питања разоружања и колонизације.

Југословенски државни врх је проценио да је „тесна сарадња“ са представницима других неангажованих земаља, остварена на Петнаестом редовном заседању Генералне скупштине ОУН у Њујорку, „конструктивно допринела“ очувању мира и решавању спорних међународних проблема мирољубивим путем. Изнети ставови о разоружању, решавању колонијалног питања, пружању помоћи недовољно развијеним земљама, сматрани су доследним настојањем Југославије да допринесе „ублажавању међународне затегнутости“, усвајању метода „преговарања и споразумевања међу народима и државама“, подстицању „активне међународне сарадње“ између свих земаља, без обзира на разлике у њиховим унутрашњим системима, а на основу „поштовања принципа независности, равноправности и немешања у унутрашње ствари других“. Тито се из Њујорка вратио са сазнањем о „дубини јаза“ који раздваја „западне и источне земље“. Разлог за то видео је у настојањима војних блокова да постојеће проблеме решавају „политиком силе“ која свет перманентно држи на „ивици нове ратне катастрофе“. Тито је учовао да новопримљене чланице Уједињених нација још нису биле у прилици да се „довољно и правилно оријентишу у хладноратовској атмосфери“ Петнаестог заседања Генералне скупштине и да у потпуности одговоре „тежњама и интересима својих народа“. Ипак, важним учинком неангажованих земаља сматрао је иступања шефова држава и влада, којима је спречено избијање „тежих сукоба“ између завађених блокова, дошло до јасног формулисања ставова према спорним питањима и указано на потребу

¹⁵³ АЈ, КПР (837), I-2/12. Забелешке разговора Ј. Б. Тита са Ајзенхауером, Насером, Нехруом, Хрушчовом, Сихануком вођеним септембра 1960. за време XV заседања Генералне скупштине ОУН; АЈ, КПР (837), I-4-а/к-202, Говор Ј. Б. Тита на митингу у Београду по повратку са заседања Генералне скупштине ОУН у Њујорку, 12. октобар 1960.

проналажења пута за њихово мирољубиво решење. На тај начин, према мишљењу Јосипа Броза, у Уједињеним нацијама је формирана „нова снага која није вољна да буде само неми посматрач и гласачка машина, већ жели да буде активан фактор у спровођењу једне политике која може да осигура човечанству мир и конструктивну сарадњу“. Иступи неангажованих земаља представљали су за њега „савест човечанства у данашњој нуклеарној и хаотичној међународној атмосфери“. Тито је био свестан чињенице да основни циљ у Њујорку није у потпуности остварен, али да је ту, како је говорио, постављена „чврста основа за кретање у правцу све бржег и све ширег развијања и јачања свести о томе да судбина човечанства не може бити у руци само неколико великих сила, већ да одговорност за даља збивања у свијету носе све државе, велике и мале“. Размена мишљења у Њујорку омогућила је шефовима држава и влада неангажованих земаља да дођу до јединственог мишљења „у најважнијим питањима од општег интереса, која траже хитно решење и која оправдано забрињавају свет због тога што стално угрожавају мир“. Петнаесто заседање Генералне скупштине у Њујорку Тито је доживљавао као „моралну победу“ неангажованих земаља. Једногласно усвајање резолуције 28 земаља на крају генералне дебате, којом је тражено да се све земље чланице Уједињених нација уздрже „од акција штетних по међународну атмосферу и да уложе напоре да се оствари пуна сарадња међу свим државама“, показало је да у датим околностима нико није спреман да буде „отворени противник међународне сарадње и преговарања“. По Титовом мишљењу, Петнаесто заседање Генералне скупштине је показало „да се негативне снаге не могу до краја супротстављати позитивним међународним акцијама“. Био је то истовремено подстрек, охрабрење и својеврсни „путоказ“ за даљи рад.¹⁵⁴ А тај заједнички рад је најдиректније доприносио даљем зближавању Југославије и Индонезије.

*

После заједничког иступа у Њујорку уследили су чешћи контакти, консултовања, нова путовања, сусрети, разговори, размена порука. Југославија и Индонезија су у ОУН биле потписници, а често и покретачи, бројних резолуција које су се тицале разоружања, обустављања експеримената са нуклеарним оружјем и забране употребе атомског оружја, укидања колонијализма у свим његовим формама и манифестацијама,

¹⁵⁴ АЈ, КПП, I-2/12, Забелешке са разговора које је Тито имао септембра 1960. у Њујорку са Ајзенхауером, Меноном, Насером, Нехруом, Хрушчовом; АЈ, КПП (837), I-4-а, ф-202, Говор Ј. Б. Тита на Петнаестом заседању Генералне скупштине УН, одржане у Њујорку 22. септембра 1961; Из говора друга Председника на митингу у Београду по повратку са Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку, 12. октобра 1960; Из експозеа друга Председника одржаног у Савезној народној скупштини 26. децембра 1960.

убрзања светског развоја и формирања фондова који томе могу да допринесу. Афирмисале су политику мира и међународног споразумевања и захтевале да велике силе више не могу једине имати одлучујући утицај на доношење одлука о важним међународним питањима. Залагале су се за пуну независност и слободу народа Конга и Алжира. Једна од тема о којима се отворено разговарало тичала се организовања конференције ванблоковских земаља и институционализовања њихове сарадње у будућности. Идеја о самиту несврстаних земаља полако је уобличавана. Један од кључних партнера Југославије у том процесу била је Индонезија.¹⁵⁵

Ангажман на међународном плану пратили су срдачни, али не и добри економски односи две земље. Обим робне размене је напредовао, али је било видно да војне испоруке обухватају готово 90% целокупног промета. Постојали су проблеми са испоруком каучука са државних плантажа. Југословенски привредници су на Индонезију и даље гледали као на тржиште на коме се могу остварити „слободне девизе“ и нису се трудили да уравнотеже увоз и извоз са том земљом. Поступци југословенских предузећа приликом испоруке различитих типова опреме Индонезији у Београду су дефинисани као „забрињавајући“. Уочена је инертност око давања понуда на тендере које је расписивала Индонезија, што је резултирало губитком великих послова у инвестиционој изградњи. Кредити давани Индонезији нису до краја коришћени. Наступ југословенских привредника је оцењиван као „сувише крут“. На плану научно-техничке сарадње није много тога учињено. Запостављање Индонезије када је у питању слање југословенских стручњака сматрано је „недопустивим“. Све је то представљало несумњив проблем у односима две земље.¹⁵⁶ Ипак, на погоршавање односа много је више утицала политика него економија. У време интензивне сарадње на међународном плану индонезанска дипломатија је затражила од Југославије подршку око војног решавања питања Западног Иријана, што је „рушило“ један од основних принципа југословенске спољне политике да се сви спорови решавају мирним путем. То питање, како ће се показати, најдиректније ће утицати на односе две земље у будућности.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Л. Матес, Несврстаност. Теорија и савремена пракса, 391–393.

¹⁵⁶ Робна размена са Индонезијом у годинама 1958–1960. у милионима динара

Година	Извоз	Увоз	Трговински биланс
1958	6	129	–123
1959	4.304	234	+4.070
1960	3.553	200	+3.353

АЈ, КПП, I-5.6/40–4, Информација о економским односима са Индонезијом; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-39, дос. 19, бр. 428046; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-38, дос. 31, бр. 413842.

¹⁵⁷ Приликом посете Југославији министар иностраних послова др Субандрио је исказао

Тито и Сукарно су од раније делили мишљење да велике силе и земље сврстане уз војне блокове нису у могућности да очувају светски мир и обезбеде несметан рад ОУН и да томе треба да допринесу и државе Трећег света. После искуства стеченог на Петнаестом заседању Генералне скупштине ОУН, код Тита је дефинитивно сазрела свест да у наредном периоду, не дужем од годину дана, треба организовати састанак ванблоковских држава. На сличним позицијама били су Сукарно и Насер, али не и Нехру који, како су извештавале југословенске дипломате из Делхија, није видео разлоге за одржавање таквог састанка.¹⁵⁸ Сукарно је био први који је сматрао да место одржавања конференције треба да буде Београд.¹⁵⁹ Али упоредо са тим, он је био и горљиви заговорник регионалног концепта сарадње и одржавања нове азијско-афричке конференције. У његовим разматрањима, београдска конференција је требало да буде само етапа која би водила „новом Бандунгу“.¹⁶⁰ Тако је питање будуће форме организовања неангажованих земаља (регионализам или универзализам) истовремено и спајало и удаљавало Југославију и Индонезију. Месеци који су следили били су испуњени иницијативама и дилемама. Противречности нису недостајале.

Југославија и Индонезија су, заједно са Уједињеном Арапском Републиком, марта 1961. започеле информативне разговоре о могућем одржавању конференције неангажованих земаља „у скорој будућности“. Намера је била да се будућа конференција бави питањима Конга и Алжира, „колонијалним темама“, али и „ширим светским проблемима“.¹⁶¹ Неколико дана касније, вести које су у Београд стизале из Каира и Цакарте говориле су да „идеја о конференцији широко продире“ захваљујући, уз остало, дипломатским акцијама Египта и Индонезије.¹⁶² По свему судећи, у том тренутку, добар део водећих политичких личности Индонезије није био

забринутост Индонезије да Западни Иријан може постати „база међународног колонијализма“ одакле би се покретале и водиле субверзивне акције и подстицале побуне у Индонезији. Будући окружена чланицама СЕАТО пакта и државама Комонвелта Индонезија је била забринута за свој развој. Војну помоћ и подршку за интервенцију Индонезија је добијена у Москви. – А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-38, дос. 29, бр. 46959.

¹⁵⁸ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 1, бр. 45196, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија, од 17. фебруара 1961.

¹⁵⁹ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 2, бр. 49237, Телеграм Ј. Ђерђе амбасадору југословенске државе у Индонезији Павличу, од 25. марта 1961.

¹⁶⁰ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 8, бр. 410166, Телеграм амбасадора Павлича из Цакарте, од 1. априла 1961.

¹⁶¹ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 3, бр. 49596; МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 3, бр. 49695.

¹⁶² А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 7, бр. 49515, Телеграм Ј. Ђерђе – В. Мићуновићу, од 29. марта 1961.

узнат са идејом о одржавању конференције неангажованих земаља. Они упућенији сматрали су да ће се на том скупу разговарати само о неколико актуелних међународних проблема везаних за колонијализам (Алжир, Конго, итд.). Такође се рачунало да ће једна од приоритетних тема бити и питање Западног Иријана, што би несумњиво ојачало спољнополитичку позицију Индонезије према Холандији.¹⁶³ Али, упоредо са развијањем идеје о конференцији неангажованих земаља, крајем марта 1961, југословенски дипломатски представници из Цакарте извештавали су о залагањима Индонезије да што пре дође до нове „Бандуншке конференције и конференције независних земаља“. У ту сврху, како су извештавале југословенске дипломате, Сукарнови изасланици су боравили у Камбоџи, Бурми, Цејлону, Уједињеној Арапској Републици, Судану. Сукарно је пожуривао организовање нове афроазијске конференције у Бандунгу сматрајући да она треба да буде одржана пре Шеснаестог заседања Генералне скупштине ОУН и да на њој морају бити размотрена „сва текућа питања“. По мишљењу председника Индонезије, Југославија је била најпогодније место за одржавање конференције независних земаља. Сукарно је такође сматрао да на конференцији неангажованих земаља треба разговарати само о једном питању – питању Алжира.¹⁶⁴

Такве ставове су у Делхију тумачили као последицу чињенице да Сукарно „губи популарност“ у својој земљи и „има озбиљне унутрашње тешкоће“. Индијске дипломате су отворено говориле да ставове Сукарна не треба схватати озбиљно. На другом крају света, у Акри, председник Нкрумах је сматрао да Сукарно „нема среће“ са новом азијско-афричком конференцијом „јер је тешко скупити заједно неангажоване и ангажоване АА земље, а још теже постићи конструктивне и чврсте одлуке“. Зато је, по његовом мишљењу, реалније организовати конференцију неангажованих земаља „које спроводе политику позитивне неутралности“. Југословенске дипломате су закључиле да Сукарно ставља „тежиште“ на организовање азијско-афричке конференције, али су уочавале и губитак „оријентације“ када је у питању спољна политика Индонезије као и покушај да се иде „на два колосека“.¹⁶⁵ Било је јасно да Индонезија остаје поуздан партнер у

¹⁶³ А МСП РС, ДА, ПА, ф-118, дос. 11, бр. 428472, Београдска конференција и Индонезија, 19. септембар 1961.

¹⁶⁴ Идеју о састанку неангажованих земаља који би био посвећен само питању Алжира, Сукарно је пласирао први пут јануара 1961, али је такву могућност одбацио Коча Поповић сматрајући да такав састанак не би био од посебне користи јер на њега не би дошли ни Нехру ни У Ну. Ипак, Коча Поповић је саветовао да се Цакарти не одговори негативно, већ да се наведу извесне резерве док се провери расположење других земаља. А МСП РС, ДА, Кабинет К. Поповића, ф-2, Строго пов., К-15, 2. фебруар 1961.

¹⁶⁵ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 2, бр. 49 263, Телеграм из кабинета Ј. Ђерђе, од 25. марта 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 5, бр. 410 350, Телеграм

политици невезивања за војне блокове, али да предност даје концепту регионализма. Југословенске дипломате из Цакарте су поручивале да је Индонезија значајан политички партнер, да „вреди наставити са напорима“ да се у потпуности придобије, да треба имати „више стрпљења“ и улагати напора на „уознавању менталитета“, да јој треба помоћи у настојањима да пронађе сопствени пут („између Пекинга и Москве, за или против Сукарна“).¹⁶⁶ Касније анализе су показале да је Сукарнова опседнутост идејом о „новом Бандунгу“ проистацала из успеха Конференције у Бандунгу (1955), афирмације коју су Индонезија и њени лидери тада остварили и периода плодне сарадње држава Азије и Африке који је после тога уследио. Све је то, по мишљењу југословенских дипломата, потхрањивало илузију о користима које би донео „нови Бандунг“. Та идеја је била подржана и од Народне Републике Кине.¹⁶⁷

Посета Египту и разговори које је Тито имао са Насером 20. априла 1961. били су од посебне важности за доношење коначне одлуке о неопходности организовања конференције шефова држава и влада ванблоковских земаља.¹⁶⁸ Дипломатској иницијативи за одржавање конференције неангажованих председник Сукарно се придружио још у току разговора Насера и Тита у Каиру. Индонезија је активно учествовала у раду нимало лаког припремног састанка ванблоковских држава, одржаном у Каиру од 5. до 12. јуна 1961.¹⁶⁹ Непосредно пре почетка припремног састанка, да би предупредила могуће тешкоће, југословенска дипломатија је са египатском усагласила ставове о важним питањима о којима је требало разговарати.¹⁷⁰ Активни дипломатски контакти успостављени са Индонезијом потврђивали су да и та земља заузима истоветне ставове.¹⁷¹ Индонезија је била међу првим земљама која је политичким аргументима

амбасадора Павлича из Цакарте, од 1. априла 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 8, бр. 410170.

¹⁶⁶ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-38, дос. 31, бр. 413 842. Делеша амбасадора Павлича из Цакарте од 1. маја 1961.

¹⁶⁷ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-118, дос. 11, бр. 428 472. Београдска конференција и Индонезија, 19. септембар 1961.

¹⁶⁸ Забелешка о разговорима између делегације ФНРЈ и делегације УАР, Каиро, 20. април 1961.

¹⁶⁹ На припремног састанку у Каиру учешће су узеле следеће земље: Авганистан, Куба, Гвинеја, Индонезија, Мали, Саудијска Арабија, Уједињена Арапска Република, Југославија, Мароко, Камбоџа, Јемен, Индија, Непал, Бурма, Цејлон, Етиопија, Судан, Ирак, Сомалија, Бразил (као посматрач).

¹⁷⁰ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 32, бр. 417 198, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира, од 31. маја 1961.

¹⁷¹ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 35, 417 569, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира, од 2. јуна 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, дос. 36, бр. 417 694, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира, од 5. јуна 1961.

подржала предлог да место одржавања конференције шефова држава и влада неангажованих земаља буде Београд.¹⁷² Заједничким наступом Југославије, Индонезије и Уједињене Арапске Републике дефинитивно је разбијен „мит о водећој улози Индије у азијско-афричком и неангажованом свету“. Од политике посредовања у споровима и „заузимања средње линије“, за коју се у Делхију сматрало да је Индија предодређена, „у Каиру ништа није остало“. Ту су улогу међу неангажованим земљама одиграле Југославија, Индонезија и Уједињена Арапска Република.¹⁷³ Што се тиче саме Индонезије, утицајни политичари попут Абдулганија и Састроамидјођа перманентно су опструирали политику министра Субандрија формирајући мишљење у јавности да конференција несврстаних земаља „неће бити тумач интереса Индонезије“.

Састанак у Каиру, како се показало, није био само организациони скуп за припрему будуће конференције, јер су на њему покренута и бројна суштинска питања. То је био први такав састанак „земаља са заједничком глобалном концепцијом“, а различитим степеном развоја, мимо регионалних окупљања. На њему су исказани различити интереси и ставови, али се кроз оштру размену мишљења „дошло до заједничког гледишта о конкретним питањима и потврде заједничких ставова“. Резултати састанка у Каиру југословенске дипломате су оцењивале као „стварни успех и веома значајан корак у припремању конференције, и уопште, у усклађивању заједничког гледања и акције“.¹⁷⁴

Али, мимо ставова које је заједно са Југославијом заступала у Каиру, Индонезија се није лако одрицала ни концепта „регионалног организовања“ земаља Азије и Африке. Таква позиција је неминовно порађала противречности и колебања у индонежанској спољној политици и удаљавала Београд и Џакарту. Прве „осетне промене“ у политици Џакарте југословенске дипломате су регистровале почетком априла 1961. Отуда је основни задатак који је Београд наложио свом амбасадору у Индонезији био да покуша да „наведе Сукарна да остане на досадашњем договору“. Укупан ангажман Индонезије у Каиру југословенске дипломате су оцењивале позитивно (један од најзрелијих). Ипак, под притиском политичких партија, посебно оних блиских Пекингу, као и кроз

¹⁷² А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 36, бр. 417 967, Телеграм министра К. Поповића из Каира, од 7. јуна 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-117, Дос. 2, бр. 418 276, Телеграм министра К. Поповића из Каира, од 9. јуна 1961.

¹⁷³ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-117, дос. 8, бр. 420 359, Анализа индијских ставова на Припремном састанку у Каиру, Делхи 24. јуна 1961.

¹⁷⁴ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-117, Дос. 30, бр. 420 140, Телеграм министра К. Поповића свим представништвима ФНРЈ у иностранству, од 29. јуна 1961; А ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 3, 418 705, Телеграм К. Поповића Амбасади ФНРЈ у Хавани.

консултације са кинеским врхом, званична Џакарта је после састанка у Каиру почела интензивније да размишља о старој идеји – припреми нове азијско-афричке конференције („нови Бандунг“). Југословенске дипломате су уочавале Сукарнове напоре као и других угледних и утицајних људи да убеде све релевантне чиниоце у земљи да најбоља афирмација Индонезије и њен највећи допринос човечанству „леже у њеном чврстом повезивању и активној сарадњи са осталим неангажованим земљама“. На крају је пронађен компромис. Прокламовано је да „београдски самит“ неће ослабити и повредити афро-азијско јединство, већ, напротив, допринети националној борби народа Африке и Азије.¹⁷⁵ Подршку таквим ставовима Индонезије пружала је и Кина. Одлучивши да привремено пружи подршку предстојећем самиту лидера неангажованих земаља кинеска дипломатија је отворено сугерисала Сукарну да иде у Београд и одлучно брани политику коју заступају Индонезија и Кина, а да иницијативу за „нови Бандунг“ сачува за период непосредно после београдске конференције.¹⁷⁶

После припремног састанка у Каиру, а пре саме конференције у Београду, Јосип Броз Тито и југословенске дипломате су имале значајну дипломатску активност.¹⁷⁷ Постојеће околности су налагале и сусрет са Сукарном, до кога је дошло средином јуна 1961.¹⁷⁸ Била је то још једна прилика да се „изоштре“ међусобни погледи на кључна питања међународних односа и сагледа значај окупљања представника неангажованих земаља. Том приликом је Тито подробно обавестио Сукарна о процесу сазревања идеје о организовању будуће конференције, изнео властите погледе на дешавања у Каиру, захвалио Сукарну на конструктивним иницијативама и подршци. Сматрао је да и убудуће треба „споразумно деловати на спречавању покушаја да се ослаби конференција“.

¹⁷⁵ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 7, бр. 410 229, Телеграм Јосипа Ђерђе Ј. Б. Титу од 5. априла 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-117, дос. 17, бр. 422 286, Телеграм из Џакарте, од 15. јула 1961; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-117, дос. 26, бр. 423 611, Телеграм из Џакарте, од 31. јула 1961.

¹⁷⁶ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 5, бр. 410350; А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-116, дос. 5, бр. 410315; J. Čavoški, *Between Great Powers and Third World Neutrals: Yugoslavia and the Belgrade Conference of the Nonaligned Movement 1961*, рад у рукопису

¹⁷⁷ На то су га, уз остало, као домаћина будуће конференције обавезивали и закључци Комитета дипломатских представника, који је заседао у Каиру од 21. јуна до 5. јула 1961. АЈ, КПП (837), I-4-a, Припремни састанак..., Извештај Комитета дипломатских представника у Каиру, 5. јула 1961.

¹⁷⁸ Југословенска страна је тај сусрет желела већ почетком јануара 1961. У марту је констатовано да интересовање за посету код Сукарна „слаби“. Тито је сматрао да би било добро да баш у Југославији Сукарно, заједно са њим, прослави свој шездесети рођендан. Том приликом дирнут пажњом коју му је Тито указао Сукарно није обећао долазак у Београд, али је изразио наду да ће доћи на Конференцију шефова држава и влада неангажованих земаља.

Истакао је потребу да се преко говора и на друге начине у предстојећем времену „оријентишу“ и „усмеравају“ правци и циљеви дискусија које се тичу заједничког окупљања. Тито је том приликом изразио наду да ће премијер Индије Нехру учествовати у раду конференције али и одлучност да се састанак одржи и у случају да та држава откаже своје учешће. Истичући да очекује „концентрисане напоре против Конференције“, Тито је изнео уверење да и Југославија и Индонезија „морају бити будне и настојати да ствар не пропадне“. Председник Индонезије је делио наведене ставове. У разговору са Сукарном, Јосип Броз је изнео став да будућа конференција „не треба да буде фронтални атак на блокове“, нити састанак који би допринео „затезању у међународној ситуацији“. Предлагао је крајњу стрпљивост и обазривост „како се не би рекло да идемо на репу било које велике силе или блока“. Насупрот томе Тито је истицао важност борбе за принципе „који су заједнички свим неангажованим земљама“. Тито и Сукарно су разговарали и о билатералним односима. Сукарно је приметио да „Југославија мало купује у Индонезији“ и да на повећању робне размене треба радити у будућности.¹⁷⁹

До сусрета председника Јосипа Броза Тита, Ахмеда Сукарна и Модибе Кеитеа на аеродрому у Батајници 17. јуна 1961. дошло је у време одржавања састанака Комитета дипломатских представника у Каиру, па је средишња тема разговора било питање проширивања листе учесника на конференцији неангажованих. У тројној декларацији коју су потписали председници Југославије, Индонезије и Малија истакнуто је да конференција долази у прави час и представља нужност садашњег времена.¹⁸⁰ У преписци која је уследила, Тито је молио Сукарна да својим ауторитетом охрабри поједине шефове држава и влада са којима сарађује да дођу у Београд.¹⁸¹

Тито и Сукарно су се још једном састали 31. августа 1961. непосредно пред почетак рада Београдске конференције шефова држава и влада неангажованих држава. Сложили су се у ставу да Београдска конференција треба да предузме „енергичне мере против империјализма и колонијализма“. Сукарно је то означио „основним значајем“ конференције. Конференцију у Београду је видео као „први корак ка даљњој акцији“. Сматрао је да конференцију треба закључити доношењем „декларације, апела или повеље“ коју би после тога требало реализовати. Сукарно је и том приликом још једном изнео свој опредељујући став да „његова земља

¹⁷⁹ АЈ, КПП (837), I-3-a/39–19, Забелешке о разговорима председника Тита и Сукарна одржаним 16. јуна 1961.

¹⁸⁰ АЈ, КПП (837), I-3-a/74–1, Забелешка о разговору председника Тита и председника Модибе Кеите за време његове посете Југославији, од 17. до 23. јуна 1961; Саопштење о разговорима; Здравница Ј. Б. Тита.

¹⁸¹ АЈ, КПП, I-1/428. Титово писмо Сукарну од 19. јула 1961.

припада афро-азијској заједници“ и да Београдска конференција „не може да буде замена за афро-азијску конференцију, већ само допуна те конференције.“¹⁸² Истога дана државни секретар за иностране послове ФНРЈ Коча Поповић имао је сусрет са министром спољних послова Индонезије Субандријом. Биле су то последње консултације пред конференцију, на којима је договорено организовање затворених састанака и постигнута сагласност о политичком и персоналном представљању Конга (Адула или Гизенга), политичким размимоилажењима у Гвинеји и недоласку Секу Туреа, обнављању совјетских нуклеарних проба. Том приликом је договорено да председник Индонезије Сукарно буде први говорник.¹⁸³

*

У времену које је непосредно претходило Београдској конференцији Хладни рат је био у пуном замаху. Сучељавања Истока и Запада око Берлина резултирала су подизањем Берлинског зида. Кубанска криза је довела свет до границе нуклеарног рата. Међународни мир био је угрожен војним интервенцијама колонијалних и великих сила у Конгу, Анголи, Вијетнаму, Лаосу. Нуклеарни мораторијум није поштован. Све је то искушавало политику зрелости државника окупљених у Београду.

„У читавом послеријатном периоду мислим да никада није било тако хитно потребно као данас да државе које не припадају ни једном блоку изнесу што јединственије, јасно и недвосмислено, преко својих највиших представника, своја гледишта о проблемима који доводе читав свијет на руб највеће катастрофе у њиховој историји. Идеја о томе да земље које нису везане за блокове, на овај или онај начин, што ефикасније учествују у међународним збивањима, нарочито у онима која их се непосредно и животно тичу, никла је из свјести да у данашње вријеме одговорност за будућност човечанства не може сносити само неколико држава, па ма колико оне биле велике и моћне.“ Тим речима се Јосип Броз Тито у поздравном говору одржаном 1. септембра 1961. обратио представницима двадесет четири државе у својству пуноправних учесника, три државе у статусу посматрача и готово четрдесет ослободилачких и напредних покрета. За окупљене у Београду није било дилеме да организовање конференције неангажованих земаља представља „огроман морални успех“ у времену у којем је Хладни рат задобио такве размере да може сваког тренутка довести до опште трагедије. Као циљ конференције Тито је назначио истицање потребе да велике силе једном схвате да судбина света

¹⁸² АЈ, КПР (837), I-4-а/к-204, Забелешка о посети председника Сукарна другу Председнику Титу, 31. августа у 21. час

¹⁸³ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-118, дос. 1, бр. 426380.

не може бити само у њиховим рукама. Дневни ред конференције је предвиђао „размену гледишта“ о ситуацији у свету, учвршћивању и јачању међународног мира и безбедности, проблемима неједнаког економског развоја и неразвијености.¹⁸⁴

Током рада Београдске конференције одржано је петнаест пленарних заседања и две затворене седнице, на којима су шефови делегација поднели излагања и разменили мишљења.¹⁸⁵ Председник Индонезије Сукарно је, не случајно, био први говорник. Јосип Броз Тито је говорио трећег дана. У своме излагању Сукарно је „отварао“ питања о којима су своје ставове били у прилици да изнесу и други лидери Трећег света. Титов реферат је представљао сублимацију југословенских ставова о кључним међународним питањима, која су и била разлог окупљања председника држава и влада неангажованих земаља. Истовремено, уважавајући ставове других државника присутних у Београду, међу њима и Сукарна, Тито је настојао да његово излагање представља „средњу линију“, која на својеврстан начин „окупља“ све изнете погледе. Оба председника су изнела програмске говоре. Опште погледе на кључна питања савременог света Сукарно и Тито су дефинисали на готово идентичан начин. Говорили су о суштини несврстаности, борби против колонијализма, империјализма и расизма. Скретали су пажњу на питање неразвијености и потребу да се помогне земљама у развоју. Оба председника су критиковала блоковску поделу света, политику силе која одатле произлази, мешање у унутрашња питања других држава. И Тито и Сукарно су сматрали илузијом и грешком очекивања да ће „велике силе саме наћи пут“ за мирољубиво решење постојећих међународних проблема. Подједнако погрешним сматрали су и дугоопстајуће уверење да „мале земље, а нарочито неангажоване, нису компетентне да се више залажу за решавање међународних проблема и да одлучније истакну своје погледе на њих“. За Тита, подједнако као и за Сукарна, несврстаност није изједначавана са неутралношћу. У несврстаности су видели „нову снагу“ способну да мења свет испуњен конфликтима, а у политици коју су демонстрирале ванблоковске државе савест човечанства. У већој мери од Тита Сукарно је био заговорник „тренутног решења“ кључних питања, јасног дефинисања проблема и уочавања суштине постојећих спорова и његових извора.¹⁸⁶ Тито и Сукарно

¹⁸⁴ АЈ, КПР (837), I-4-а/к-202, Поздравни говор председника Тита, од 1. септембра 1961; *Скупови несврстаних земаља 1961–1974*, Београд 1974, 40.

¹⁸⁵ Стенографске белешке са Београдске конференције објављене су у књизи *Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned Countries* (Београд 1964). Наведена публикација не доноси стенографске белешке са две тајне седнице, одржане 4. и 5. септембра 1961. у послеподневним и вечерњим часовима. Тај материјал до данас остаје непознаница за историчаре.

¹⁸⁶ АЈ, КПР (837), I-4-а, Преглед иступања шефова делегација на Конференцији првог дана заседања, 1. септембар 1961; *Conference of Heads of State or Government of Non-*

су исказивали идентичне погледе о питању разоружања, трке у наоружању, права свих народа света на слободу, постојања две немачке државе. За оба председника окупљање представника несврстаних земаља није ни на који начин могло да се поистовећује са формирањем „трећег блока“, већ је то требало разумети само као окупљање око неколико кључних принципа на којима треба уредити међународне односе. Залагали су се за принцип једнакости у међународним односима. Оба председника су сматрала да је сукоб старог и новог неизбежан. У срединама у којима је сукоб „страних интереса и нових снага“ кулминирао, „постао веома оштар и експлозиван“, Сукарно је као први корак предлагао прихватање *status quo-a*. Као други корак заговарао је „принцип мирне коегзистенције“ и конкретну акцију која би ублажила непријатељска расположења и омогућила отпочињање преговора. Коначни циљ би био да се за преговарачким столом „нађе прихватљиво решење да би се тако спасао свет од уништења“. Његов је предлог био да се мора утврдити „временска граница“ за потпуно уклањање колонијалног потчињавања. По његовом мишљењу та граница није смела да буде већа од две године. И питања о којима је говорио Тито била су пропраћена конкретним предлозима за њихово решавање.¹⁸⁷

Само су око неколико питања Тито и Сукарно остали на својим непомеривим позицијама.

Сукарно је Београдску конференцију шефова држава и влада несврстаних држава дефинисао као „брата по оружју“ раније успешно организованим конференцијама – конференције о односима у Азији, одржане 1948. у Њу Делхију, када су посебном резолуцијом осуђени војни напади Холандије на Републику Индонезију и исказан „протест против колонијализма у најчистијем облику“ и конференције одржане априла 1955. у Бандунгу, када је извршено „цементирње и консолидовање сарадње међу независним народима Азије и Африке у њиховој борби за праведно и напредно друштво.“. У том контексту, као основну сврху састанка у Београду он је назначио потребу повезивања несврстаних земаља „у једну координирану акумулирану моралну снагу како би се очувао мир у свету и успоставила нова стабилна равнотежа заснована на светском поретку чије су одлике социјална правда и просперитет“. Не одустајући од регионалистичког концепта у решавању кључних међународних проблема, Сукарно је са говорнице Београдске конференције најавио нову азијско-

Aligned contries, Belgrade, September, 1–6, 1961, Belgrade 1964, 23–36; *Међународна политика*, бр. 274–275, Београд 1961, 9–10.

¹⁸⁷ АЈ, КПР (837), I-4-a, Преглед иступања шефова делегација на Конференцији првог дана заседања, 1. септембар 1961; *Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned contries, Belgrade, September, 1–6, 1961*, Belgrade 1964, 23–36; *Међународна политика*, бр. 274–275, Београд 1961, 9–10; Говор председника Тита у генералној дебати, 3. септембар 1961, АЈ, КПР (837), I-4-a/к-202, Београдска конференција.

афричку конференцију. То је сматрао неопходном потребом да би се остварио постављени циљ – „динамичан напредак у борби за ослобођење, еманципацију и стабилност у свету“. При том је изнео наду да ће окупљени у Београду „имати на уму потребу за одржавањем друге азијско-афричке конференције у блиској будућности“.¹⁸⁸ Наведени ставови Сукарна делом су били изнуђени политичким расположењем у самој Индонезији где су у недељама које су претходиле конференцији била распрострањена уверења да Конференција у Београду „неће бити тумач интереса Индонезије“ и да државна политика земље треба у већој мери да буде усмерена ка решавању питања на простору Азије и Африке.

Насупрот Сукарну, за Тита је конференција у Београду представљала доказ решености неангажованих земаља да у складу са сопственим искуствима преузму свој „дио одговорности за мир и судбину свијета“. Био је свестан малих економских моћи и ограничених могућности, огромне моралне снаге и тежине пута за који су се определиле неангажоване земље. Суштину Титовог, готово мисионарског поимања, не регионалистичког већ универзалистичког значаја састанка у Београду, изражавале су речи којима је завршио своје излагање: „...ми смо се данас окупили овдје да бисмо ускладили наше снаге, удружили напоре и помогли свијету – кога стално гурају на ивицу пропасти – да у овом дванаестом часу сагледа сву опасност која му прети, да мобилише све своје огромне моралне снаге и енергије за учвршћење мира у свијету и проширење опште и равноправне међународне сарадње.“¹⁸⁹

За Сукарна је основни циљ несврстаних држава требало да буде „изградња новог света“. У име тога његов програмски говор је био тако концептиран да разоткрива суштину неоколонијализма – настојање колонијалних сила, принуђених да напусте колонијалне поседе, да очувају што је могуће више својих економских, политичких и војних интереса. У том контексту Сукарно је говорио о сукобима које колонијалне силе подстичу у новоослобођеним земљама, изазивању сецесије која се врши под изговором самоопредељења, стварању хаоса путем војних провокација и побуна. Критикујући колонијализам у свим његовим видовима, Сукарно је и дешавања на Западном Иријану означио „гнојном раном“ човечанства и „канцером који нагриза“ свет. Подсетио је да се 1/5 територије Индонезије и даље налази под „господством холандских колонизатора“, и напоменуо да је Западни Иријан „неодвојиви део суверене територије Републике

¹⁸⁸ АЈ, КПР (837), I-4-а, Преглед иступања шефова делегација на Конференцији првог дана заседања, 1. септембар 1961; *Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned countries, Belgrade, september, 1-6, 1961*, Belgrade 1964, 23–36; *Међународна политика*, бр. 274–275, Београд 1961, 9–10.

¹⁸⁹ Говор председника Тита у генералној дебати, 3. септембар 1961, АЈ, КПР (837), I-4-а/к-202, Београдска конференција.

Индонезије“. Са говорнице Београдске конференције Сукарно је ултимативно тражио да се на подручју Западног Иријана „што пре успостави власт Републике Индонезије“. Из тих разлога, прихватање принципа „мирне коегзистенције“, по њему, није значило „очување садашњег стања за увек“, већ прилику која допушта свакој нацији „да се развија онако како сматра за сходно, без икаквог спољашњег притиска или мешања“. Схватање „мирне коегзистенције“ као *status quo-a* водило би, по мишљењу Сукарна, трајној „подели нације“, спречавању да она оствари своју „националну концепцију живота“, да изабере облик политичког и друштвеног уређења који јој највише одговара.¹⁹⁰ Наведени ставови такође су проистицали из очекивања политичке јавности у Џакарти да ће Београдска конференција пружити конкретну подршку Индонезији.

И за Тита је колонијално питање било један од „најважнијих неријешених проблема“ савременог света, који, својом комплексношћу, генерира друга осетљива питања. Тита је посебно бринула чињеница што колонијалне силе, штитећи своје конкретне интересе, нису спремне да прихвате неминовност антиколонијалних процеса и дух времена у којем се они одвијају. У том контексту, критиковао је политику Француске у Бизерти (Тунис) и Алжиру, понашање белгијских власти у Конгу, активности Португалије у Анголи, расну дискриминацију у Јужној Африци, мешање у догађаје у Лаосу, противљење бивших колонијалних сила да се Западни Иријан припоји Индонезији, војну интервенцију Сједињених Америчких Држава на Куби. Сва та питања, у чијој су основи колонијализам и његово наслеђе, представљају претњу међународном миру – сматрао је Тито.

Несумњиво је да су основни погледи Сукарна и Тита на питање колонијализма били истоветни. Када је у питању Западни Иријан Тито је рекао: „Што се тиче Западног Иријана, било би заиста крајње вријеме да колонисти у далекој Европи, који држе ту колонију, увиде колика је бесмислица противљење да Западни Иријан буде ослобођен колонијалног ропства и присаједињен својој матици, Индонезији. Индонежански народ, разумје се, неће се никада одрећи тог дијела своје земље, и зато би било много боље да се то питање ријеши што прије на миран начин“.¹⁹¹ Тито је подржао легитимне захтеве Индонезије, али их је лимитирао потребом да се нађе мирно решење, што у датом тренутку није одговарало Сукарну. Могуће је претпоставити да је Индонезија очекивала конкретно

¹⁹⁰ АЈ, КПП (837), I-4-а, Преглед иступања шефова делегација на Конференцији првог дана заседања, 1. септембар 1961; *Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned countries, Belgrade, September, 1-6, 1961*, Belgrade 1964, 23-36; *Међународна политика*, бр. 274-275, Београд 1961, 9-10.

¹⁹¹ Говор председника Тита у генералној дебати, 3. септембар 1961, АЈ, КПП (837), I-4-а/к-202, Београдска конференција.

изјашњавање и значајнију подршку Југославије индонежанским захтевима за пренос суверенитета од оне коју је изнео њен председник у свом реферату. Будући да је целокупан Титов наступ био у функцији афирмације политике активне мирољубиве коегзистенције између држава са различитим унутрашњим друштвеним уређењем, више од онога што је рекао није се могло очекивати. Тако су и у овом случају велика очекивања произвела исто толика разочарања. За Тита, политика активне мирољубиве коегзистенције није била политички „маневар“, већ могућност да се промене које су захватиле свет одвијају без конфликта и ратова. Полазећи од тога да је мир у свету недељив, Тито је све конфликте и ратове сматрао подједнако опасним. У складу са тим, залагао се и за примену реорганизационих мера унутар ОУН, срачунатих на јачање њене улоге у свету и што ефикасније деловање у решавању међународних проблема.¹⁹²

Током Београдске конференције, поред 15 пленарних седница одржане су и две затворене седнице. У раду затворених седница, одржаних у послеподневним и вечерњим сатима 4. и 5. септембра 1961. како су забележиле југословенске дипломате, „дошло је више до инсистирања на питањима од специфичног интереса учесника, што је“, по мишљењу југословенских политичара и дипломата, „било неизбежно али, донекле, оптерећење“. Може се претпоставити да је на тим седницама било речи и о решавању питања Западног Иријана, као и о видовима подршке коју несврстане државе могу да пруже Индонезији.¹⁹³ Да ли је подршка Југославије и њеног лидера одговарала Сукарновим очекивањима или је, можда, изазвала разочарање које је нашло свој одраз у билатералним односима две државе? Да ли се ту крио „окидач“ који је покренуо незадовољство Индонезије и лагано почео да удаљава Београд и Џакарту?

У излагању које је поднео на Београдској конференцији Сукарно је нападнo себе ставио у први план и промовисао се као протагониста идеје несврставања, носилац иницијативе за сазивање конференције неангажованих земаља, иницијатор да се позиви за састанак упуте осталим учесницима.¹⁹⁴ Одсуство скромности вероватно је проистицало из Сукарновог менталитета и карактера, али и из нескривеног незадовољства положајем који је имао током целог процеса осмишљавања скупа несврстаних земаља. По свему судећи, Сукарно је очекивао више пажње

¹⁹² Исто.

¹⁹³ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-118, дос. 14, бр. 427 253, Почетна оцена Конференције (Кабинет В. Мићуновића), 11. септембар 1961. – Стенографске белешке са затворених седница до сада нису постале доступне научној јавности.

¹⁹⁴ АЈ, КПР (837), I-4-а, Преглед иступања шефова делегација на Конференцији првог дана заседања, 1. септембар 1961; *Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned countries, Belgrade, September, 1–6, 1961*, Belgrade 1964, 23–36; *Међународна политика*, бр. 274–275, Београд 1961, 9–10.

него што му је у Београду поклоњено.

Окупљени на Београдској конференцији усвојили су два документа: Декларацију шефова држава и влада ванблоковских земаља и Изјаву о опасности од рата и апел за мир. Оба документа потписала су и Тито и Сукарно. У односу на Декларацију, која је имала стратешки карактер, други документ се тичао актуелног политичког тренутка. У Декларацији није изричито споменуто право Индонезије на Западни Иријан. Изјава о опасности од рата и апел за мир изражавала је забринутост и протест против могућег светског рата и нуклеарне катастрофе. Отуда је од Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава захтевано да „одмах обуставе ратне припреме“ и да поново започну преговоре „за мирно решење постојећих размимоилажења“, уз поштовање начела ОУН. Право на апел шефови држава и влада неангажованих земаља су налазили у трајној заинтересованости свих народа света да „човечанство напредује на путу ка миру и благостању а не ка кобном уништењу“.¹⁹⁵ У том контексту, учесници конференције упутили су писма истоветног садржаја председнику Сједињених Америчких Држава Џону Кенедију и председнику Министарског савета Совјетског Савеза Никити Хрушчову. У писмима је исказивана огорченост због погоршања међународне ситуације и могућности избијања рата „који угрожава човечанство“. Од Кенедија и Хрушчова, као представника држава „у чијим се рукама налази кључ мира и рата“, захтевано је да уложе напоре и обнове директне преговоре о спорним питањима међународних односа. Конференција је овластила председника Индонезије Сукарна и председника Републике Мали да уруче писмо председнику САД, а председника Гане Нкрумаха и премијера Индије Нехруа да уруче писмо премијеру Совјетског Савеза.¹⁹⁶

Несврстане земље су позитивно оцењивале резултате Београдске конференције. У разговору Коче Поповића са министром иностраних послова Индонезије Субандриом 7. септембра 1961. закључено је да декларација коју је конференција усвојила представља „неку врсту програма – платформу“ у коју је унета суштина концепције неангажованости. Од важности је био и став Индонезије да Београдска конференција представља користан искорак ван регионалних оквира.¹⁹⁷ Неколико недеља касније, из Џакарте су стизале противречне информације. У делу штампе величана је улога Сукарна као политичара који је „дао линију“ конференцији и „поставио ствари у правом светлу“. На другој

¹⁹⁵ АЈ, КПП (837), I-4-a/ Београдска конференција, Изјава о опасности од рата и апел за мир.

¹⁹⁶ АЈ, КПП (837), I-4-a/ Београдска конференција, Писма Хрушчову и Кенедију.

¹⁹⁷ АЈ, КПП (837), I-4-a/к-204, Забелешка о разговору државног секретара Коче Поповића са министром иностраних послова Индонезије др Субандриом, одржаном 7. септембар 1961.

страни, било је видно разочарање што окупљени у Београду нису у већој мери подржали Индонезију по питању Западног Иријана. Чињеница да у завршним документима није изричито наглашено право Индонезије на Западни Иријан, изазивала је разочарање јавности и била средство за политичке нападе на власт. Опозициона штампа је стварала утисак да Београдска конференција није „испунила очекивања Индонезије“. Представници власти, посебно део који је без резерви прихватио и подржавао скуп у Београду, у таквим околностима нису били у могућности да говоре о дометима скупа у Београду. Вођени логиком дневне политике постарали су се да се о тој теми што мање пише. Убеђени заговорници регионалне сарадње држава Азије и Африке у наведеним чињеницама налазили су потврду својих ставова. Југословенске дипломате у Џакарти су констатовале да код становништва постоји свест о значају Београдске конференције и њеном „ванредном доприносу“ у борби за мир, ликвидацији колонијализма, афирмисању политике коегзистенције, развитку социјализма. Чињеница је ипак да се све постигнуто у Београду доминантно посматрало кроз „призму Западног Иријана“, што је посредно сведочило о томе колико је колонијално наслеђе оптерећивало и паралисало политички живот Индонезије.¹⁹⁸

По свему судећи Сукарно се из Београда вратио незадовољан. Разлога за то било је више. Његова политичка ситуација је после Београдске конференције била знатно тежа него пре тог догађаја, јер се политика коју је водио нашла на удару комуниста и националиста. Чињеницу да на Београдској конференцији питању Западног Иријана није посвећена жељена пажња и да ово питање није споменуто у завршним документима скупа Сукарно је свакако доживљавао као властити пораз. Пораз је био тим већи јер се одиграо у присуству бројних партијских лидера који су чинили делегацију Индонезије. Будући да нико није водио рачуна о карактеру Сукарна, његовој „осетљивости“, начину „мишљења и реаговања људи са Далеког Истока“, изостала је похвала или признање од стране домаћина или конференције за све што је учинио за њен успех, које би ојачало његову политичку позицију и повратило му самодостојанство. Чињеница да је већа пажња посвећивана Насеру и Нехруу такође није била занемарљива. Све је то чинило сплет политичких и личних разлога који су, можда не пресудно, утицали на захлађење југословенско-индонежанских односа.¹⁹⁹

После Београдске конференције Тито и Сукарно су разменили неколико порука. Сукарно је 13. септембра 1961. обавестио Тита о личним импресијама које је на њега оставио разговор са Кенедијем. Неколико дана

¹⁹⁸ А МСП РС, ДА, ПА, 1961, ф-118, дос. 11, бр. 428 472, Београдска конференција и Индонезија, Џакарта 19. септембар 1961.

¹⁹⁹ А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 42, бр. 439444, Белешка Станета Павлича о разговору са амбасадором Индонезије у Паризу Тамзилом од 25. новембра 1962.

касније, 18. септембра 1961. Тито је узвратио размишљањима и оценама ситуације у свету. Обе поруке одисале су пријатељским тоном.²⁰⁰ Београдска конференција ипак је донела промену у односима две државе. О њеним размерама сведочи и податак да новопостављени југословенски амбасадор у Џакарти Алеш Беблер у наредних 14 месеци није био у прилици да са Сукарном разговара о политичким питањима.²⁰¹

Почетком децембра 1961. амбасадор Индонезије у Београду др Асмаун обавестио је државног секретара Кочу Поповића да ће Индонезија предузети војне операције према Западном Иријану. Како је такав потез производио бројне неизвесности (интервенција САД, искуство војске, употреба бродова) индонежанска страна је тражила „мишљење“. Указујући на бројне непредвидиве последице таквог потеза, потребу да се пре саме операције дипломатским путем обезбеди „успех“ који употреба силе донесе, нужност добре процене могућности и околности југословенска страна није била у могућности да пружи очекивани савет. На питање амбасадора да ли би „пријатељске земље“ могле да утичу на владу Холандије да прихвати „билатералне преговоре о Западном Иријану“, одговор је био позитиван. На треће питање, како би се Југославија понашала у случају оружане акције коју би Индонезија спровела, Поповић се правдао „да не разуме добро питање“.²⁰² Информација о разговору коју је амбасадор Асмаун проследио Џакарти свакако није могла да обрадује индонежански политички врх. Непокојство и nelaгода осећали су се и у Београду. На провери је било пријатељство, али и темељни принципи југословенске спољне политике.

Када је спор око Западног Иријана ескалирао Државни секретаријат за иностране послове ФНРЈ дао је изјаву у којој се каже да је „Југославија одувек стајала на становишту да питање Западног Иријана треба решити што пре на миран начин у оквиру оправданих захтева народа и владе Индонезије, то јест признањем суверенитета Индонезије“. Званична Џакарта је део изјаве у коме се инсистира на „мирном решењу“ тумачила као укор политици коју Индонезија води. Спорним је сматрале и део изјаве у коме се тражило „признање суверенитета Индонезије“, јер се сматрало да суверенитет над Западним Иријаном уопште није споран. Насупрот томе, у Београду је владало мишљење да изјава веома јасно потврђује оправдане захтеве Индонезије и њено право да употреби средство силе. За разумевање

²⁰⁰ АЈ, КПП, I-1/429, Поруча Председника А. Сукарна упућена 13. септембра 1961. Ј. Б. Титу; АЈ, КПП, I-1/430, Поруча Председника Ј. Б. Тита упућена 18. септембра 1961. А. Сукарну.

²⁰¹ АЈ, КПП, I-5.б/40-4, Забелешка о разговору са А. Сукарном, Џакарта 12. октобар 1962.

²⁰² АЈ, КПП, I-5-б/40-4, Забелешка о разговору Коче Поповића са амбасадором Индонезије Асмаоеном, 5. децембар 1961.

не само става према Индонезији већ, генерално, политике коју је тих година Југославија водила, од важности је била порука који је државни секретар Коча Поповић упутио југословенском амбасадору Алешу Беблеру 18. јануара 1962. У поруци је стајало да „сва досадашња пракса показује да није добро унапред и тотално се идентификовати и обавезати према одређеним ставовима и најпријатељскијих земаља. Пре свега Индонезија се није мериторно консултовала са нама пре доношења једне такве одлуке, па није умесно очекивати да смо унапред дужни усвајати све појединости њене тактике у вези са ситуацијом која тиме настаје. Даље, не знамо да ли она сама неће у нечему изменити ту тактику, после чега би испало да смо се ми истрчали. Даље, морамо се тако понашати да, на основу разумности нашег става, можемо обезбедити наше даље утицаје на друге земље. Даље, Индонезија не даје нама ни издалека сличну подршку кад ми имамо тешкоће, на пример са Кином. Даље, није добро да стекну осећања тоталне подршке, јер онда траже све већи максимум и губе интерес да се боре за нашу подршку, и придају јој мањи значај. Даље, није баш сигурно да је било умесно индонезанско одбијање холандског предлога о преговорима без услова. Итд. Ово су разматрања која је нормално имати у виду приликом одлучивања о нашем ставу. Независно од њих, међутим, ми смо пружили и пружаћемо и даље максималну подршку“.²⁰³

И заиста, југословенска дипломатија је веома брзо уочила престојавање Сукарна и Субандрија према Сједињеним Америчким Државама, удаљавање из владе личности склоних тешњем повезивању са источним блоком и Кином, јачањем улоге војске.²⁰⁴ Све је то тумачено као покушај да се питање Западног Иријана реши уз америчко покровитељство. Када се то и догодило, Тито је упутио Сукарну поруку у којој је, уз честитке, нагласио да је Југославија „са великим симпатијама“ пратила борбу индонезанског народа за „остварење његових легитимних националних тежњи за потпуним територијалним јединством земље и за одстрањење последњих остатака колонијализма“.²⁰⁵

Тако се некако догодило да се окончање епохе колонијализма у историји Индонезије подудари са крајем периода у коме су Индонезија и

²⁰³ А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 20, бр. 41658, Телеграм К. Поповића амбасадору Беблеру, 18. јануар 1962.

²⁰⁴ А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 5, бр. 48926, Телеграм амбасадора З. Штамбука из Хага од 16. марта 1962; А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 5, бр. 49417, Телеграм амбасадора А. Беблера из Џакарте од 18. марта 1962; А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 5, бр. 49416, Телеграм амбасадора А. Беблера из Џакарте од 18. марта 1962; А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-41, дос. 2, бр. 410184, Телеграм амбасадора А. Беблера из Џакарте од 26. марта 1962.

²⁰⁵ АЈ, КПР, И-1/431, Порука Ј. Б. Тита упућена председнику А. Сукарну 16. августа 1962.

Југославија остваривале најинтензивнију политичку сарадњу. Наступило је време у коме политички контакти две државе и два државника више нису били тако чести.

*

Индонезију је у децембру 1962. посетила југословенска државна делегација коју је предводио потпредседник државе Едвард Кардељ.²⁰⁶ У разговорима су доминирале три теме – унутрашње реформе, међународне прилике, билатерални односи. Будући да је индонежанска страна у том тренутку настојала да изгради економски и правни систем „који одговара њеним условима“ једна од основних тема у разговорима са Кардељом била је „изградња социјализма у Југославији“. За југословенску страну сусрет је био прилика да се боље упозна са политичким и економским приликама и сагледа могућности Индонезије. Отворени разговори које је Кардељ имао са премијером Дјуандом указали су на сличности и разлике у проблемима са којима су се обе државе суочавале у настојању да реформишу привреду, зауздају опадање и остваре раст производње, изграде институције, реорганизују државна предузећа, уреде однос између државне управе и радника, повећају извоз, модернизују пољопривреду, преиспитају могућности сарадње. У делу наведених послова Индонезија је била заинтересована за југословенско искуство и рачунала на помоћ југословенских стручњака. Обострани је закључак био да треба упознати и користити туђа искуства, али да конкретни резултати могу бити остварени само у случају да она буду критички преиспитана и прилагођена условима средине у којој се примењују.²⁰⁷

У делу разговора који се тицао међународних тема размењене су информације о приликама у свету. Кардељ је своје домаћине информисао о односима које Југославија развија са суседним балканским државама, земљама Европе и великим силама. Посебно је нагласио постојање све бољих односа са Совјетским Савезом и земљама социјалистичког лагера. Веома опширно је изложио односе са Кином (и Албанијом) исказавши жаљење што Пекинг „не види да је политика коју води Југославија уствари у корист Кине“. У осврту на индо-кинески сукоб, Кардељ је пре свега говорио о могућим последицама на политику несврстаности. Односе са Сједињеним Америчким Државама и Западом дефинисао је као „више мање нормалне“, са „елементима погоршавања“ који проистичу из побољшања односа које је Југославија остварила са Совјетским Савезом и курса који

²⁰⁶ Индонежанска страна је на инсистирање Сукарна посету организовала у децембру 1962, што је била и Кардељева жеља. АЈ, КПП, 1-5-b/40-4. Забелешка о разговору амбасадора Беблера са председником Сукарном, 12. октобар 1962.

²⁰⁷ А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-42, дос. 6, бр. 443998. Забелешка о разговорима Е. Кардеља у Цакарти од 11. и 15. децембра 1962.

заузима према догађајима на Куби. Политику неангажованости, за коју се Југославија определила, Кардељ је окарактерисао као „политику која се доследно супротставља колонијализму, империјализму, агресији и уопште политици са позиције силе“. У складу са тим он је предлагао консултације малих земаља у припреми „светске економске конференције“.²⁰⁸

Индонезанска страна је посебну пажњу посветила развоју односа између Совјетског Савеза и Кине, нагласивши да се Индонезија „држи по страни од тог сукоба“. С подједнаком опрезношћу и жељом да сукоби уступе место преговорима дефинисала је и ситуацију проишавшу из индокинеског сукоба, нагласивши веома важним „да се Индија задржи у кругу неангажованих земаља“. Јединственост ставова са Југославијом премијер Дјуанда је исказао и око потребе „изналажења универзалнијих решења за неке од постојећих проблема“. Сличне погледе је изнео и око кубанске кризе, подршке ослободилачким погледима у свету. Дјуанда је посебну пажњу посветио догађајима на Северном Борнеу, истакавши да Индонезија даје „моралну подршку“ ослободилачком покрету на том острву са циљем да народи који ту живе „слободно изаберу своју владу и изграде своју земљу“.²⁰⁹

У разговорима Дјуанда–Кардељ најмање се говорило о билатералним односима. Понешто је речено о раду група задужених за развој економске сарадње. Скренута је пажња на „уопштене одредбе“ потписаних економских протокола уз учовање да одсуство конкретности штети будућој сарадњи. Југословенска страна је добила информацију да је Индонезија приморана да у што краћем року преиспита своју економску политику, „могућности земље“ и способност „да отплати дугове“ и да отуда, у датом тренутку, није у стању да „преузме конкретне обавезе“ по питању пласирања југословенских кредита, куповине текстила и опреме, инвестиција, изградње нових објеката. Постојала је сагласност да економска сарадња мора бити тако постављена да обе стране од тога „имају корист“. „Раздвајање економске сарадње и узајамне помоћи“ био је, по Кардељу, начин који доприноси „развијању политичких односа“. Другим речима, у основи добрих политичких односа морала је бити „здрава“ економска сарадња.²¹⁰

²⁰⁸ Исто.

²⁰⁹ Исто.

²¹⁰ Исто. – Почетком 1963. обим извоза у Индонезију износио је 10,9 милијарди динара. У структури извезене робе доминирале су војне набавке. У увозу који је износио 1,6 милијарди динара асортиман производа је био скроман и сводио се на три артикла – сива гума, корпа и калај. Основни проблеми који су спутавали робну размену били су слаба трговинска мрежа, кампањски карактер наступа југословенских предузећа на индонезанском тржишту, одсуство дугорочног плана у сарадњи. – А МСП РС, ДА, ПА, 1963, ф-29, бр. 47098.

Кардељу су приликом посете Индонезији указани почаст и пажња уобичајени за шефове држава. У разговорима које је водио учествовала је готово целокупна влада Индонезије. Кардељ се пет пута сусрео са Сукарном али је изостала темељнија размена мишљења јер је Сукарно то избегавао. Ипак, у два главна иступања Сукарна, приликом „здравица“ на банкету који је као председник приредио у Кардељевој част и оне поднете на пријему у југословенској амбасади, југословенске дипломате су уочавале битне разлике. Прва од њих била је „конвенционална“ и садржала је „неумесне шале“, док је друга била „топла као у стара времена“. Економски разговори били су упола успешни, али је остао утисак код Индонежана „да смо интересантан партнер“. На плану спољне политике постигнут је висок степен сагласности. Ставови које је заступала Југославија и који су били у духу Београдске конференције прихваћени су „без отпора“ Јавност је о посети била опсежно извештавана и поново се „подсетила Југославије и Тита“. Први пут после дугог времена освежена су сећања на Београдску конференцију. Југословенске дипломате су посету оцењивале као „апсолутно позитивну“. У извештајима су наводили да је Сукарно посебно био „импресиониран чињеницом“ да у својим наступима Кардељ није критиковао политику Кине и обећао је нову посету Београду.²¹¹ Целокупна посета одавала је утисак да се односи две земље налазе на новом почетку.

У јануара 1963. после паузе дуже од годину дана Тито и Сукарно су обновили преписку. Тито је у поруци од 14. јануара 1963. обавестио председника Индонезије о својим погледима на ситуацију у свету, посети Совјетском Савезу, разговорима са Хрушчовом, берлинској кризи, индијско-кинеском спору, утисцима које је посета Кардеља Индонезији произвела у Југославији. Иако формалне природе, кратка и без конкретних детаља порука упућена Сукарну послата је са циљем да обнови усахли дијалог.²¹² Упућена порука најдиректније је „отварала“ и могућност да у дијалогу буду сагледани узроци „раскорака“ који је на релацији Цакарта–Београд наступио после Београдске конференције.

Време проведено у „ћутању“ је учинило своје, тако да су југословенске дипломате јануара 1963. процењивале да је разлог Сукарновог незадовољства лежао у чињеница да је Југославија „постала озбиљна сметња у кругу неангажованих за његову прокинеску акцију“. До

²¹¹ А МСП РС, ДА, ПА, 1962, ф-42, дос. 27, бр. 442295.

²¹² Приликом предаје поруке Сукарно се интересовао за функционисање радничког самоуправљања у Југославији, изради производних планова предузећа, начин функционисања привредног система. Занимао га је и став Ј. Б. Тита о индо-кинеском сукобу, као и његова процена ко је кривац у том спору. Објашњење амбасадора Беблера да је у последњој фази спора, по мишљењу југословенске стране, кривац Кина Сукарна није обрадовало. АЈ, КПР, I-1/432, Порука Ј. Б. Тита упућена Председнику Индонезије А. Сукарну од 14. јануара 1963; А МСП, РС, ДА, ПА, 1963, ф-38, дос. 24, бр. 42842.

таквог закључка се дошло, уз остало, и преко критике коју је Сукарно упутио Југославији у разговорима са совјетским амбасадором Михаиловом. Према информацијама које су са совјетске стране „прослеђене“ југословенској амбасади у Џакарти Сукарно се жалио да: од Југословена није схваћен и подржан по питању организовања „новог Бандунга“; југословенске „гестове“ према Малезији (посета амбасадора Беблера Куала Лумпуру) није сматрао пријатељским чином у тренутку када је Индонезија помагала ослободилачки покрет на Северном Борнеу; критички се односио према југословенској подршци Индији и ставовима које је Београд заузео у индо-кинеском конфликту; имао је сасвим супротне погледе о потреби сазивања међународне синдикалне конференције него Југославија.²¹³

Одговор на Титову поруку није био брз и уследио је тек 23. марта 1963. Кашњење од седамдесетак дана није било случајно и имало је симболику. Свакако да је намера њеног састављача била да посредно укаже на нека од питања чија су различита тумачења изазвала „размимоилажења“ у односима две земље и понуђеним образложењима потврди исправност политике за коју се Индонезија залагала. У поруци упућеној Титу Сукарно је политику коју Индонезија води дефинисао као доследну и мирољубиву. Разрешење сукоба Индије и Кине приписао је, уз остало, иницијативи шест афро-азијских неангажованих земаља (Коломбо група), чиме је истакао значај регионалне сарадње и ефикасност регионалистичког приступа у који је веровао и за који се залагао предлажући сазивање „новог Бандунга“. Сукарно је у обраћању Титу покушао да дефинише нежељену позицију којој се Индонезија нашла по питању Малезије и том је проблему посветио највећи простор и пажњу у својој поруци. Његова нескривена намера је била да Титу покаже исправност ставова које је Индонезија заузимала о том питању. Политику Малезије и њеног председника Тункуа Абдула Рахмана он је означио непријатељском, антииндонежанском, „иностраном субверзивном активношћу“. Истичући толеранцију коју је Индонезија исказивала у претходним годинама Сукарно је као догађај који је „превршио меру“ стрпљења навео покушај реализације неоколонијалистичке идеје о Малезијској федерацији. Суздржавање од сукоба који јој је наметнут, али и чврст став који је демонстрирала политика „активне конфронтације“ за који се Индонезија одлучила, Сукарно је образлагао потребом да још једном буде афирмисан значај „доброг суседства и азијске солидарности“.²¹⁴ Кључни део обраћања Титу, у

²¹³ А МСП РС, ДА, ПА, 1963, ф-38, дос. 24, бр. 42726, Телеграм А. Беблера Кочи Поповићу од 23. јануара 1963.

²¹⁴ Спорови са Малезијом су „избијали“ око Суматре на коју су из Куала Лумпура имали претензије, подстицања побуна против индонежанске владе, формирања војних база за обуку побуњеника, организовања асоцијације држава југоисточне Азије у коју Индонезија није укључена, малезијског прохоландског става око Западног Иријана. Настојање да буде формирана Малезијска федерација, која би укључивала територије

коме је такође потенцирана исправност регионалистичког модела окупљања за који се Индонезија залагала, представљао је став „да су земље и народи Југоисточне Азије сами позвани да раде на активном очувању своје безбедности уместо да се то планира и да им се силом намеће споља“.²¹⁵ Исказано у поруци Сукарно је свакако доживљавао као превазилажење постојећег спора, образложење разлога који су утицали на погоршање индонежанско-југословенских односа и објашњење његовог једногодишњег „ћутања“. Завршни став поруке – „ја намеравам да одржавам редовне контакте са Вама како бих Вас обавештавао о догађајима и развоју ситуације у нашем делу света“;²¹⁶ наговештавао је боље дане у југословенско-индонежанским односима.

Наведена „размимилажења“ нису била спомињана приликом кратке и незваничне посете коју је Сукарно учинио Београду јуна 1963, али је посета послужила појашњењу појединих ставова који одређују политику обе државе. Сукарно се 12. јуна 1963. срео с Титом на броду „Крајина“. У разговорима је доминирало неколико тема. По своме значају издвајало се веома сложено питање „стварања Малезије“ и формирања конфедерације коју би чинили Филипини, Малезија и Индонезија. Сукарно је обавестио свога саговорника о разговорима које је, на инсистирање малезијске стране, имао са председником Рахманом у Токију. „Стварање Малезије“ означио је пројектом који „форсирају“ Енглези и Рахман и чињеницом да средином 1963. истиче рок до кога Велика Британија мора дати слободу Сингапуру. Како је у том граду 70% становника било кинеског порекла и под традиционално јаким утицајем Кине, Британци су настојали да на сваки начин предупреду ситуацију у којој би Сингапур постао јако упориште Народне Републике Кине. У том контексту предлагали су формирање конфедерације коју би чинили Филипини, Малезија и Индонезија. Сукарно је, такође, обавестио Тита да је дао начелну сагласност за стварање једне такве „групације“ под условом да бројне покрајине које су под британским протекторатом (Брунеј, Саравак, Северни Борнео), добију слободу и искажу право на самоопредељење пре формирања будуће конфедерације. Тито је

Саравак, Брунеи и Сабах, Индонезија је сматрала угрожавањем својих виталних интереса и није била спремна да допусти реализацију тог неоколонијалистичког пројекта који би њене границе учинио рањивим. Насупрот концепта који је подстицала Велика Британија, Индонезија је предлагала да становништву наведених области буде дозвољено да се изјасни о својој будућности. Упоредо с тим она је подржавала антиколонијалну борбу становништва тих области које се противило идеји о Малезијској федерацији и као алтернативу нудила стварање независне Федерације Северног Калимантана. – АЈ, КПП, I-1/432. Порука А. Сукарна упућена Ј. Б. Титу 23. марта 1963.

²¹⁵ АЈ, КПП, I-1/432. Порука А. Сукарна упућена Ј. Б. Титу 23. марта 1963.

²¹⁶ Исто.

наведено примио на знање али је изостао било какав коментар.²¹⁷

Друга тема о којој су два председника разговарала тицала се будућности политике несврстаности. Сукарно се, по том питању, у потпуности сагласио са предлогом Тита да у „ближој перспективи“ буде одржана конференција која би „по броју учесника и по тематици“ била ширира од Београдске конференције. Како се Тито спремао на пут по земљама Латинске Америке Сукарно му је „дао овлашћење“ да приликом посете „предложи владама дотичних земаља да учествују на тој конференцији с тим да рачуна на Индонезију као једног од сазивача такве конференције.“²¹⁸ Могуће да је безрезервна подршка коју је Сукарно дао универзалистичком принципу у организовању несврстаних земаља била изненађење за познаваоце ставова које је заступао, али је несумњиво представљала успех политике за коју се Тито залагао.

У месецима који су следили односи Југославије и Индонезије доживљавали су несумњив успон, али као да је недостајало жеље која их је красила у годинама које су претходиле Београдској конференцији. Несумњиво да је свака од страна била зрелија за сопствено искуство како у билатералним односима тако и у залагању за различите приступе сарадњи несврстаних земаља. Приликом посете Југославији помоћника министра иностраних послова гђе Супени разговарало се о проблемима Југоисточне Азије и политици великих сила али гошћа није покренула ниједно питање које би се тицало спољне политике Југославије, нити показала интересовање за ставове које је југословенска држава заузимала у међународним односима.²¹⁹ У новембру 1963. два председника су разменила поруке о предстојећим ГАНЕФО играма које су организоване у Џакарти.²²⁰ Децембра 1963. Тито је обавестио Сукарна о својим погледима на развој догађаја у свету. Порука је садржала бројне информације о разговорима које је имао са Хрушчовом, утисцима из Сједињених Америчких Држава, садржају разговора вођених у Бразилу, Чилеу, Боливији, Мексику, подршци коју треба пружити земљама Латинске Америке, заинтересованости малих држава света за политику

²¹⁷ АЈ, КПР, I-3-а/39-21, Забелешка о разговору Тито–Сукарно од 12. јуна 1963.

²¹⁸ Исто.

²¹⁹ А МСП РС, ДА, ПА, 1963, ф-38, дос. 26, бр. 435308, Забелешка о разговору државног подсекретара М. Никезића са гђом Супени, помоћником министра иностраних послова Индонезије, 22. октобар 1963.

²²⁰ Сукарно је исказивао задовољство што ће на њима учествовати и спортисти из Југославије али је, истовремено, питао зашто је њихов број сведен на само пет такмичара. У одговору Ј. Б. Тита дато је образложење да је југословенска страна сматрала важним да њени спортисти учествују на ГАНЕФО играма и да уз наведени број спортиста Југославија шаље и културно-уметничко друштво „Бранко Крсмановић. – АЈ, КПР, I-1/434 Поруке Сукарна и Тита од 2. и 12. новембра 1963.

несврстаности. Порука упућена Сукарну истовремено је била позив председнику Индонезије да подржи иницијативу о одржавању нове и шире конференције неангажованих земаља.²²¹

Тај позив је, не случајно, коинцидирао са сазнањима југословенских дипломата да у спољнополитичком наступу Индонезије постају доминантни елементи који су у раскораку са њеном политиком неангажованости и који, објективно, врше „стални притисак“ на спољнополитичке односе које Југославија изграђује са том земљом. Под тим се пре свега мислило на: „усмеравање основних спољнополитичких настојања Индонезије ка спровођењу регионалних азијско-афричких акција, у заједници – па некад и под одлучујућим утицајем Кине“; тежњу Индонезије да афирмише концепт „new emerging forces“ који се понекад сукобљавао са политиком неангажованости; смањивање индонежанских интереса за акције неангажованих, (посебно за организовање нове конференције и одржавање веза са неангажованим земљама); конструисање ставова о „идеолошким размимоилажењима“ са Југославијом и све чешћем толерисању напада Комунистичке партије Индонезије на политику неангажованости и Југославију као њеног протагонисту; сталне притиске за добијање апсолутне подршке „за све своје ставове и акције“ према којој се цени и одређује блискост односа.²²²

У првим месецима 1964. постало је уочљиво опадање интензитета политичких односа. Томе је, према мишљењу југословенске стране, у највећој мери доприносило настојање Индонезије да на сваки начин дође до одржавања друге азијско-афричке конференције („други Бандунг“), што је дистанцирало од највећег дела активности држава ангажованих на организовању друге конференције неангажованих земаља. Како је Индонезија најавила да ће послати своје представнике на припремни

²²¹ У поруци је, уз остало, стајало: „По моме мишљењу, садашњу фазу развоја ситуације у свијету карактерише све интензивнији процес поларизације на снаге мира и на снаге хладног рата, с тим што јачају позиције мирољубивих снага. Значајно је да се та поларизација одвија на широкој основи обухватајући многе земље и скоро све области свијета. Од тог процеса нису имуне ни војно-политичке групације, ни идеологије, чак ни вјерске заједнице, па ни друштвени системи... У таквој атмосфери, иницијатива да се одржи нова конференција неангажованих земаља, која је покренута са више страна, значајна је по моме мишљењу, као даљи важан допринос на путу споразумевања и рјешавања међународних проблема. Она би нарочито могла корисно послужити у напорима за разоружање и попуштање затегнутости, за рјешавање горућих питања економског развоја, за коначну ликвидацију колонијализма и слично. Укратко, та би конференција требало да помогне у даљем напредовању на путу ка општој примјени принципа активне и мирољубиве коегзистенције.“ АЈ, КПР, I-1/434, Порука Ј. Б. Тита председнику Индонезије А. Сукарну од 11. децембра 1963.

²²² А МСП РС, ДА, ПА, 1963, ф-38, дос. 24, бр. 441478, Забелешка о неким аспектима спољне политике Индонезије, 26. децембар 1963.

састанак конференције неангажованих земаља, а при том наставила са припремом конференције азијских-афричких држава, постојала је сумња у њене намере да предстојећи припремни састанак искористи „за натурање“ као приоритетне друге азијско-афричке конференције. И поред тога што су обе стране декларативно изјављивале да будуће конференције нису у колизији, да имају исте циљеве, да је она азијско-афричка „више националистички обојена“, док друга која окупља неангажоване земље има „више интернационалистички карактер“, постојећа сумња је у темељима разарала југословенско-индонежанске односе. То се изражавало даљом подршком политици коју је Индонезија водила према Малезији, али подједнако као и у време кризе са Западним Иријаном без спремности да се сваки потез индонежанске стране безрезервно подржи. Када је у питању економија кризу у односима две земље исказивао је укупан пад робне размене који је, у односу на 1962, износио готово 25% и пад извоза од 39%.²²³

Постојеће стање нису могле да „поправе“ поруке које су Сукарно и Тито наставили да размењују и у којима се говорило о сарадњи „која се развија на свим пољима и постаје боља и шира свакога дана“.²²⁴ Изостао је и сусрет у Београду планиран за дане који су непосредно претходили конференцији неангажованих земаља у Каиру. Самим тим није реализована ни идеја да два председника заједно отпутују на тај скуп, што је требало да симболизује јединственост ставова.²²⁵

Сусрети Сукарна и Тита до којих је дошло 5. и 10. октобра 1964. на Другој конференцији шефова држава и влада неангажованих земаља у Каиру, уједно су били и последњи међусобни сусрети ова два државника. Први сусрет се унеколико разликовао од свих претходних. Размену информација, исказивање истих или различитих ставова о појединим питањима, пратила је нескривена нервоза, сасвим недипломатска потреба за међусобним „прескакањем“ и наглашавањем лидерске улоге међу земљама Трећег света. Код Сукарна је било видљиво незадовољство и омаловажавање окупљања у Каиру, искључивост када су у питању теме о којима је требало разговарати и ставова које је требало усвојити, спремност да све вреднује само кроз „наочаре“ држава Азије и Африке, одсуство стрпљења и толеранције. Тито је, опет, настојао да своје ставове излаже у форми која не доводећи у питање чврсто убеђење и ауторитет, ипак води

²²³ АЈ, КПР, I-3-а/39-23. Забелешка о неким питањима билатералних односа између Југославије и Индонезије, 20. март 1964; Забелешка о пријему индонежанског амбасадора Р. А. Асмауна код потпредседника државе А. Ранковића од 23. марта 1964.

²²⁴ АЈ, КПР, I-1/437, Порука Сукарна упућена Титу 7. маја 1964.

²²⁵ АЈ, КПР, I-3-а/39-23, Позивна писма Сукарну и одлагање посете, 13. август – 23. септембар 1964.

рачуна да разговор не исклизне у међусобно сучељавање, у „свађу“. А прилика за то је постојала и то посебно око тумачења појава о којима су два председника имала истоветно мишљење (империјализам, колонијализам, неоколонијализам, доминација). Док је Сукарно резолутно инсистирао да Конференција „у први план“ стави борбу против империјализма и колонијализма, Тито је демагошки наглашавао да „није у питању редослед“ тема о којима ће се говорити „већ како треба поставити борбу против колонијализма и империјализма“. Насупрот Сукарновом одлучном истицању да је „и он, Сукарно (је), за мир“ али и за „борбу против колонијализма и доминације“, Тито је напомињао да се наведени проблеми могу решавати „само у миру, а не путем рата“, што је звучало као прекор политици коју је Индонезија водила према Малезији. На Сукарнову искључивост и омаловажавање значаја скупа у Каиру, које су одражавале и речи да ће конференција бити „интересантна за азијско-афричке земље само онда, ако тачка број један буде осуда и борба против империјализма, колонијализма и његовог новог облика – неоколонијализма“, Тито је одговарао заједљивим ставом да „све проблеме треба ставити на прво место“ и да успех неће изостати уколико се свакодневна борба води „на свим пољима“. На Титову опсервацију о важности победе „у борби за давање економске помоћи неразвијеним земљама“ као доприносу „ликвидацији економске заосталости“, Сукарно је узвраћао речима „да помоћ није толико важна за азијско-афричке земље“ и да помоћ „није она главна ствар која интересује азијско-афричке земље“. На Сукарнову опаску да му се не допада начин на који се употребљава реч „помоћ“ када су у питању тек ослобођене и неразвијене земље, Тито је одговорио да се под тим појмом не мисли „ни о каквој милостињи“, већ о виду сарадње на бројним пољима. Сукарновом инсистирању на заштити интереса азијских и афричких држава, Тито је супротстављао подједнако легитимне интересе и потребе народа Латинске Америке „да се еманципују, да се некако удруже и на некога ослоне“, као и обавезу „неангажованих земаља“ да им помогну. На Сукарнову опаску да им подједнаку помоћ у борби против империјализма и колонијализма може пружити и конференција азијско-афричких земаља јер те државе усвајају „његове идеје“, Тито је предност давао ширем моделу окупљања на коме би подједнака пажња била посвећена универзалним процесима, али и локалним посебностима. Титову малициозну примедбу да „на садашња збивања у свету“ гледа „сувише упрошћено“, Сукарно је или „пречуо... или се направио да је није чуо“. На крају су оба председника исказала мишљење да је „јединствена борба неангажованих земаља“ приоритет политике коју воде и идеал коме теже.²²⁶ Такав разговор су, ипак, могли да воде само пријатељи.

Тито и Сукарно су се последњи пут срели 10. октобра 1964. Том

²²⁶ АЈ, КПР, I-4-a/5, Забелешка о разговору Тита и Сукарна од 5. октобра 1964.

приликом оба председника су се сложила да завршни документ конференције мора бити кратак, „јасан и концизан, а да детаље треба унети у анекс“. Сукарно је, не обазирајући се на Титову осетљивост када је у питању самит у Београду, отворено изнео став да је „Каирска конференција постигла још веће резултате од Београдске конференције“. Тито му је подједнако отворено указао на чињеницу да су се на конференцији у Каиру „манифестовале велике разлике у гледиштима између Југославије и Индонезије“. Сукарно то није негирао, али је постојећи спор релативизовао опаском, с којом се сложио и Тито, „да се међу браћом често појављују разлике, а понекад и свађе, али (да) то не значи да је међу њима дошло до стварног расцепа“. У намери да и сам допринесе смањивању разлика Тито је спор који је на конференцији избио око значења и југословенске употребе појма „коегзистенција“, релативизовао опаском „да нас Индонезјани нису добро разумели“. Ипак, његово објашњење садржаја и контекста унутар кога је појам употребљаван (реч „коегзистенција“ за Тита није значила „одржавање постојећег стања“, већ начин да „сва питања решавамо на мирољубив начин, а не путем рата“, није значила сарадњу са колонијализмом нити прекид борбе за његову коначну ликвидацију већ „алтернативу општем рату“), само је додатно потврђивало не да га Индонезјани нису разумели, већ да нису желели да га разумеју у том тренутку. И поред тога што су се растали са обећањем да ће о свим отвореним питањима „подробно разговарати“ приликом наредне посете Сукарна Београду, живот им ту прилику није дао.

У годинама које су следиле интензитет односа Југославије и Индонезије је малаксавао. Југословенска дипломатија није успела да утиче на опозив одлуке Сукарна да Индонезија иступи из ОУН. Сви видови посредништва по том питању остали су без резултата.²²⁷ Спољнополитичке и унутрашњеполитичке прилике у Индонезији и даље су праћене са највећом пажњом, али контакти дипломатских представника две земље више нису били тако чести и садржајни. Слика драматичних догађаја који су се почев од октобра 1965. одигравали у Индонезији превасходно је формирана на основу агенцијских вести, писања штампе и информација које је прослеђивао Танјуг. Ситуација на средњој Јави, делатност покрета „Тридесети септембар“, случај са ликвидацијом више индонезанских

²²⁷ Ту одлуку Индонезија је донела после избора Малезије у Савет безбедности. Сукарно је у посебном писму упознао Тита с донетом одлуком, а Југославија је и дипломатским каналима званично обавештена. – АЈ, КПР, I-5.b/40–6 Забелешка о разговору заменика државног секретара М. Никезића са амбасадором Индонезије Р. Субијактом од 13. јануара 1965; АЈ, КПР, I-1/438. Порука А. Сукарна упућена Ј. Б. Титу 19. јануара 1965; АЈ, КПР, I-3-a/39–28, Забелешка о разговору Ј. Б. Тита са амбасадором Индонезије Р. Субијактом од 25. фебруара 1965; АЈ, КПР, I-3-a/39–29, Забелешка о разговору Ј. Б. Тита са амбасадором Индонезије Р. Субијактом од 31. маја 1965

генерала, протести муслиманске омладине, кампања против Комунистичке партије Индонезије и њено потискивање у илегалу, акције екстремиста, уплетеност Запада у процес рушења Сукарна, реакције Кине, побуна, двовлашће, заострене противречности друштвено-политичког развоја, покушаји преузимања власти, потрага за компромисом, јачање армије, уздржљивост страних дипломатских представника у проценама онога шта ће се догодити – све су то били „исечци“ на основу којих је формирана мозаична, али не и претерано јасна и прецизна слика флуидних прилика у којима се налазила Индонезија и драматичних промена које су је захватиле. Познавање процеса који су задобили „убрзање“ омогућавало је да се неке ствари предвиде, али је и пружало свакодневна изненађења.²²⁸ На основу сабраних информација, поред двовлашћа на унутрашњем политичком плану, југословенске дипломате су учувале и дуализам у спољној политици. Противречности су биле присутне у свему. Истицање „бандушког духа“ као идеје водиле на спољнополитичком плану било је праћено отказивањем „другог Бандунга“. Потискивање Комунистичке партије Индонезије из политичког живота објашњавано је потребом да „не дође до скретања у десно“. Тенденцију форсираног поправљања односа са Сједињеним Америчким Државама пратили су напади Сукарна на америчког амбасадора. У хаосу који је потресао Индонезију могао се чути и понеки глас који је указивао на значај веза које је та држава имала са Југославијом.

У тренутку пуча Тито и Сукарно су још једном разменили поруке. Полазећи од информација које је имао и процена ситуације које је добијао Јосип Броз је изражавао наду да ће „покушаји изазивања нереда и ометања нормалног развоја Индонезије“ бити брзо осујећени и да ће индонежански народ, под руководством Сукарна, наставити путем „напретка земље“, „очувања независности“ и „тековина индонежанске револуције“. Сукарно је узвратио са захвалношћу, дубоким уважавањем и најбољим жељама.²²⁹ И то је било све. Пола године касније, у мају 1966, група југословенских парламентарца која је незванично посетила Индонезију и била у прилици да се сретне и разговара са Сукарном забележила је у свом извештају да је он одбио да разговара о политичким темама. Сукарна је у скором времену чекало изјашњавање пред конгресом и суочавање са оптужбама за самодржавље, мегаломанију, „дириговану демократију“. На поздраве које му је слао Јосип Броз Тито узвратио је позивом „да председник Тито посети Индонезију, где ће он хеликоптером организовати лов на тигрове“.²³⁰

²²⁸ О томе више: А МСП РС, ДА, ПА, 1965, ф-55, бр. 427707, 435588, 435589, 435623, 435624, 435666, 435967, 411164, 437610, 441581, 443273, 439192.

²²⁹ АЈ, КПР, I-1/439, Порука Ј. Б. Тита упућена А. Сукарну и његов одговор од 7. новембра 1965.

²³⁰ АЈ, КПР, I-5-6/ 40–7, Извештај о Индонезији југословенске Интерпарламентарне уније (П. Дапчевић, Ј. Вилфан), 2. јун 1966.

*

Много тога из међудржавних односа Југославије и Индонезије, успостављених педесетих година 20. века, предато је забраву. То је историја, искуство које вреди поново преиспитати. Сматрамо да је то начин да се досегне до сигурног темеља и инструктивних путоказа који „отварају перспективу“ сарадње наших земаља у будућности.

Љубодраг Димић
Александар Раковић
Миладин Милошевић